

วารสารพุทธศิลปกรรม

JOURNAL OF BUDDHIST ARTS

01

ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 | มกราคม - มิถุนายน 2566 | Vol. 6 No. 1 | January - June 2023 |

ISSN : 1905-534x (Print)
ISSN : 2697-6099 (ONLINE)

บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

การแกะลายคำเพื่อสร้างสรรค์การเรียนรู้ศิลปศึกษา

The Visual Art Design for Career Development in the Community

พระครูสิริบรมธาตุพิทักษ์

พระมหาทินกร วรญาโณ, อำนาง ชัดวิชัย

PhraKru Siriboromathatpitak

Phramaha Tinnakorn Warayano, Amnat Khadvichai

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

ศิริพร คณีย์

Siriporn Kane

ศิลปินอิสระ

Independent Artist

Corresponding Author, Email: siriboromathatpitak@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ 1) เพื่อศึกษาการจัดกิจกรรมสร้างสรรค์การเรียนรู้ด้านศิลปศึกษาและการแกะลายคำ 2) เพื่อจัดกิจกรรมแกะลายคำในการเรียนรู้ด้านศิลปศึกษาแก่เยาวชน และประชาชน 3) เพื่อสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ด้านศิลปศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่ เป็นการวิจัย และพัฒนา ในพื้นที่อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่

ผลการวิจัยพบว่า 1) กิจกรรมสร้างสรรค์การเรียนรู้ด้านศิลปศึกษาและการแกะลายคำที่เป็นอัตลักษณ์ของลายคำล้านนา เรียกว่า “จิตรกรรมลายคำ” หรือ “ลายทอง” เป็นเทคนิคการทำลวดลายลงรักปิดทองบนพื้นชาด เรียกว่า “ปิดทองล่องชาด” ในอดีตมี 4 เทคนิค คือ เทคนิคแม่พิมพ์ลายฉลุ (stencil) เทคนิคขูดลาย เทคนิคผสมระหว่างปิดทองล่องชาด เทคนิคขูดลาย และเทคนิคลายรดน้ำ

2) กิจกรรมแกะลายคำในการเรียนรู้ด้านศิลปศึกษาแก่เยาวชน และประชาชน โดยได้มีการพัฒนาต่อยอด เรียกว่า “ลายคำ น้ำแต้ม” ซึ่งเป็นวิธีการสร้างสรรค์งานแบบใหม่ โดยใช้สีอะครีลิคชนิดทองคำเปลว และการปรับเปลี่ยนวัสดุในการสร้างสรรค์ใหม่โดยใช้แผ่น

พลาสติกใสที่ทำให้การสร้างสรรค์งานลายคำล้านนามีความสะดวกมากขึ้น

3) เครือข่ายการเรียนรู้ด้านศิลปศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่ โดยการพัฒนาเครือข่ายด้านศิลปศึกษาภายในสถานศึกษา การพัฒนาเครือข่ายด้านศิลปศึกษาภายนอกสถานศึกษา การพัฒนาเครือข่ายด้านศิลปศึกษาสู่เยาวชน และการพัฒนาเครือข่ายด้านศิลปศึกษาสู่ชุมชน

คำสำคัญ: ศิลปะ, ชุมชน, ลายคำ

Abstract

This research article has three objectives: 1. To study the organization of creative learning activities in art education and the technique of carving patterns with a gold leaf known as “Lai Kham.” 2. To examine the use of the “Lai Kham” technique in art education for youth and the general public and 3. To establish a learning network in art education in Chiang Mai.

This research focuses on the research and development of creative learning activities and the “Lai Kham” technique in the Hot District of Chiang Mai Province. The results of the research are as follows:

1. Creative learning activities in art education and the technique of carving patterns with a gold leaf called “Lai Kham” are explored. The “Lai Kham” technique, also known as “Painting Lai Kham” or “Lai Thong,” involves the application of lacquer and gilded patterns on a vermilion ground. In the past, there were four techniques: stencil technique, scraping technique, a mixed technique combining gilded cinnabar gilding and scraping, and a technique called “Lai Rod Nam.”

2. An activity involving carving words in art education for young people and the public has been further developed and is known as “Lai Kham Nam Taem.” This new approach utilizes gold leaf, acrylic paint, and modified materials to create innovative works. Clear plastic sheets are used to facilitate the creation of the Kham Lanna pattern.

3. The development of learning networks in art education in Chiang Mai involves the establishment of networks within educational institutions and the expansion of networks beyond educational institutions. The aim is to promote arts education among youth and engage the community in art education.

Keywords: Art, Community, Lai Kham.

บทนำ

รากฐานความหมายของลายคำ หรือลายรดน้ำ (ภาคกลางเรียกว่า ลายรดน้ำ) สันนิษฐานว่ามีต้นกำเนิดมาจากธรรมชาติเป็นศิลปะธรรมชาติเป็นภาพเขียนลายเส้นที่มีเอกลักษณ์เป็นของไทยอย่างแท้จริง กล่าวคือมีเส้นที่อ่อนหวาน ชุ่มช้อย และให้ความรู้สึกแบบอุดมคติแฝงอยู่ในภาพทั้งภาพ เป็นภาพที่ประดิษฐ์ออกมาจากแนวธรรมชาติ เช่น ดอกบัว ใบไม้ (ใบไม้ ดอกไม้ ได้แก่ ใบเทศ ดอกพุดตาน เป็นต้น) เปลวไฟ รวงข้าว ตาอ้อย ฟันปลา รังผึ้ง รวงผึ้ง กาบไผ่ ปลาไหล เถาวัลย์ เป็นต้น ที่มาของลายคำส่วนใหญ่ได้รับความบันดาลใจจากธรรมชาติดังกล่าวแล้วนั้นหมายถึงธรรมชาติเป็นมูลเหตุจูงใจในการเขียนลวดลายไทย

ลายคำนั้นได้มีวิวัฒนาการและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง โดยนับเริ่มต้นได้ตั้งแต่ในสมัยพุทธศตวรรษที่ 18 จนถึงพุทธศตวรรษที่ 24 คำว่า “ลายคำ” ในความหมายของศิลปกรรมล้านนา คือลวดลายที่ประดับตกแต่งอาคารสถานที่ด้วยทองคำเปลว (สุรพล ดำริห์กุล, 2535: 19) มีลวดลายสีทองบนพื้นสีแดงหรือดำ “ลายคำ” งานศิลปกรรมลายคำเหล่านี้จะประดับอยู่ในพื้นที่สำคัญต่างๆ ของวิหาร เช่น ในบริเวณตัวไม้โครงสร้างเครื่องบนของวิหาร หรือที่เรียกว่า ซ่อม้าตั้งใหม่ เสาวิหารตลอดจนผนังภายในวิหารและแผงไม้คอสองอย่างเป็นระเบียบสอดคล้องกันอันเป็นความงดงามที่ให้ความรู้สึกถึงความศักดิ์สิทธิ์ ความศรัทธาและความสุขสงบ นับเป็นแบบแผนของงานศิลปกรรมล้านนาอย่างหนึ่งที่พบอยู่เสมอ (สุรพล ดำริห์กุล, 2535: 21)

งานศิลปกรรมลายคำล้านนาในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21 - 24 นั้น จะมีลักษณะเป็นลวดลายปิดทองบนพื้นสีแดงชาดหรือที่เรียกว่างานปิดทองร่องชาด ซึ่งเทคนิคในการทำลายคำแบ่งได้ 3 วิธีด้วยกัน คือ วิธีปิดทองลายฉลุ วิธีเทคนิคขูดลาย และวิธีผสมปิดทองและขูดลาย ลายคำมักใช้เป็นองค์ประกอบภายในและนอกวิหารล้านนาเนื่องจากลักษณะเด่นของ

วิหารล้านนาคือ ไม่ทำฝาเพดานจะนิยมเปิดให้เห็นโครงไม้และนิยมการประดับตกแต่งด้วยในส่วนโครงสร้างตลอดจนผนังด้วยลายคำ (สุรพล ดำริห์กุล, 2535: 23)

จากประวัติข้างต้นพบว่า ลายคำ มีวิวัฒนาการเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ได้มีต้นกำเนิดมาจากการเลียนแบบธรรมชาติและในคำสอนของพุทธศาสนาโดยเกิดจากการอ้างอิงรูปแบบจากรูปทรงธรรมชาติที่เห็นตลอดจนจากมโนคติจากสัตว์หิมพานต์ต่างๆ และคติความเชื่อต่างๆ ที่เป็นอุดมคติ ทั้งนี้ จากประวัติข้างต้นนี้เราสามารถรับรู้ถึงที่มาของลายคำว่า มีรากฐานมากจากเรื่องของจริยธรรม คุณงามความดีที่มากจากหลักธรรมทางพุทธศาสนา ที่แปรเปลี่ยนเป็นความงามที่ต้องการสร้างแรงศรัทธาและความศักดิ์สิทธิ์ให้เกิดในพื้นที่นั่นเอง¹³ เพราะผู้ประดิษฐ์ในอดีตนั้นต้องการสร้างบรรยากาศที่คนจะสามารถรับรู้ถึงลวดลายที่เกิดขึ้นนั้น ซึ่งเป็นการจำลองถึงที่ที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติธรรม ตรัสรู้และปรินิพพาน จึงเป็นสาเหตุที่ลายคำจะเกิดจากลวดลายธรรมชาติสัตว์ต่างๆ จากคำสอนและหลักธรรมทางพุทธศาสนา ถ้าเราลองวิเคราะห์ในเบื้องต้นจะพบว่า การเกิดของลายคำเองมีรากฐานมาจากแรงศรัทธาในพุทธศาสนาจนเกิดแรงบันดาลใจสร้างสรรค์เป็นลวดลาย ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นว่า ช่างโบราณได้สร้างลวดลายต่างๆ จากความเชื่อ ความศรัทธาที่เกี่ยวข้องกับศาสนาเป็นมูลฐานที่สำคัญเป็นสิ่งที่ผูกพันจิตใจคนแต่ละยุคสมัย โดยที่ความรู้สึก ความศรัทธาของช่างในอดีตที่มีความเป็นสุนทรีย์ภาพ สืบถึงคนรุ่นปัจจุบันผ่านการรับรู้เรื่องราวความงามที่เป็นที่สิ่งที่อยู่ภายใต้จิตสำนึก (Subconscious) ของมนุษย์ทุกนามและทุกสมัย โดยธรรมชาติแล้ว เราสามารถรับรู้ได้โดยบันทึกเป็นประสบการณ์การรับรู้ในส่วนตรงนี้เราต้องการหลักการหรือทฤษฎีที่จะเข้ามาช่วยอธิบายและช่วยคลี่คลายการรับรู้ที่สามารถอธิบายได้ ถ้าวิเคราะห์จากแหล่งกำเนิดและจุดประสงค์ในสร้างลายคำทำให้สามารถสรุปได้ว่า ลายคำไม่ได้ถูกสร้างมาให้เป็นเพียงลวดลายที่ประดับเท่านั้น แต่ยังมีความหมายที่ผู้สร้างต้องการสื่อออกมาทางลายคำ ผ่านการรับรู้ของคนอาศัยหลักการรับรู้ ที่สามารถทำให้เรารู้สึกเข้าใจของความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่และลายคำจนเกิดแรงศรัทธาที่เรียกว่า “ศักดิ์สิทธิ์” จนทำให้พื้นที่ตรงนั้นกลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์นั่นเอง

การแกะลายคำ หรือล้านนาเรียกว่า ศิลปะต้องลายคำ เป็นศิลปหัตถกรรมที่สนองต่อความเชื่อ ความศรัทธาที่มีต่อพุทธศาสนา เป็นวิถีชีวิตชุมชนระดับพื้นบ้านไปจนถึงราชสำนัก โดยการศึกษาอยู่ในวัดถือว่าเป็นผู้ที่จะสามารถศึกษาได้ต้องบวชเรียนก่อน โดยส่วนใหญ่จะสนองต่อความเชื่อต่อพระพุทธศาสนาและการตกแต่งในพิธีต่างๆ การทำลวดลายประดับตู้ ไซย การต้องลายดอกประดับโคมไฟ การถวียนทาน (दान) ปราสาทเพื่อบูชาไปให้ผู้วายชนม์

การสร้างปราสาทพระเจ้าหรือ เครื่องไทยทาน (ครีวดาน) ปราสาทศพ เป็นลักษณะหัตถกรรม พื้นบ้านมีลักษณะเฉพาะที่ต่างไปจากงานหัตถกรรม และศิลปกรรมชั้นสูงทั้งนี้เพราะกลุ่มชน แต่ละกลุ่มมีความแตกต่างกัน มีการดำรงสภาพท้องถิ่นอย่างอิสระ ดังนั้นหัตถกรรมและศิลปะ พื้นบ้านจึงมีขอบข่ายและคุณสมบัติเฉพาะตัว และเป็นศิลปะที่คนทั่วไปทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ หรือคน ชราก็สามารถเข้าถึงได้โดยง่าย เพราะมีแม่แบบเป็นรูปลวดลายที่จัดสร้างขึ้นไว้แล้ว เพียงนำแม่ แบบไปทาบ เสร็จแล้วก็นำสีทอทา เมื่อแกะแม่แบบออกก็จะได้รูปภาพที่สวยงาม การต้องลาย คำจึงเป็นศิลปะพื้นบ้านที่จะนำไปสู่การเรียนรู้ศิลปะชั้นสูงขึ้นไป นอกจากนั้นแล้วยังสามารถ พัฒนาเป็นชิ้นงานหัตถกรรมที่สร้างรายได้ เช่น การต้องลายปักนักษัตรที่ผืนผ้าตุ้มซุย ซึ่งใช้ใน งานประเพณีต่างๆ ของล้านนา

วิหารล้านนาโดยทั่วไปแล้วจะนิยมการประดับตกแต่งภายในด้วยลวดลายลงรัก ปิดทอง ซึ่งภาษาถิ่นของล้านนาจะเรียกว่า “ลายคำ” งานศิลปกรรมลายคำเหล่านี้จะประดับ อยู่ในพื้นที่สำคัญต่างๆ ของวิหาร เช่น ในบริเวณตัวไม้โครงสร้างเครื่องบนของวิหาร หรือที่ เรียกว่า ซ้อม้าตั้งไหม เสาวิหารตลอดจนผนังภายในวิหารและแผงไม้คอสอ อย่างเป็นระเบียบ สอดคล้องต้องกัน อันเป็นความงดงามที่ให้ความรู้สึกถึงความศักดิ์สิทธิ์ ความศรัทธาและความ สุขสงบนับเป็นแบบแผนของงานศิลปกรรมล้านนาอย่างหนึ่ง ที่พบอยู่เสมอการศึกษาในครั้งนี้ ได้พบว่าทั้งหมดของงานศิลปกรรมลายคำล้านนาในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21 - 24 นั้น จะมี ลักษณะเป็นลวดลายปิดทองบนพื้นสีแดงชาดหรือที่เรียกว่างานปิดทองรองชาด

คำว่า ลายคำ ในความหมายของศิลปกรรมล้านนา คือ ลวดลายที่ประดับตกแต่ง สิ่งของเครื่องใช้ อาคารสถานที่ด้วยทองคำเปลว มีลวดลายสีทองบนพื้นสีแดงหรือดำ หากดูแต่ ผิวเผินแล้วจะเห็นเป็นเพียงลวดลาย 2 มิติ ที่ใช้วิธีการประดับลวดลายโดยการฉลุแบบแล้วปิด ทองคำเปลว ซึ่งเป็นวิธีการที่นิยมใช้กันโดยทั่วไป แต่แท้จริงแล้วการประดับตกแต่งลายคำของ ล้านนานั้น มีวิธีการแบบอื่นที่ต่อเนื่องจากการฉลุแบบ หรือใช้วิธีการที่แตกต่างไป ซึ่งสามารถ ที่จะจำแนกวิธีการประดับตกแต่ง ลวดลายคำได้ดังนี้

วิธีการที่ 1 การฉลุแบบปิดทองคำเปลว เป็นวิธีการที่พบมากที่สุด เนื่องจากเป็น วิธีการประดับตกแต่งที่มีกระบวนการไม่ยุ่งยากซับซ้อนมากนัก โดยวิธีการเจาะฉลุลวดลายแม่ แบบกระดาดตามต้องการ แล้วนำไปวางทาบตรงส่วนที่ต้องการจะประดับตกแต่งลวดลาย แล้ว ปิดทองคำเปลวลงไปตามช่องที่ฉลุลวดลายนั้นตามต้องการ

วิธีการที่ 2 การฉลุแบบปิดทองคำเปลวแล้วตัดเส้น เป็นกระบวนการที่ทำต่อเนื่องจากวิธีแรกแต่ตัดเส้นรอบและเพิ่มรายละเอียดของลวดลาย ทำให้ผลงานมีความละเอียด ประณีต คมชัดมากยิ่งขึ้น

วิธีการที่ 3 การฉลุแบบปิดทองคำเปลวแล้วจารเส้น เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องจากวิธีการแรกเช่นเดียวกัน แต่ใช้วิธีการเติมรายละเอียดของลวดลายที่มีความละเอียดมากกว่าการเขียนตัดเส้น โดยใช้เหล็กแหลมจารลวดลาย (ขูด ขีด) รายละเอียดต่าง ๆ สามารถที่จะทำได้มาก จะสังเกตเห็นร่องรอยของการจารเส้นที่ซ้ำ ๆ กันหลายครั้ง ทำให้เกิดเป็นเส้นแตก ๆ ไม่ตรงเส้น รอยเดิม และมีร่องรอยของเส้นจารนั้นเป็นร่องลึกลงไปในส่วนที่เป็นพื้นของผลงานนั้น

วิธีการที่ 4 การเขียนลายรดน้ำลงรักปิดทอง เป็นวิธีการประดับตกแต่งที่แตกต่างไปจาก 3 วิธีการที่กล่าวมา โดยจะต้องอาศัยช่างที่มีความชำนาญพิเศษเฉพาะด้าน และต้องใช้เวลาในการทำงาน เพราะต้องอาศัยความชัดเจนของการเขียนเส้นพู่กัน การเตรียมพื้น การเตรียมน้ำยาหรดาล การเตรียมรักเซ็ด และการเซ็ดรักปิดทอง รดน้ำ ที่มีระเบียบแบบแผนเป็นขั้นตอนที่จะต้องทำตามลำดับก่อนหลัง และยุ่งยากสลับซับซ้อนมากกว่าการประดับตกแต่งลายคำล้านนา นั้น จะปรากฏให้เห็นบนบานประตู หน้าต่าง ฝาผนังของโบสถ์ วิหาร หรือตู้พระไตรปิฎก หีบพระธรรม ธรรมาสน์ ประกับคัมภีร์ใบลาน สิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นไม้สัก หรือปอกสมุดห่อย ที่เป็นเนื้อกระดาศห่อยหรือกระดาศสา นอกจากนี้ยังพบบนภาชนะสิ่งของ เครื่องใช้ที่เป็นเครื่องเงิน มีโครงสร้างจากการสานไม้ไผ่เป็นรูปทรงภาชนะ สิ่งของเครื่องใช้ เช่น เขียนหมาก ขันแก้ว (พานดอกไม้ธูปเทียน) และที่พบเป็นเครื่องใช้ขนาดใหญ่คือ หลังกาบช้าง เป็นต้น

ลวดลายที่นำมาประดับตกแต่ง มีอยู่ 2 ลักษณะ คือ ลวดลายที่ได้รับอิทธิพลจากช่างหลวงส่วนกลาง ลายในกลุ่มนี้ได้แก่ ลวดลายที่เป็นลายกนกต่าง ๆ ส่วนลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์เด่นชัดบ่งบอกถึงศิลปกรรมล้านนาโดยแท้ คือ เป็นลักษณะลวดลายกึ่งธรรมชาติ กึ่งประดิษฐ์ ซึ่งเป็นวิธีการของจิตรกรรมไทยแบบประเพณีผสมผสานกับแบบไทยใหญ่หรือพม่า เช่น ลวดลายดอกพุดตาน ดอกกุหลาบ ผสมเคล้าตัวภาพสัตว์ แมลง เช่น นก กระรอก ผีเสื้อ และสัตว์น้อยใหญ่ตามพื้นดิน นอกจากนี้ยังมีลวดลายของภาพที่ได้รับอิทธิพลจากจีน เช่น ภาพมังกร และหงส์ เป็นต้น ส่วนภาพทวารบาลมีลักษณะ เป็นภาพทรงเครื่องแบบกษัตริย์พม่าหรือไทยใหญ่ถือ อาวุธ ส่วนลวดลายประดับที่เป็นลายกนกมีลักษณะลวดลายใกล้เคียงกับช่างหลวงทางภาคกลาง

ภาพที่ 1 ภาพลายคำ จิตรกรรมฝาผนังวัดท่าข้าม (ชัยชนะ) ลายคำ และเสาวิหารน้ำแต้ม

โดยผู้วิจัยจะทำการออกแบบกิจกรรมสร้างสรรค์การเรียนรู้ด้านศิลปศึกษาแก่เยาวชน ชาวบ้าน และประชาชนที่สนใจเข้ามาเยี่ยมชมจะได้สัมผัสและทดลองการทำงานศิลปะเพื่อซึมซับความรู้สึกทางสุนทรีย์

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการจัดกิจกรรมสร้างสรรค์การเรียนรู้ด้านศิลปศึกษาและการแกะลายคำ
2. เพื่อจัดกิจกรรมแกะลายคำในการเรียนรู้ด้านศิลปศึกษาแก่เยาวชน และประชาชน
3. เพื่อสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ด้านศิลปศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) โดยการศึกษาเชิงเอกสารผลงานวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์การเรียนรู้ด้านศิลปศึกษา และการแกะลายคำ เพื่อนำมาจัดกิจกรรมแกะลายคำในการเรียนรู้ด้านศิลปศึกษาแก่เยาวชน ชาวบ้าน และประชาชนในพิพิธภัณฑ์ชุมชน วัดท่าข้าม (ชัยชนะ) อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่

- (1) การจัดกิจกรรมสร้างสรรค์การเรียนรู้ด้านศิลปศึกษาและการแกะลายคำ
- (2) กิจกรรมแกะลายคำในการเรียนรู้ด้านศิลปศึกษาแก่เยาวชน และประชาชน
- (3) การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ด้านศิลปศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่
- (3) การสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ชุมชนในการพัฒนาเป็นอาชีพเสริมรายได้ให้ชาวบ้าน
ขอบเขตพื้นที่ที่จะทำการศึกษา ได้แก่ ชุมชนบ้านท่าข้าม อำเภอฮอด จังหวัด
เชียงใหม่

กลุ่มประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย (1) การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) และการสนทนากลุ่ม (focus group) กับกลุ่มประชากรเป้าหมายแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เพื่อรวบรวมข้อมูลในเชิงกายภาพของชุมชนเป้าหมาย ได้แก่ อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ โดยการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มกับกลุ่มประชากรผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Information) ได้แก่ ผู้วิจัยได้คัดเลือกกลุ่มเป้าหมายที่เรียนรู้ศิลปศึกษา จำนวน 200 คน ประกอบด้วย (1) ชาวบ้านในชุมชนพื้นที่กรณีศึกษา จังหวัดเชียงใหม่ (2) นิสิตนักศึกษาของมหาวิทยาลัย

ผลการวิจัย

1. การจัดกิจกรรมสร้างสรรค์การเรียนรู้ด้านศิลปศึกษาการแกะลายคำ

การเรียนรู้ความหมายของลายคำ งานศิลปกรรมลายคำปรากฏขึ้นในอาณาจักรล้านนาตั้งแต่ครั้งใดยังไม่มีหลักฐานที่บ่งชี้ได้แน่ชัด แต่จากการศึกษาค้นคว้าของศาสตราจารย์ศิลป พีระศรี มีความเห็นที่กล่าวถึงประวัติงานช่างรักไทยว่า งานช่างรัก (Lacquer work) ของไทยนั้นเดิมมีแหล่งกำเนิดอยู่ในประเทศจีนซึ่งมีหลักฐานเก่าสุดเป็นงานหัตถกรรมโบราณที่มีอายุราว 700 ปีก่อนคริสตกาล ที่มีความนิยมสูงในสมัยราชวงศ์ฮั่น คนจีนรู้จักทำเครื่องรัก (Lacquer ware) อย่างแพร่หลายก่อนชาติอื่นๆ มากกว่า 3,000 ปีมาแล้วได้พบหลักฐานชิ้นส่วนของเครื่องรักในหลุมฝังศพที่ฝังไว้เมื่อหลายพันปีมาแล้วและยังมีการทำติดต่อมาจนถึงปัจจุบัน

วิหารล้านนาโดยทั่วไปจะมีลักษณะเด่นคือ การไม่นิยมทำฝ้าเพดานปิดบังโครงสร้างแต่ต้องการเปิดให้เห็นโครงสร้างไม้ที่ถูกประกอบขึ้นอย่างมีระบบระเบียบ ประณีตและนิยมการประดับตกแต่งในส่วนโครงสร้างตลอดจนผนังภายในวิหารด้วยลวดลายลงรักปิดทองอย่างวิจิตรสวยงาม ลักษณะรูปแบบการประดับลวดลายนั้นจะมีความสอดคล้องกับโครงสร้างไม้ทั้งหมด การสร้างสรรค์ลวดลายประดับโครงสร้างดังกล่าวนี้ยังเป็นการแก้ไข

ปัญหาเชิงช่างที่สามารถลดความแข็งแกร่งให้กับโครงสร้างสถาปัตยกรรมที่มี เส้นตรง เส้นนอน และลักษณะรูปทรงเลขาคณิตที่ถูกประกอบขึ้น ซึ่งลวดลายสีทองเหล่านั้นจะปรากฏเปล่งประกายอยู่ในความมืดสลัวเป็นความงามที่ให้ความรู้สึกถึงความศักดิ์สิทธิ์ ความศรัทธา และความสุขสงบได้อย่างดี

การเรียนรู้อัตลักษณ์ของลายคำล้านนา บางครั้งเรียกว่า จิตรกรรมลายคำ หรือ ลายทอง เป็นเทคนิคการทำลวดลายลงรักปิดทองบนพื้นชาด (สีแดง) หรือ “ปิดทองล่องชาด” ประเภทของลวดลายพื้นฐานที่ปรากฏในกรอบ ลักษณะตัวเดียว ซ้อนทับ หรือวางต่อเนื่อง มีการจัดเป็นประเภท ดังนี้ ลายกระจัง (กระจังพื้นปลา, กระจังตาอ้อย, กระจังปฏิญาณ, กระจังดาววน) ลายประจำยาม ลายกนก (ลายกนก 3 ตัว, ลายกนกเปลว, ลายกนกใบเทศและลายกนกหางโต) ลายดอกไม้ หรือลายดอกไม้ร่วง ลายเมฆไหล ลายดอกไม้ ใบไม้ชนิดต่างๆ ลายพันธุ์พฤกษา ลายตัวภาพบุคคล เทวดา สัตว์ป่าหิมพานต์ ลายอื่นๆ เช่น ลายเครือเถาแบบยุโรป ลายประเจียนเป็นลายของจีน ลายพม่า-ไทใหญ่ รูปสัตว์ต่าง ๆ เช่น รูปสัตว์ตามปັນักษัตร สัตว์ในวรรณคดีโหราศาสตร์ ลายโบราณอื่น ๆ และลายเบ็ดเตล็ด

การเรียนรู้เทคนิคการทำลายคำล้านนา ลักษณะลวดลายลงรักปิดทองหรือลายคำที่พบโดยทั่วไปในล้านนานั้นมักจะนิยมทำลวดลายปิดทองบนพื้นสีแดงจากยางรักและพื้นสีแดงจากชาด ซึ่งในภาคกลางจะเรียกเทคนิคนี้ว่า “ปิดทองล่องชาด” และพบว่าเทคนิคหลักในการสร้างสรรค์ลวดลายประดับโดยวิธีการลงรักปิดทองในอดีตนี้มีอยู่ 4 วิธีการ คือ เทคนิคแม่พิมพ์ลายฉลุ (stencil) เทคนิคชุดลาย เทคนิคผสมระหว่างปิดทองล่องชาดและเทคนิคชุดลาย และเทคนิคลายรดน้ำ

การเรียนรู้เทคนิคการสร้างสรรค์ลายคำล้านนาร่วมสมัย ในปัจจุบันงานลายคำได้มีวิวัฒนาการและการพัฒนาต่อยอดมากยิ่งขึ้น อันได้รับอิทธิพลแรงบันดาลใจและเทคนิควิธีการจากงานศิลปกรรมลายคำล้านนาในอดีต โดยมีชื่อเรียกเทคนิคนี้ว่า “ลายคำ น้ำแต้ม” ซึ่งเป็นกระบวนการวิธีการหนึ่งที่ได้สร้างสรรค์ขึ้นใหม่จากการทดลอง แก้ปัญหา และปฏิบัติงานสร้างสรรค์ด้วยการใช้ยางมะเดื่อนอก ในอดีตนิยมใช้ยางมะเดื่อจากต้นมะเดื่ออุทุมพร เพราะเป็นยางไม้ที่ให้ความเหนียวและติดทนนาน ปัจจุบันยางมะเดื่อจากต้นมีข้อจำกัดเนื่องจากเป็นวัตถุดิบที่หายากการเก็บรักษาได้ไม่นาน จึงมีผู้คิดค้นยางมะเดื่อวิทยาศาสตร์ที่เรียกกันว่า “ยางมะเดื่อนอก” ที่สามารถใช้เขียนด้วยพู่กัน ตัดเส้น ถมพื้น แล้วปิดด้วยทองคำเปลวได้อย่างสะดวกมากยิ่งขึ้น ช่วงเวลาต่อมาได้มีการพัฒนานวัตกรรมทางเคมีเกี่ยวกับสีที่ใช้สำหรับงาน

ศิลปะโดยเฉพาะ และมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น เกิดสื่อที่มีคุณภาพสูงและให้ความคล้ายคลึงกับสีทองคำเปลว เรียกว่า (acrylic) ชนิดของสีดังกล่าวนี้มีคุณสมบัติที่ตอบโจทย์และเหมาะสมแก่การนำไปใช้ในการสร้างสรรค์งานศิลปะต่างๆ ลักษณะที่โดดเด่นอีกประการหนึ่งคือแห้งเร็ว มีความคงทนต่อดินฟ้าอากาศสามารถทาทับหลายๆ ชั้นได้ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนวัสดุในการสร้างสรรค์งานลายคำล้านนาในยุคปัจจุบัน ส่วนวัสดุที่นำมาสร้างแม่พิมพ์นั้นในยุคปัจจุบันก็มีการปรับเปลี่ยนเพิ่มขึ้นเช่นกัน จากของโบราณที่นิยมใช้กระดาษสา หรือหนังสือตัว ที่มีข้อจำกัดด้านขนาดความคงทนและการเก็บรักษา กลายมาเป็นแผ่นพลาสติกใสที่มีขนาดและความหนาบางที่หลากหลายสามารถสร้างแบบลายให้มีขนาดตามที่ต้องการได้และยังใช้ได้กับพื้นที่ที่หลากหลายอีกด้วย ผลจากการปรับเปลี่ยนวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ เหล่านี้ทำให้งานลายคำล้านนาเกิดความนิยมมากยิ่งขึ้น ใช้เวลาในการสร้างสรรค์น้อยลงและยังสามารถพัฒนาต่อยอดให้เกิดประโยชน์อีกหลายด้าน

การเรียนรู้คุณค่าของลายคำล้านนา ลายคำล้านนาถือเป็นความงามทางศิลปะอย่างหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการแสดงออกถึงความหลากหลายและความสามารถทางเชิงช่างได้อย่างชัดเจน ความหลากหลายที่ปรากฏเหล่านั้นแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการความก้าวหน้าทางด้านต่างๆ อาทิ ด้านรูปแบบลวดลาย ด้านเทคนิควิธีการที่มีการปรับใช้อย่างเหมาะสม การเลือกใช้วัสดุที่สอดคล้องกับเทคนิค รวมถึงการนำไปใช้ประดับตกแต่งงานศิลปกรรมล้านนาต่างๆ ได้อย่างลงตัวสวยงาม เกิดคุณค่าทางความงามที่แสดงความหมายตามคตินิยมของล้านนามาอย่างยาวนานงานลายคำล้านนามักปรากฏอยู่คู่กับศาสนสถานศาสนวัตถุ เครื่องสักการะในทางพระพุทธศาสนา รวมถึงใช้ประดับตกแต่งอาคารทางสถาปัตยกรรม เครื่องสูงเครื่องประกอบยศของสถาบันกษัตริย์เจ้านายหรือผู้มีบรรดาศักดิ์สูงลายคำยังเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง ศิลปวัฒนธรรม ความเชื่อความศรัทธาและวิถีชีวิตของคนล้านนาที่ดำเนินอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องและสอดคล้องกลมกลืนกัน เกิดเป็นค่านิยมร่วมในวัฒนธรรมล้านนารวมถึงวัฒนธรรมใกล้เคียงในดินแดนแถบลุ่มน้ำโขงที่ปรากฏรูปแบบของงานศิลปะที่คล้ายคลึงกันเช่น เมืองหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมืองเชียงตุง ประเทศพม่า เมืองสิบสองพันนา สาธารณรัฐประชาชนจีน ประเทศกัมพูชา ประเทศเวียดนาม และในประเทศไทย

2. กิจกรรมแกะลายคำในการเรียนรู้ด้านศิลปศึกษาแก่เยาวชน และประชาชน อุปกรณ์และขั้นตอนการสร้างสรรค์งานลายคำล้านนา เทคนิคแม่พิมพ์ลายฉลุใน

ยุคปัจจุบัน มีวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการปฏิบัติงาน ดังนี้ แผ่นพลาสติกใส มีดคัตเตอร์หรือวัสดุปลายแหลม สีทอง (acrylic) ฟองน้ำที่ทำเป็นลูกประคบ พู่กัน ดินสอ, ปากกาเคมี (Permanent Marker) สก๊อตเทป (Scotch tape)

ภาพที่ 2 การใช้ลูกประคบสีทองบนแผ่นพลาสติกใส

การสร้างสร้อยงานลายคำ มีขั้นตอนในการปฏิบัติดังนี้ ร่างรูปแบบลวดลายบนแผ่นกระดาษให้สมบูรณ์ นำแผ่นพลาสติกใสมาทาบลงบนรูปแบบลวดลายที่เตรียมไว้ ใช้มีดคัตเตอร์หรือวัสดุปลายแหลมตัดลวดลายตามเส้นบนแบบร่างที่กำหนด โดยเน้นความละเอียดและประณีตเพื่อให้เกิดข้อผิดพลาดน้อยที่สุด นำแม่แบบที่ทำการตัดลวดลายเรียบร้อยแล้วมาทาบบนผนังหรือพื้นที่เตรียมไว้โดยใช้ (Scotch tape) แปะติดไว้ให้แน่นกับการเลื่อนขยับของแบบ ใช้ฟองน้ำที่ทำเป็นลูกประคบ ตะสีทอง (acrylic) โดยให้สีสม่ำเสมอทั้งภาพ เพื่อให้งานลายคำมีความสวยงาม ตรวจสอบความเรียบร้อย จากนั้นให้ดึงแบบแผ่นแม่พิมพ์ออกเป็นอันสมบูรณ์

กิจกรรมแกะลายคำในการเรียนรู้ด้านศิลปศึกษา การจัดกิจกรรมการเรียนรู้การแกะลายคำล้านนาแก่นิสิตนักศึกษาและประชาชนที่สนใจ โดยการส่งเสริมงานศิลปะนอกชั้นเรียน และการจัดกิจกรรมแกะลายคำในการเรียนรู้เพื่อการบริการวิชาการแก่สังคมและทำนุบำรุงศิลป

วัฒนธรรม กิจกรรมการสัมมนาเชิงปฏิบัติการส่งเสริมการศึกษาการพัฒนาคุณภาพงานพุทธศิลป์ล้านนาที่เป็นอัตลักษณ์ของศิลปะพื้นบ้านท้องถิ่นล้านนา เรื่อง “การเรียนรู้การอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ลายค่าน้ำแต้มล้านนา ณ สำนักสงฆ์บ้านผาหลาย ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่”

3. เครือข่ายการเรียนรู้ด้านศิลปศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่

กิจกรรมการพัฒนาเครือข่ายด้านศิลปศึกษาภายในสถานศึกษา โดยการจัดกิจกรรมการสัมมนาเชิงปฏิบัติการส่งเสริมการศึกษาการพัฒนาคุณภาพงานพุทธศิลป์ล้านนา ที่เป็นอัตลักษณ์ของศิลปะพื้นบ้านท้องถิ่นล้านนา เรื่อง “การเรียนรู้งานพุทธศิลป์ลายค่าน้ำแต้มล้านนา ณ วิทยาลัยสงฆ์ล้านนา จังหวัดน่าน” โดยการถ่ายทอดองค์ความรู้ หรือถอดบทเรียนจากการจัดกิจกรรมการเรียนรู้การส่งเสริมการศึกษาการพัฒนาคุณภาพงานพุทธศิลป์ ในลักษณะเครือข่ายร่วมกับสถาบันการศึกษาภายใน คือ วิทยาลัยสงฆ์ล้านนา

ภาพที่ 3 การเรียนรู้งานพุทธศิลป์ลายค่าน้ำแต้มล้านนา ณ วิทยาลัยสงฆ์ล้านนา จังหวัดน่าน

การพัฒนาเครือข่ายด้านศิลปศึกษาภายนอกสถานศึกษา ได้แก่ การจัดกิจกรรมแสดงงานนิทรรศการพุทธศิลป์ล้านนา ที่จัดร่วมกับสาขาวิชาพุทธศิลปกรรมประจำปี 2563 ณ หอศิลปวัฒนธรรมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นิทรรศการศิลปะนิพนธ์ นิสิตสาขาวิชาพุทธศิลปกรรม รุ่นที่ 8 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ วันที่ 13 – 30 มีนาคม พ.ศ.2563 ในการสร้างสรรค์แบบร่วมสมัยที่เกิดจากการสังเคราะห์องค์ความรู้ด้านลายคำล้านนาเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในศิลปะร่วมสมัยรูปแบบต่างๆ เพื่อให้เป็นเวทีถอดบทเรียนและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างนิสิตและนักศึกษาของมหาวิทยาลัยอื่นๆ

การพัฒนาเครือข่ายด้านศิลปศึกษาสู่เยาวชน ได้แก่ กิจกรรมการอบรมเสริมองค์ความรู้ด้านพุทธศิลป์ในแหล่งโบราณสถาน ณ วัดเจ็ดยอดพระอารามหลวง ต.ช้างเผือก อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ให้แก่นักศึกษาวิทยาลัยสารพัดช่างเชียงใหม่ และวิทยาลัยพาณิชยการล้านนา เชียงใหม่ กิจกรรมถ่ายทอดความรู้สู่ชุมชนในส่งเสริมการศึกษาการพัฒนาคุณภาพงานพุทธศิลป์ล้านนาที่เป็นอัตลักษณ์ของศิลปะพื้นบ้านท้องถิ่นล้านนา การทำลวดลายล้านนาในเครื่องสักการะ ให้กับเยาวชนนักเรียนโรงเรียนสวนดอก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ นิสิต นักศึกษา สามเณร พระสงฆ์ ชาวบ้าน ณ ชุมชนในจังหวัดเชียงใหม่ และสถานที่ใกล้เคียง

ภาพที่ 4 กิจกรรมการเรียนรู้ลายคำ

การพัฒนาเครือข่ายด้านศิลปศึกษาสู่ชุมชน ได้แก่ กิจกรรมการปั้นลายคำล้านนา โดยคณะผู้วิจัย มีอาจารย์มานิตย์ โกวฤทธิ์ ได้ลงพื้นที่ดำเนินการสร้างผลงานศิลปะลายคำ ภายใต้โครงการวิจัยลายคำล้านนาเพื่อการต่อยอดสู่ชุมชน ณ วัดท่าข้าม (ชัยชนะ) อำเภอฮอด จังหวัด เชียงใหม่ เพื่อนำองค์ความรู้ด้านการสร้างงานศิลปะลายคำต่อยอดสู่สังคมชุมชน และให้ประชาชน ในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการปั้นลายคำป็นักชั้ตรเพื่อเสริมความเป็นศิริมงคลให้กับตนเองและชุมชน

อภิปรายผล

จากผลการจัดกิจกรรมสร้างสรรค์การเรียนรู้ด้านศิลปศึกษาการแกะลายคำ ประกอบด้วย การเรียนรู้แหล่งศาสนสถานลายคำในล้านนา อาทิ วิหารลายคำ วัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นชื่อเรียกวิหารที่มีลวดลายล่องชาดประดับ สร้างขึ้นในสมัยพระเมืองแก้ว พร้อมกับกุฏิประดิษฐานพระพุทธรูปศิลา หิน วิหารองค์ปัจจุบันสันนิษฐานว่า น่าจะถูกสร้างทับรากฐานของวิหารองค์เดิม ในราว พ.ศ. 2356 วิหารลายคำถูกซ่อมแซมหลายครั้ง สภาพปัจจุบันน่าจะเกิดจากการซ่อมแซมครั้งใหญ่ในสมัยครูบาศรีวิชัย ราว พ.ศ. 2463 ยกเว้นส่วนโครงหลังคาและตอม่อเสา ที่ถูกบูรณะครั้งสุดท้ายโดยกรมศิลปากร ในปี พ.ศ. 2496 ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในวิหารลายคำเขียนเรื่องสังข์ทองและสุวรรณหงส์ เรื่องสังข์ทองจะเขียนโดย แจ็กเล็ก เรื่องสุวรรณหงส์เขียนโดย หนานโพธา และช่างเขียนอีกคนหนึ่งที่มีฝีมือแตกต่างออกไป น่าจะเป็นภาพจิตรกรรมที่เขียนขึ้นราวต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ซึ่งจิตรกรได้สอดแทรกชีวิต และวัฒนธรรมล้านนาในราวพุทธศตวรรษที่ 25 ไว้มากมาย (สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ และคณะ, 2539: 33-34) และศิลปะลายคำในจังหวัดลำปาง ซึ่งมีอายุเริ่มต้นตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21 - 24 มีเหลืออยู่เพียง จำนวน 8 แห่ง ได้แก่ วิหารพระพุทธ กับวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง วิหารวัดไหล่หิน อำเภอเกาะคาวิหารวัดเวียง อำเภอเถิน วิหารวัดปงยางคก อำเภอห้างฉัตร วิหารโคมคำวัดพระธาตุเสด็จ กับ วิหารวัดคะตึก เชียงมัน อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง และวิหารปราสาท อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ วิหารล้านนาโดยทั่วไปแล้วจะนิยมการประดับตกแต่งภายในด้วยลวดลายลงรักปิดทอง ซึ่งภาษาถิ่นของล้านนาจะเรียกว่า “ลายคำ” งานศิลปกรรมลายคำเหล่านี้จะประดับ อยู่ในพื้นที่สำคัญต่างๆ ของวิหาร เช่น ในบริเวณตัวไม้โครงสร้างเครื่องบนของวิหาร หรือที่เรียกว่า ซ่อม้าตั้งไหม เสาวิหารตลอดจนผนังภายในวิหารและแผงไม้คอสอ อย่างเป็นระเบียบสอดคล้องต้องกัน อันเป็นความงดงามที่ให้ความรู้สึกถึงความศักดิ์สิทธิ์ ความศรัทธาและความสุขสงบนับเป็นแบบแผนของงานศิลปกรรมล้านนาอย่างหนึ่ง ที่พบอยู่เสมอ การศึกษาในครั้งนี้ได้พบว่าทั้งหมดของงานศิลปกรรมลายคำล้านนาในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21 - 24 นั้น จะมีลักษณะเป็นลวดลายปิดทองบนพื้นสีแดงชาดหรือที่เรียกว่างานปิดทองร่องชาด (สุรพล ดำริห์กุล, 2543: 40) เช่นเดียวกับ วิหารจามเทวี วัดปงยางคก ประวัติดังกล่าวสร้างเมื่อ พ.ศ. 2275 หรือเมื่อราว 285 ปีก่อน จัดเป็นวิหารขนาดเล็ก สร้างบนยกพื้นเตี้ยๆ มีรูปลักษณะเรียบง่าย อาคารเป็นแบบวิหารโถง มีขนาดกว้าง 3 ห้อง ยาว 5 ห้อง หลังคาลาดชัน ด้านหน้า 3 ชั้น ด้านหลัง 2 ชั้น ผนังหลังคา 2 ตับ ซ่อฟ้า ป่านลม หน้าบัน คำช่างล้านนาเรียก หน้าแหบ เป็นแบบล้านนา

ดั้งเดิม วิหารจามเทวีนั้นนอกจากนำชมในทางสถาปัตยกรรม ประติมากรรม แล้ว จิตรกรรมยังเป็นเอกด้วย ทั้งทั้งวิหารตั้งแต่เสา ฝ้าย้อย คอสอง จนถึงเครื่องบน ตกแต่งด้วยลายคำเต็มพื้นที่ ลายทองมีทั้งภาพอดีตพุทธเจ้า และลายเลียนแบบธรรมชาติ อาทิ พรรณพฤกษา นก และอื่นๆ ภาพที่มีชื่อเสียงในความประณีตอ่อนช้อย ปรากฏทางซ้ายในภาพ บนแผงไม้ระหว่งเสา คือ ลายหม้อดอก หม้อดอก เรียกอีกอย่างว่า หม้อปทุมฉลุ มีต้นกำเนิดในประเทศอินเดีย หมายถึง หม้อน้ำอันมีน้ำเต็มบริบูรณ์ ไม่เลื้อยสื่อความหมายถึงความเจริญงอกงามและความร่มเย็น ลวดลายหม้อน้ำคล้ายแจกัน บรรจุอบัว มีก้าน ใบ และดอก สูงชันปากหม้อลดหลั่นกันเป็นพุ่ม แสดงการสักการะพระพุทธรูป หรือพระประธาน ภาพอดีตพระพุทธเจ้า ตามคติทางศาสนาแล้วว่า เคยมีพระพุทธเจ้าบังเกิดในโลกมากมายประหนึ่งเม็ดทรายในมหาสมุทร ก่อนที่จะมีพระศากยโคดม พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน (เจษฎา สุภาศรี, 2556: 1)

ความหมายและอัตลักษณ์ของลายคำล้านนา กล่าวว่า เมื่อเข้าไปภายในวิหารที่มีลายคำจะทำหน้าที่ปรากฏตัวผ่านการมองเห็น และการรับรู้ร่วมกับความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่างๆ เช่น โครงสร้างช่องเปิด ชนิดและทิศทางของแสง และแม้กระทั่งลายของตัวลายคำเอง ส่งผลให้เกิดการตีความและให้ความหมายที่มีการย้อนกลับถึงเอาประสบการณ์เดิมมาตีความและให้ความหมายใหม่เป็นความรู้สึกเคารพและศรัทธา จนสามารถกำหนดขอบเขตพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ได้ (ศศิธร ขำฤทธิ์, 2552: จ)

เทคนิคการทำลายคำล้านนา ได้กล่าวไว้ใน “ลายคำล้านนา” ว่า แบบแผนของงานประดับลวดลายภาพต้นศรีมหาโพธิภายในอาคารทางศาสนาล้านนานั้น มีหลักฐานเก่าสุดปรากฏอยู่ที่วิหารน้ำแต้ม ในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 22 ลักษณะเป็นงานลายคำประดับผนังปูนทำวิหารเป็นภาพต้นศรีมหาโพธิ จำนวน 3 ต้น มีกิ่งก้านสาขาอย่างงดงาม ตอนบนเบื้องซ้ายจะมีพระจันทร์(เทพบนสวรรค์ชั้นจาตุมหาราช เป็นผู้ให้แสงสว่างแก่โลกในเวลากลางคืน มีเส้นทางโคจรเป็นทักษิณาวรรตรอบเขาพระสุเมรุ) และเบื้องขวาเป็นภาพพระอาทิตย์ (เทพบนสวรรค์ชั้นจาตุมหาราช เป็นผู้ให้แสงสว่างแก่โลกในเวลากลางวัน โดยโคจรเป็นทักษิณาวรรตรอบเขาพระสุเมรุ) อันเป็นสัญลักษณ์ของจักรวาล สอดแทรกด้วยภาพนก หรือหงส์บิน และมีเทวดากระทำอัญชลีพร้อมช่อดอกไม้ประกอบอยู่ทั้งสองข้าง จิตรกรรมลายคำ จึงเป็นรูปแบบหนึ่งของงานลงรักปิดทอง ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของศิลปะล้านนา (สุรพล ดำริห์กุล, 2544: 11) นอกจากนั้น ในปัจจุบันก็มีการใช้เทคนิคใหม่ๆ ในเชิงศิลปะ ลายคำ ในความหมายของศิลปกรรมล้านนา คือ ลวดลายที่ประดับตกแต่งสิ่งของเครื่องใช้ อาคารสถานที่ด้วยทองคำเปลว

มีลวดลายสีทองบนพื้นสีแดงหรือดำ หากดูแต่ผิวเผินแล้วจะเห็นเป็นเพียงลวดลาย 2 มิติ ที่ใช้วิธีการประดับลวดลายโดยการฉลุแบบแล้วปิดทองคำเปลว ซึ่งเป็นวิธีการที่นิยมใช้กันโดยทั่วไป แต่แท้จริงแล้วการประดับตกแต่งลายคำของล้านนานั้น มีวิธีการแบบอื่นที่ต่อเนื่องจากการฉลุแบบดั้งเดิม หรือใช้วิธีการที่แตกต่างไป (สุรพล ดำริห์กุล, 2544: 365-369)

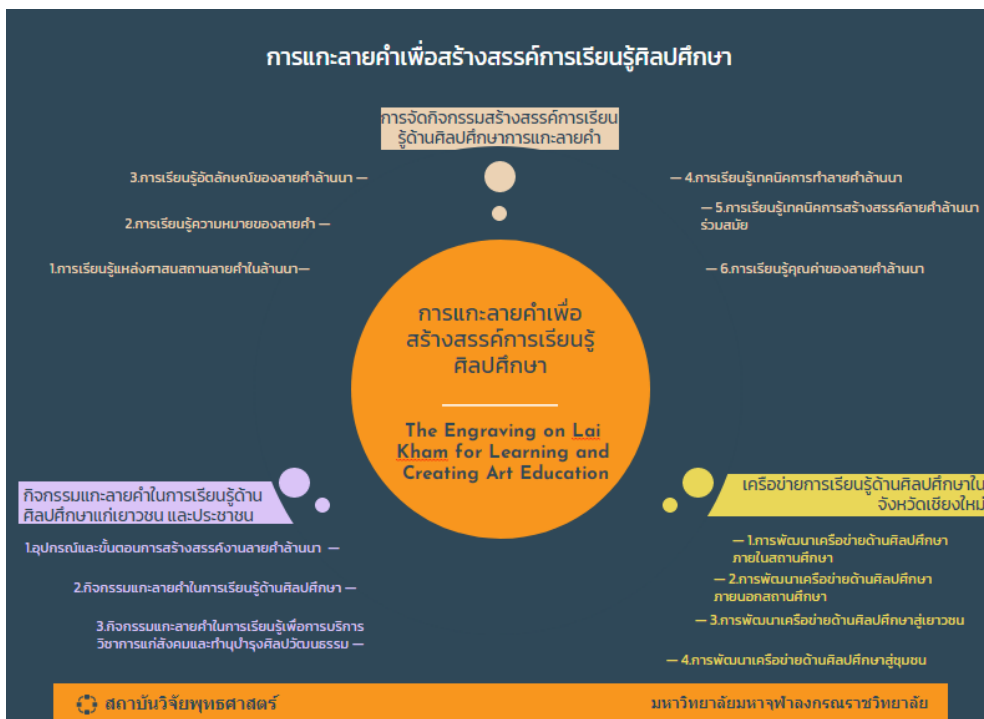
การเรียนรู้คุณค่าของลายคำล้านนา กล่าวว่า ลายคำล้านนานั้นเป็นกระบวนการวิธีการที่สำคัญอีกแบบหนึ่งที่สามารถบ่งบอกถึงคติความเชื่อ ความศรัทธาในพุทธศาสนาของชนล้านนาผ่านกรรมวิธีการสร้างสรรค์ศิลปะ ในงานช่างตลอดจนการแสดงออกความรู้สึกนึกคิด และการสัมพันธ์กับสังคม วัฒนธรรม อีกทั้งความสำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีจากบริบทของสังคมล้านนาในแต่ละยุคสมัย (ลิขิต มาแก้ว, 2558: 20) ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรีได้กล่าวถึงภาพจิตรกรรม ในวิหารลายคำ เอาไว้ว่า “จิตรกรรมในภาคเหนือ นิยมเขียนภาพชีวิตประจำวัน เป็นภาพเหมือนชีวิตจริงถ้ามองดูภาพทั้งดงามเรื่องสังข์ทองในวิหารลายคำ พระพุทธสิหิงค์ จังหวัดเชียงใหม่ เราจะรู้สึกคล้ายกับว่า เราเข้าไปอยู่ในสถานการณ์ที่เป็นจริงตามความเป็นอยู่เมื่อ 100 ปีก่อน” ศิลปกรรมของวิหารลายคำส่วนอื่นๆ ที่ปรากฏ ได้แก่ ลายคำประดับผนังทำวิหาร รูปหงส์ คันทวยเป็นลายเมฆไหล ซึ่งเป็นลวดลายในศิลปะจีน อันเป็นศิลปะพระราชนิยมในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ รวมทั้งงานจิตรกรรมฝาผนังที่มีลักษณะอิทธิพลจากยุครัตนโกสินทร์ผสมผสานกับท้องถิ่นล้านนา และศิลปะตะวันตก (ชมรมฮักตัวเมือง, 2560: 20)

จากผลการจัดกิจกรรมแกะลายคำในการเรียนรู้ด้านศิลปศึกษาแก่เยาวชน และประชาชน ประกอบด้วย อุปกรณ์และขั้นตอนการสร้างสร้งงานลายคำล้านนา กิจกรรมแกะลายคำในการเรียนรู้ด้านศิลปศึกษา และกิจกรรมแกะลายคำในการเรียนรู้เพื่อการบริการวิชาการแก่สังคมและทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม เป็นรูปแบบศิลปะผสมผสานในเชิงรูปธรรม (Realistic Art) และเชิงนามธรรม (Abstract Art) และกึ่งรูปกึ่งนาม (Semi Abstract Art) ในลักษณะจิตรกรรมไทยแบบร่วมสมัย (Thai Contemporary Painting) (มานิตย์ โกวฤทธิ์, 2559: ค) นอกจากนี้เป็นกระบวนการสร้างสรรค์ที่แสดงให้เห็นถึงการบูรณาการเข้าด้วยกันระหว่าง ทศศิลป์ (Visual Arts) กับกวีนิพนธ์ (Poetry) อย่างมีเอกภาพแล้ว ยังเป็นเครื่องประจักษ์ชัดว่า “ศิลปะเป็นภาษาแห่งความคิด หรือภาษาแห่งความหมาย” กับ “ศิลปะเป็นภาษาแห่งความงาม” สามารถนำมาบูรณาการผสมผสานกันเพื่อใช้เป็นเครื่องมือหรือพาหนะแห่งความคิดที่บัญญัติขึ้น (Concept) เป็นสำคัญ จนกลายเป็นการพัฒนาและเชื่อมโยงต่อยอดเกิดความก้าวหน้าการสร้างสรรค์ศิลปะ ให้แปลกใหม่อย่างมีคุณค่าทางสุนทรียภาพและ

มีอัตลักษณ์ที่พิเศษเฉพาะตัวออกไป (สุรชาติ เกษประสิทธิ์, 2563: 2007 – 2024) หลังจากนั้น จึงนำไปสู่การจัดกิจกรรมการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ด้านศิลปศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่ ประกอบด้วย การพัฒนาเครือข่ายด้านศิลปศึกษาภายในสถานศึกษา การพัฒนาเครือข่ายด้านศิลปศึกษาภายนอกสถานศึกษา การพัฒนาเครือข่ายด้านศิลปศึกษาสู่เยาวชน และการพัฒนาเครือข่ายด้านศิลปศึกษาสู่ชุมชน ถือเป็นการต่อยอดงานศิลปะสู่ชุมชนต่อไป

องค์ความรู้จากการวิจัย

จากผลการดำเนินกิจกรรมโครงการวิจัยย่อยที่ 3 เรื่อง “การแกะลายคำเพื่อสร้างสรรค์การเรียนรู้ศิลปศึกษา” สามารถสรุปองค์ความรู้ได้ดังนี้

ภาพที่ 5 องค์ความรู้ การแกะลายคำเพื่อสร้างสรรค์การเรียนรู้ศิลปศึกษา

จากฝั่งองค์ความรู้ การแกะลายคำเพื่อสร้างสรรค์การเรียนรู้ศิลปศึกษา สามารถสรุปขั้นตอนการเรียนรู้ได้ดังนี้

1. การจัดกิจกรรมสร้างสรรค์การเรียนรู้ด้านศิลปศึกษาการแกะลายคำ ประกอบด้วย การเรียนรู้แหล่งศาสนสถานลายคำในล้านนา การเรียนรู้ความหมายของลายคำ การเรียนรู้อัตลักษณ์ของลายคำล้านนา การเรียนรู้เทคนิคการทำลายคำล้านนา การเรียนรู้เทคนิคการสร้างสรรคลายคำล้านนาร่วมสมัย และการเรียนรู้คุณค่าของลายคำล้านนา

2. กิจกรรมแกะลายคำในการเรียนรู้ด้านศิลปศึกษาแก่เยาวชน และประชาชน ประกอบด้วย อุปกรณ์และขั้นตอนการสร้างสรรคงานลายคำล้านนา กิจกรรมแกะลายคำในการเรียนรู้ด้านศิลปศึกษา และกิจกรรมแกะลายคำในการเรียนรู้เพื่อการบริการวิชาการแก่สังคมและทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม

3. เครือข่ายการเรียนรู้ด้านศิลปศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่ ประกอบด้วย การพัฒนาเครือข่ายด้านศิลปศึกษาภายในสถานศึกษา การพัฒนาเครือข่ายด้านศิลปศึกษาภายนอกสถานศึกษา การพัฒนาเครือข่ายด้านศิลปศึกษาสู่เยาวชน และการพัฒนาเครือข่ายด้านศิลปศึกษาสู่ชุมชน

สรุป

สรุปได้ว่า ลายคำล้านนาที่ปรากฏอยู่ในวิหารน้ำแต้มภายในอาคารทางศาสนาของล้านนา โดยมีหลักฐานปรากฏอยู่ที่วิหารน้ำแต้มในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 22 จังหวัดลำปาง ลายคำล้านนาเป็นลวดลายประดับผนังปูนของพระวิหาร โดยมีเทคนิคการประดับลวดลายโดยการฉลุแบบแล้วปิดทองคำเปลว เป็นเอกลักษณ์ของศิลปะล้านนา นอกจากนี้ยังมีการใช้เทคนิคอื่นๆ ในการประดับลายคำล้านนา ความเป็นสัญลักษณ์ของลายคำล้านนาในทางศิลปะ มีมติว่าเป็นกระบวนการที่สำคัอยู่ที่บ่งบอกถึงคติความเชื่อและศรัทธาในพุทธศาสนาของคนล้านนา และมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีจากบริบทของสังคมล้านนาในแต่ละยุคสมัย นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังมีการจัดกิจกรรมแกะลายคำในการเรียนรู้ด้านศิลปศึกษาและ กิจกรรมแกะลายคำในการเรียนรู้เพื่อการบริการวิชาการแก่สังคมและทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม ให้มีการสืบสานอนุรักษ์ต่อไป

บรรณานุกรม

- ชมรมฮักตัวเมือง. (กรกฎาคม – 3 สิงหาคม 2560). “ล้านนาคำเมือง : วิหารลายคำ”. **มติชนสุดสัปดาห์**. น. 20
- เจษฎา สุภาศรี. (2556). **หอธรรมศิลป์ล้านนา**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- มานิตย์ โกวฤทธิ์. (2559). **การสร้างสรรคงานจิตรกรรมฝาผนังประเพณีวัฏจักรชีวิตรอบปีของคนถิ่นล้านนา (หมายเลข 2)**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- ศศิธร ขำฤทธิ์. (2552). **ความสัมพันธ์เชิงปรากฏการณ์วิทยาระหว่างลายคำและพื้นที่ในวิหารล้านนา**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุรชาติ เกษประสิทธิ์. (2563). “ทัศนศิลป์กวีวรรณศรปรากฏการณ์แห่งจิต จากพิลึกส์ควอนตัมถึงพุทธธรรม”. **วารสารวิชาการ ศิลปะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร**. 11(1), 2007 – 202.
- สุรพล ดำริห์กุล. (2543). **งานศิลปกรรมลายคำประดับอาคารทางศาสนาล้านนาในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20-24**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุรพล ดำริห์กุล. (2535). **ลายคำล้านนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์ และคณะ. (2539). **วิหารลายคำ: ลักษณะ ประวัติความเป็นมา และแนวทางการอนุรักษ์**. เชียงใหม่: โครงการวิจัยสถาปัตยกรรมล้านนา สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ลิปิกร มาแก้ว. (2558). **ลายคำ น้ำแต้ม**. กรุงเทพมหานคร: โอเอียนสืบสานภูมิปัญญาล้านนา.

วารสารพุทธศิลปกรรม

JOURNAL OF BUDDHIST ARTS

02

ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน 2566 | Vol. 6 No. 1 | January - June 2023

ISSN : 1905-534x (Print)
ISSN : 2697-6099 (ONLINE)

บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

การพัฒนาพื้นที่ศิลปะในเมืองและชุมชนของกลุ่มจังหวัดล้านนา

The Development of art space in the city and community of Lanna

ภัชรบถ ฤทธิเต็ม

Phatcharabot Ritttem

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

มานิตย์ โกวฤทธิ์

Manit Gowarhit

ศิลปินอิสระ

Independent Artist

Corresponding Author, Email: phatcharabot.rit@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อสร้างองค์ความรู้พื้นที่ศิลปะในเมืองและชุมชนของกลุ่มจังหวัดล้านนา 2. เพื่อพัฒนาพื้นที่ศิลปะในเมืองและชุมชนของกลุ่มจังหวัดล้านนาแบบมีส่วนร่วม 3. เพื่อพัฒนาพื้นที่ศิลปะในเมืองและชุมชนของกลุ่มจังหวัดล้านนาที่มีกระบวนการสร้างสรรค์และการอนุรักษ์ที่เหมาะสม เป็นการวิจัยและพัฒนา โดยการสำรวจข้อมูลทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี สังคม และวัฒนธรรม และศิลปกรรมพื้นถิ่น

ผลการวิจัยพบว่า หลังจากนั้น ผู้วิจัยได้จัดกิจกรรมเสวนาวิชาการศิลปะเพื่อถ่ายทอดความรู้แก่ชุมชน การจัดกิจกรรมสร้างสรรค์ผลงานศิลปะของเยาวชนและจิตอาสา กิจกรรมบูรณาการกับประเพณีท้องถิ่น ถนนศิลปะ และการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อสารมวลชนและสื่อออนไลน์

คำสำคัญ: ศิลปะ, ชุมชน, พื้นที่สาธารณะ

Abstract

This research article aims to achieve three objectives: 1) To generate knowledge about the art spaces in the cities and communities of the Lanna provinces. 2) To develop art spaces in the cities and communities of the Lanna provinces with community participation. 3) To enhance the artistic spaces in the cities and communities of the Lanna provinces through appropriate creative processes and conservation efforts, as a research and development initiative. This will be accomplished through the study of historical data, archaeology, society, culture, and local art.

The research findings indicate that following this, the researchers organized academic art seminars to disseminate knowledge to the community. They also facilitated creative art workshops for youth and volunteers, engaged in cultural integration activities with local traditions, implemented art street projects, and utilized mass media and online platforms for public relations.

Keywords: Art, Community, Public Space

บทนำ

การพัฒนาเมืองศิลปะเป็นแนวทางหนึ่งในการพัฒนาเมืองสู่ความยั่งยืนในยุค 4.0 ปัจจุบันการพัฒนาเมืองให้มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและนวัตกรรมเชิงสร้างสรรค์ได้รับการพัฒนามากขึ้นในหลายจังหวัดของไทย เช่น บุรีรัมย์เสนอจังหวัดเป็น Sport City เชียงรายจะเป็น The City of Arts เชียงใหม่ จะเป็น Lanna Wellness ขอนแก่นเป็น Smart City นครพนมจะเป็นที่มีความสุข Happiness City เป็นต้น แนวคิดเกี่ยวกับศิลปะในพื้นที่สาธารณะของเมือง คำนิยามของศิลปะสาธารณะ (Public art) หรือที่เรียกว่า ศิลปะข้างถนน (Street Art) เป็นกลุ่มศิลปะที่เป็นวัฒนธรรมย่อยอีกประเภทหนึ่งซึ่งมีรูปแบบวิถีที่แตกต่างออกไปจากศิลปะประเภทอื่นๆ ในการสร้างสรรค์งานศิลปะบนพื้นที่สาธารณะอย่างมีความหมาย ไม่ว่าจะเป็นการแสดงออก สำนึก รสนิยม ความสัมพันธ์ ระบบค่านิยม และความเชื่อรวมไปถึงรูปแบบการดำเนินชีวิต (ไชยสิทธิ์ ชาญอาวุธ และพัชรภา เอื้ออมรรณิข, 2558: 4) ศิลปะข้างถนนมีต้น

เข้ามาจากศิลปะในแบบกราฟฟิตี (Graffiti) พัฒนาการของสตรีทอาร์ทหรือโพสท์กราฟฟิตีได้ดำเนินไปพร้อมกับการคิดหาวิธีและเทคนิคใหม่ๆ ในการทำงานที่แตกต่างไปจากเดิม ไม่เพียงแต่ใช้สีสเปรย์แต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังมีการผสมผสานการใช้ปากกาเคมีทำงานควบคู่กันไปด้วย และยังมีวัสดุต่างๆ ที่ใช้อีก ได้แก่ สเตนซิล สติกเกอร์ โปสเตอร์ สือะคริลิค และแอร์บรัสเข้ามาร่วม อีกทั้งยังรวมไปถึงภาพถ่ายต่างๆ เช่น โฟโต้ก๊อปปี (Photocopies) โมเสส (Mosaics) อีกด้วย (Louis Bou, 2005: 6-9)

ปัจจุบันในบางประเทศได้ผลักดันศิลปะข้างถนนให้กลายเป็นจุดเด่นให้กับประเทศ ตั้งแต่อุตสาหกรรมแฟชั่นไปจนถึงอุตสาหกรรมบันเทิง นับว่าเป็นการใช้ต้นทุนจากความคิดสร้างสรรค์ในการต่อยอดความรู้ทางวัฒนธรรม ในแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์โดยประเทศไทยมีมูลค่าของกลุ่มอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ที่ขยายตัวมากขึ้นในทุกปีและยังคงมีโอกาสทางการตลาดสำหรับผู้ประกอบการที่มีความคิดสร้างสรรค์อีกมาก โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ได้กำหนดขอบเขตเศรษฐกิจสร้างสรรค์ของประเทศไทย โดยมีกลุ่มของศิลปะเป็นหนึ่งในธุรกิจที่สามารถสร้างมูลค่าให้กับประเทศได้ (เสาวรภัย กุสุมา ณ อยุธยา, 2553: 23-28) ดังเช่น การเคลื่อนไหวทางศิลปะของพื้นที่จังหวัดเชียงราย การสร้างความต่อเนื่องเพื่อสร้างทุนให้กับศิลปินรุ่นใหม่ด้วยกลุ่มศิลปินเอง ทำให้บ้านศิลปินและจังหวัดเชียงรายเป็นจุดหมายปลายทางของการจาริกแสวงหาแรงบันดาลใจในการใช้ชีวิตบนเส้นทางศิลปะให้กับศิลปินรุ่นใหม่ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ (พลวัฒน์ ประพัฒน์ทอง, 2557: ก)

สำหรับกลุ่มจังหวัดล้านนา ได้มีการพัฒนาเมืองให้มีความโดดเด่นทางล้านนาไม่ว่าจะเป็นศิลปะ วัฒนธรรม และเมืองเชิงนิเวศ ซึ่งที่ผ่านมาได้มีการเชื่อมโยงการทำงานร่วมกันของฝ่ายต่างๆ เช่น ภาครัฐได้มีการรวมกลุ่มเป็นกลุ่มจังหวัดล้านนา คณะสงฆ์ได้ร่วมกันอนุรักษ์ศิลปะล้านนาของวัดและชุมชน กลุ่มศิลปินได้เปิดบ้านศิลปินล้านนาและนิทรรศการศิลปะในพื้นที่สาธารณะ จนนำไปสู่การพัฒนาเมืองสร้างสรรค์ จนกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ เช่น วัดร่องขุน พิพิธภัณฑ์บ้านดำ วัดร่องเสือเต้น ไร่เชิญตะวัน เป็นต้น เพื่อเป็นการขับเคลื่อนการสร้างสรรค์เมืองศิลปะ ดังนั้น คณะผู้วิจัย จึงมีความตั้งใจที่จะพัฒนารูปแบบเมืองศิลปะเชิงสร้างสรรค์ของกลุ่มจังหวัดในล้านนา โดยการเชื่อมโยงวิถีวัฒนธรรมของท้องถิ่นล้านนาจาก “วัด” สู่ “ชุมชน” จาก “ชุมชน” สู่ “พื้นที่สาธารณะและการสร้างสรรค์” โดยมีเป้าหมายหลักคือ การพัฒนาเมืองแห่งศิลปะและการสร้างสรรค์ของกลุ่มจังหวัดล้านนาสืบต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสร้างองค์ความรู้พื้นที่ศิลปะในเมืองและชุมชนของกลุ่มจังหวัดล้านนา
2. เพื่อพัฒนาพื้นที่ศิลปะในเมืองและชุมชนของกลุ่มจังหวัดล้านนาแบบมีส่วนร่วม
3. เพื่อพัฒนาพื้นที่ศิลปะในเมืองและชุมชนของกลุ่มจังหวัดล้านนาที่มีกระบวนการสร้างสรรค์และการอนุรักษ์ที่เหมาะสม

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) โดยการลงพื้นที่สำรวจผลงานทางศิลปกรรมล้านนาในแต่ละพื้นที่จากอดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับองค์ความรู้พื้นที่ศิลปะในเมืองและชุมชนของกลุ่มจังหวัดล้านนาที่จะนำมาสังเคราะห์ให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจน แล้วนำไปสร้างเป็นพื้นที่ศิลปะในเมืองและชุมชนของกลุ่มจังหวัดล้านนา โดยเน้นการทำงานวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR)

ขอบเขตด้านพื้นที่ พื้นที่ศิลปะในเขตภาคเหนือตอนบน ประกอบด้วย ชุมชนหมู่บ้านในเขต 8 จังหวัด ได้แก่ เชียงราย เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน พะเยา แม่ฮ่องสอน จำนวน 8 แห่ง และพื้นที่ในเขตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา จำนวน 1 แห่ง รวมทั้งสิ้น 9 แห่ง โดยเน้นสถานที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ และการพัฒนาชุมชนศิลปะที่มีศักยภาพและความพร้อมในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ โดยเน้นเป็นพื้นที่หลักและพื้นที่สร้างสรรค์ รวมไปถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ แหล่งโบราณสถาน วัด ชุมชน และการพัฒนาชุมชนแห่งใหม่ที่มีศักยภาพและความพร้อมในการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศิลปกรรมแห่งใหม่

ขอบเขตด้านประชากร กลุ่มประชากรเป้าหมาย มี 2 กลุ่ม คือ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญ (key informant) โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) กับกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ได้แก่ กลุ่มตัวแทนชาวบ้านและเยาวชนในพื้นที่ทั้ง 8 แห่ง ที่เข้าร่วมกิจกรรมในงานวิจัย คือ กิจกรรมประชุมเสวนาทางวิชาการ และกิจกรรมเชิงปฏิบัติการทางศิลปะ (Art Workshop) เพื่อการเรียนรู้องค์ความรู้พื้นที่ศิลปะในเมืองและชุมชนของกลุ่มจังหวัดล้านนา ร่วมกับบุคลากรของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา จำนวน 1 แห่ง รวมทั้งสิ้น 9 แห่ง ประกอบด้วย ผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญ (key informant) จำนวนรวมกลุ่มผู้ให้

ข้อมูลคนสำคัญ (key informant) จำนวนทั้งสิ้น 58 รูป/คน นอกจากนั้นแล้ว ยังประกอบ ด้วยกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ได้แก่ กลุ่มตัวแทนชาวบ้านและเยาวชนในพื้นที่ จำนวนแห่งละ 50 คน 8 แห่ง รวมทั้งสิ้น 400 คน รวมกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยครั้งนี้ทั้งสิ้น 458 รูป/คน

ผลการวิจัย

การสร้างสรรคและการอนุรักษ์พื้นที่ศิลปะในเมืองและชุมชนของกลุ่มจังหวัดล้านนา จากการสร้างสรรค์ออกแบบงานศิลปกรรมในพื้นที่ศิลปะชุมชนที่สอดคล้องกับสังคมและวัฒนธรรม พบว่า

การสร้างสรรคผลงานทางศิลปะงานประติมากรรมเมล็ดข้าวทุ่งโป่ง ณ บ่อน้ำพุร้อนสามสี บ้านเหล่าพัฒนา อำเภอมะสอย จังหวัดเชียงราย ศิลปินผู้สร้างสรรค์ศิลปกรรม คือ นายมานิตย์ กันทะสัก เป็นประติมากรรม 3 ชิ้น คือ “เมล็ดข้าวอก” “ต้นกล้า” และ “รวงข้าว” สื่อถึงความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน และสะท้อนถึงอัตลักษณ์ของชุมชนชาวนา ประติมากรรมรวงข้าว มีเมล็ดข้าวอยู่ 9 เม็ด สื่อถึงรัชกาลที่ 9 ในฐานะที่พระองค์เป็นผู้ริเริ่มการพัฒนาพันธุ์ข้าวไทย ฐานของประติมากรรมทั้ง 3 ชิ้น เป็นสี่เหลี่ยมลูกบาศก์ มีนัยยะที่สื่อความหมายสำคัญคือ วัฏจักรของชีวิตของธรรมชาติ จักรวาลและเป็นสากล การจัดวาง (installation) จัดวางไปตามเหตุการณ์ คือ จากซ้ายไปขวา เหมือนเขียนตัวอักษรไทย ถือเป็นการเริ่มการเจริญเติบโต ขยับมาด้านขวาหรือตรงกลางเป็นต้นกล้าข้าวที่กำลังเติบโต จากนั้นเป็นรวงข้าวที่โตนลมทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นลมหนาว เป็นสัญญาณของการเก็บเกี่ยวข้าว นาปี ศิลปินจัดวางไปตามแนวยาวของภูเขาจากซ้ายไปขวา ให้วิวทิวทัศน์เป็นส่วนเชื่อมโยงประติมากรรมกับท้องทุ่ง รวมไปถึงอากาศเมฆฝน แม้กระทั่งเงาที่กระทบจากบ่อน้ำพุร้อน 3 สี ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ภาพที่ 1 ประติมากรรมข้าว

การสร้างสรรค์ผลงานทางศิลปะภาพสามมิติ (3D) ณ อาคารพระสัทธรรม (พระเทพรัตนนายก อุปถัมภ์) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน ศิลปินผู้สร้างสรรค์ศิลปกรรม คือ นายมานิตย์ โกวิทฤทธิ์ และกลุ่มศิลปินจิตอาสาป้ายสี เป็นเรื่องประเพณีสลากย้อม ซึ่งถือเป็นหนึ่งประเพณีแห่งเดียวในโลก โดยมีพื้นหลังเป็นพระธาตุหริภุญไชย ซึ่งถือเป็นศาสนสถานสำคัญและเป็นที่มีชื่อเสียงของจังหวัดลำพูน

ภาพที่ 2 ภาพวาดสามมิติ (3D) เรื่อง “สลากย้อม แห่งเดียวในโลก”

การสร้างสรรคผลงานทางศิลปะประติมากรรมรูปปลาในชื่อว่า “ภูมิจักรวาล” ศิลปะเวียงบัว ณ ริมสระน้ำ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ศิลปินผู้สร้างสรรค์ศิลปกรรม คือ พระปัญญาชัย พุทธรักขิโต แห่งสวนธรรมภูศิลป์ อ.พาน จ.เชียงราย เป็นผู้ออกแบบและปั้นประติมากรรม เนื่องจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา ตั้งอยู่ในบริเวณใกล้กับเมืองโบราณ ซึ่งมีอายุหลายร้อยปีร่วมสมัย พญางำเมือง โดยมีหลักฐานที่ค้นพบคือเตาเผา ภาชนะดินเผา การเขียนสีเคลือบโบราณ ซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น แสดงถึงความเชี่ยวชาญและภูมิปัญญาเชิงช่าง รวมถึงความเจริญรุ่งเรืองทางจิตวิญญาณ ศิลปะ และเศรษฐกิจ ซึ่งงานประติมากรรมปลาคู่กระโจนออกมาจากกระแสน้ำมีลวดลายรอบเป็นจักรวาล มีธรรมจักรอยู่ตรงกลาง มีความหมายคือ การออกจากอวิชชา เป็นอิสระหลุดพ้นจากวัฏฏสังสารวัฏเข้าสู่อนันตภาวะ หรืออีกนัยหนึ่ง คือ การแสวงหาพุทธิปัญญา เพื่อนำไปพัฒนาชีวิตและจิตวิญญาณ เพื่อโลกียสุข ที่สุดคือ โลกุตระสุข อันเป็นวงกลม คือ ความว่าง โดยใช้แรงบันดาลใจจากขามลายปลาในสุริยมณฑล แหล่งเตาพะเยาที่เวียงบัว ในห้วงพุทธศตวรรษที่ 18-19

ภาพที่ 3 ประติมากรรมปลาคู่ “ภูมิจักรวาล” ศิลปะเวียงบัว

การสร้างสรรค์ผลงานทางศิลปะจัดวาง (Installation Art) ไม้ค้ำสะหรี ณ วัดท่าข้ามใต้ (ชัยชนะ) อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ ศิลปินผู้สร้างสรรค์ศิลปกรรม คือ นายมานิตย์ โกวิทธี และกลุ่มศิลปินจิตอาสาปายสี เป็นผู้ออกแบบและวาดลวดลายประดับตกแต่งเสาหลักแทนการใช้ไม้ โดยการบูรณาการงานศิลปะกับประเพณีแห่ไม้ค้ำสะหรีของชุมชน การสร้างสรรค์ศิลปะครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำวัสดุเหล็กมาใช้ทดแทนไม้ เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และสามารถนำเหล็กไปใช้ประโยชน์อื่นๆ ภายในวัดต่อไป โดยผู้วิจัยและคณะใช้ศิลปะการสร้างสรรค์ศิลปะในวัสดุเหล็กเพื่อให้เกิดความสวยงาม และการจัดประเพณีแห่ไม้ค้ำสะหรีรอบๆ หมู่บ้าน

ภาพที่ 4 ศิลปะจัดวาง (Installation Art) ไม้ค้ำสะหรี

การสร้างสรรค์ผลงานทางศิลปะภาพสามมิติ (3D) เรื่อง “แห่พระสิงห์ปาย” ณ พระวิหารลายคำ วัดศรีดอนชัย บ้านเวียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ศิลปินผู้สร้างสรรค์ศิลปกรรม คือ นายมานิตย์ โกวิทธี และกลุ่มศิลปินจิตอาสาปายสี เป็นผู้ออกแบบและสร้างสรรค์จิตรกรรม เป็นภาพจิตรกรรมประเพณีแห่พระเชียงแสนสิงห์ 1 (พระสิงห์ปาย) ผนังหลังพระวิหารลายคำ และศิลปวัฒนธรรมเครื่องดนตรีประกอบขบวนแห่ล้านนาพญากุฏิสงฆ์วัดศรีดอนไชย เนื่องจากเป็นประเพณีท้องถิ่นของชุมชนที่มีชื่อเสียงแห่งเดียว และการวาดภาพเรื่องราวของอัตลักษณ์วิถีชุมชนสอดแทรกเข้าไป ผสมผสานกับการเขียนเกี่ยวกับคติความเชื่อเรื่องเทวดากับการวาดภาพเขียนแบบโบราณ

ภาพที่ 5 ศิลปะภาพขบวนแห่พระสิงห์ปายบนผนังหลังพระวิหารวัดศรีดอนชัย

การสร้างสรรค์ผลงานทางศิลปะภาพสามมิติ (3D) เรื่อง “ผ้านันมือ” ณ ผนังกำแพง วัดต้นไคร้ บ้านต้นไคร้ ตำบลช่อแฮ อำเภอมะเมือง จังหวัดแพร่ ศิลปินผู้สร้างสรรค์ศิลปกรรม คือนายมานิตย์ โกวฤทธิ์ และกลุ่มศิลปินจิตอาสาปายสี่ เป็นผู้ออกแบบและสร้างสรรค์จิตรกรรม เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับผ้านันมือ งานผ้านันมือ หรือ “Quilts” ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ประจำหมู่บ้าน ข้าวปัน หรือข้าวพัน อาหารท้องถิ่นของชุมชน

ภาพที่ 6 ศิลปะภาพสามมิติ (3D) กรรมวิธีการปั่นฝ้ายและทำผ้านันมือบนผนังกำแพงวัดต้นไคร้

การสร้างสรรคผลงานทางศิลปะภาพสามมิติ (3D) เรื่อง “เรือแข่งเจ้าแม่สายฟ้า” ณ ช่วงเวียงสา บ้านบุญยืน ตำบลกลางเวียง อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน ศิลปินผู้สร้างสรรค์ศิลปกรรม คือ นายมานิตย์ โกวิทธี และกลุ่มศิลปินจิตอาสาป่าายสี เป็นผู้ออกแบบและสร้างสรรค์จิตรกรรม เป็นภาพจิตรกรรมเรือแข่งเจ้าแม่สายฟ้าและบาตรขนาดใหญ่ เพื่อสื่อถึงประเพณีตักบาตรเทียน ซึ่งเป็นประเพณีหนึ่งเดียวในล้านนา

ภาพที่ 7 ศิลปะภาพมิติ (3D) “เรือแข่งเจ้าแม่สายฟ้า”

การสร้างสรรคผลงานทางศิลปะภาพสามมิติ (3D) และศิลปะบาทวิถี (Street Art) เรื่อง “พ่อนดาบพ้องเชิง” ณ บ้านลำปางหลวงใต้ อำเภอกะเคา จังหวัดลำปาง ศิลปินผู้สร้างสรรค์ศิลปกรรม คือ นายมานิตย์ โกวิทธี และกลุ่มศิลปินจิตอาสาป่าายสี เป็นผู้ออกแบบและสร้างสรรค์จิตรกรรม เป็นภาพจิตรกรรมศิลปะการพ้องดาบพ้องเชิงของล้านนา ภาพประเพณีหาค้นน้ำสงกรานต์พระธาตุลำปางหลวง และรถม้า ซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดลำปาง

ภาพที่ 8 ศิลปะบนพื้นที่ภาพ 3 มิติ ฟ้อนเชิงฟ้อนดาบ

การอนุรักษ์พื้นที่ศิลปะ โดยการสื่อสารถ่ายทอดความรู้ด้านศิลปกรรมในพื้นที่สาธารณะแก่ชุมชน และประชาสัมพันธ์สู่สาธารณชน เพื่อให้เกิดการสร้างสรรคและการอนุรักษ์ที่ยั่งยืน ดังนี้

การสื่อสารถ่ายทอดความรู้ด้านศิลปกรรมในพื้นที่สาธารณะแก่ชุมชน ศิลปะงานประติมากรรมเมล็ดข้าวทุ่งโป่ง ณ บ่อน้ำพุร้อนสามสี บ้านเหล่าพัฒนา อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย อาทิ การจัดกิจกรรมเสวนาเรื่อง ข้าวเป็นเจ้า การประชาสัมพันธ์ทางสื่อออนไลน์ การประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อสารสนเทศ

การสื่อสารถ่ายทอดความรู้ด้านศิลปกรรมในพื้นที่สาธารณะแก่ชุมชน ภาพวาดสามมิติ (3D) เรื่อง “สลากย้อม แห่งเดียวในโลก” มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน อาทิ การจัดกิจกรรมพิธีเปิดงานสานศิลป์ถิ่นล้านนา “สลากย้อมลำพูน แห่งเดียวในโลก” การจัดกิจกรรมเสวนาวิชาการศิลปะ (Art Workshop) และการจัดกิจกรรมแข่งขันวาดภาพพระบายสี โดยมีนักเรียนในจังหวัดลำพูนเข้าร่วมการแข่งขัน

การสื่อสารถ่ายทอดความรู้ด้านศิลปกรรมในพื้นที่สาธารณะแก่ชุมชน ประติมากรรมปลาคู่ “ภูมิจักรวาล” ศิลปะเวียงบัว มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา อาทิ พิธีเปิดและการแสดงศิลปวัฒนธรรม การจัดกิจกรรมเสวนาวิชาการ ศิลปะ (Art Workshop) โดยมีตัวแทนจากภาคส่วนราชการ คือ รองผู้ว่าราชการจังหวัดพะเยา สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพะเยา มหาวิทยาลัยพะเยา และศิลปินผู้สร้างสรรค์กิจกรรม เข้าร่วมในเวทีการเสวนาศิลปะในพื้นที่สาธารณะ

การสื่อสารถ่ายทอดความรู้ด้านศิลปกรรมในพื้นที่สาธารณะแก่ชุมชน ศิลปะจัดวาง หรือ ศิลปะติดตั้ง (Installation art) เรื่อง “ไม้ค้ำสะหรี” บ้านท่าข้าม อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ อาทิ กิจกรรมการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชน การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในพิธีแห่ไม้ค้ำสะหรี กิจกรรมการเสวนาถ่ายทอดแลกเปลี่ยนรู้ การจัดกิจกรรมเสวนาวิชาการศิลปะ (Art Workshop) และกิจกรรมสืบชาติาหลวงในพิธีถวายไม้ค้ำสะหรี

การสื่อสารถ่ายทอดความรู้ด้านศิลปกรรมในพื้นที่สาธารณะแก่ชุมชน จิตรกรรมภาพสามมิติ (3D) เรื่อง “แห่พระสิงห์ปาย” บ้านเวียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน อาทิ กิจกรรมการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะของเยาวชนผลงานสร้างสรรค์ศิลปะบนพื้นที่สาธารณะของชุมชนโดยกลุ่มเยาวชนและจิตอาสา และการจัดกิจกรรมถ่ายทอดความรู้ด้านศิลปกรรมแก่ชุมชน

การสื่อสารถ่ายทอดความรู้ด้านศิลปกรรมในพื้นที่สาธารณะแก่ชุมชน ศิลปะภาพสามมิติ (3D) เรื่อง “ผ้าตันมือ” บนผนังกำแพงวันตันไคร้ บ้านตันไคร้ ตำบลช่อแฮ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ อาทิ พิธีเปิดศิลปกรรมในพื้นที่สาธารณะ กิจกรรมการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชน กิจกรรมการถ่ายทอดความรู้และเสวนา “ถนนเส้นศิลปะ ถนนแห่งวัฒนธรรม” การเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ในสื่อ YouTube ช่อง เชียงใหม่นิวส์

การสื่อสารถ่ายทอดความรู้ด้านศิลปกรรมในพื้นที่สาธารณะแก่ชุมชน ศิลปะภาพสามมิติ (3D) “เรือแข่งเจ้าแม่สายฟ้า” บ้านบุญยืน ตำบลกลางเวียง อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน อาทิ การสร้างสรรค์ผลงานศิลปะบนพื้นที่สาธารณะของกลุ่มเยาวชน กิจกรรมเสวนาทางวิชาการ ศิลป์ (Art Workshop) และพิธีสู่ขวัญศิลปิน

การสื่อสารถ่ายทอดความรู้ด้านศิลปกรรมในพื้นที่สาธารณะแก่ชุมชน ศิลปะบนพื้นที่ภาพสามมิติ (3D) เรื่อง “พ่อนดาบพ่อนเชิง” และ “ประเพณีหาคันต้อสรงน้ำพระธาตุลำปางหลวง” บ้านลำปางหลวงใต้ อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง อาทิ การสร้างสรรค์ผลงานศิลปะบนพื้นที่สาธารณะของกลุ่มเยาวชน กิจกรรมเสวนาทางวิชาการเชิงศิลป์ ศิลปกรรมใน

พื้นที่สาธารณะบ้านลำปางหลวงใต้ และการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ในสื่อ YouTube ช่อง ลำปางไลน์แชนแนล (LPlive Channel)

อภิปรายผล

จากผลการสร้างสรรค์การออกแบบงานศิลปกรรมในพื้นที่ศิลปะชุมชนหรืองานวิจัยที่สนับสนุนกิจกรรมของชุมชนที่สอดคล้องกับสังคมและวัฒนธรรม จำนวน 8 ชิ้นงาน เช่นเดียวกับงานศึกษาของ พรณี วิรุณานนท์ (2555) พบว่า ศิลปะร่วมสมัยนานาชาติในพื้นที่สาธารณะของประเทศไทย ควรนำเสนอการผสมผสานระหว่างศิลปะที่แสดงอัตลักษณ์ไทยควบคู่กับความเป็นภูมิภาคเอเชีย หรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อยู่ในกระแสสนใจของคนไทยและต่างประเทศ และเป็นเรื่องที่น่าสนใจและเป็นรูปธรรม มีอัตลักษณ์ท้องถิ่น และมีความเป็นนานาชาติ (พรณี วิรุณานนท์, 2551: ก) อย่างไรก็ตาม ศิลปะบางชิ้นนั้นมีความเป็นนามธรรมนอกเหนือจากคุณลักษณะในองค์ประกอบความงามเชิงสุนทรียศาสตร์ ซึ่งบ่อยครั้งผู้พบเห็น ผู้สัมผัส หรือผู้อ่านผลงานศิลปะในที่สาธารณะจะไม่สามารถถลั่นกรองค้นหาความกระจ่างได้อย่างฉับพลัน (ลิขิต กิตติศักดิ์นันท์, 2559: ก) ดังนั้น การจัดแสดงศิลปะในพื้นที่สาธารณะ หรือการสร้างสรรค์ศิลปะบางชิ้น ควรมีการจัดกิจกรรมถ่ายทอดความรู้หรือการสร้างวิธีการสื่อสารต่อสาธารณชนให้มากขึ้น เพื่อสร้างความเข้าใจของผู้เสพสัมผัสให้เข้าถึงนัยความหมายของงานศิลปะที่ศิลปินต้องการถ่ายทอดรังสรรค์ออกมา งานสตรีทอาร์ตไทยมีความหลากหลายทางด้านรูปแบบ จุดยืนของศิลปิน และการจำกัดความ รูปแบบของสตรีทอาร์ตไทยจึงเป็นรูปแบบที่มีความน่าสนใจ (แมนฤทธิ์ เตังยะ, 2559: 2424-2436) การจัดกิจกรรมถ่ายทอดความรู้ด้านศิลปะ (Art Workshop) ได้แก่ เวทีเสวนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างข้าราชการ นักวิชาการ ศิลปิน ผู้นำชุมชน และชาวบ้านในชุมชน การขับเคลื่อนผลงานศิลปะไปสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยว และการจัดกิจกรรม “ป้ายสี แด้มผืน ปันจินตนาการ” เพื่อให้ความรู้ในเชิงปฏิบัติการด้านศิลปะภาพ 3 มิติ (3D) แก่กลุ่มเยาวชน การใช้สื่อสารมวลชนและสื่อสารสนเทศเพื่อเผยแพร่ผลงานวิจัยและประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวของชุมชน (มานิตย์ ไก่ฤทธิ์ และประเสริฐ บุปผาสุก, 2562: ก)

ดังนั้น การสื่อสารถ่ายทอดความรู้ด้านศิลปกรรมในพื้นที่สาธารณะแก่ชุมชนและประชาสัมพันธ์สู่สาธารณชน เพื่อให้เกิดการสร้างสรรค์และการอนุรักษ์ที่ยั่งยืน คือ การจัดกิจกรรมเสวนาวิชาการศิลปะ (Art Workshop) การจัดกิจกรรมแข่งขันวาดภาพระบายสี

กิจกรรมการเสนาถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้ศิลปกรรม กิจกรรมการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะของเยาวชนและจิตอาสา กิจกรรมบูรณาการกับประเพณีท้องถิ่น พิธีสืบชาตาทหลวง พิธีสู่ขวัญ กิจกรรมบูรณาการกับการท่องเที่ยว เช่น ถนนศิลปะ (Street Art) ถนนแห่งวัฒนธรรม การประชาสัมพันธ์ทางสื่อออนไลน์ และการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อสารมวลชน ศิลปะข้างถนนได้รับการยอมรับมากขึ้นจากผู้คนในสังคมโดยการแชร์ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ และดึงความคิดสร้างสรรค์ของตนเองออกมาสร้างผลงานเพื่อสื่อสารกับผู้คนที่พบเห็นงานในพื้นที่สาธารณะได้ตระหนักและรู้สึกร่วมกับเหตุการณ์สำคัญในสังคม (ไชยสิทธิ์ ชาญอาวุธ, 2560: 124 – 135) นอกจากนี้ สตรีทอาร์ทยังสามารถสร้างมูลค่าทางธุรกิจได้ตั้งแต่ระดับตำบลถึงระดับจังหวัด โดยใช้รูปแบบที่ประสบความสำเร็จมาแล้วจากต่างประเทศมาประยุกต์ใช้การทำธุรกิจ เช่น รูปแบบส่งเสริมการท่องเที่ยว ในจังหวัดต่างๆ การทำงานร่วมกันกับ แบรินด์สินค้า และเกิดกิจกรรมทางการตลาดใหม่ๆ เช่น การประกวดการแข่งขันสตรีทอาร์ท ทั้งนี้ธุรกิจสตรีทอาร์ทด้านการสื่อสารเช่น การโฆษณาสามารถเชื่อมโยงสื่อต่างๆ เข้าด้วยกัน เช่น การโฆษณาจากสื่อออนไลน์เข้าสู่สื่อออนไลน์และ สมาร์ทโฟน เพื่อสร้างความต่อเนื่องในการสื่อสารมากยิ่งขึ้น เป็นต้น นอกจากนี้ยังเกิดการต่อยอดจาก พักชะการประยุกต์ของศิลปินสตรีทอาร์ทมาทำสินค้าเพื่อเพิ่มรายได้มากยิ่งขึ้น (วันเฉลิม จันทรพงษ์แก้ว, 2560: 5)

การนำศิลปะข้างถนนมาต่อยอดสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์ พบช่องทางในการสร้างมูลค่าได้ 3 ด้าน คือ ด้านผลิตภัณฑ์ และผลงานสร้างสรรค์ ด้านการสร้างแบรนด์และการตลาด ด้านการสร้างมูลค่าในตัวบุคคลโดยใช้ต้นทุนจากความคิดสร้างสรรค์ เพื่อสร้างมูลค่าให้กับเศรษฐกิจของประเทศในอนาคตต่อไป (ไชยสิทธิ์ ชาญอาวุธ, 2560: 247 – 267) ปัจจัยที่ส่งผลให้เมือง Kanazawa นำเอาศิลปะร่วมสมัยเข้ามาใช้ได้ว่าเกิดจากการที่เมือง Kanazawa มีภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับด้านศิลปะมายาวนาน และมีความต้องการสร้างเสน่ห์แบบใหม่ที่แตกต่างจากเสน่ห์เดิมที่มีความเป็นเมืองเก่า ประกอบกับแนวคิดในการพัฒนาเมืองว่าจะ “พัฒนาสู่สากล” ซึ่งทำให้เมือง Kanazawa เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเปิดรับศิลปะจากต่างประเทศ นอกจากนี้เมือง Kanazawa ยังเป็นเมืองศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ เป็นจุดศูนย์รวมของทรัพยากรมนุษย์ที่มีความรู้ความสามารถในภูมิภาคที่สามารถร่วมมือกับทางเทศบาลในการพัฒนาเมืองได้ และปัจจัยที่สำคัญคือการมีอำนาจบริหารราชการส่วนท้องถิ่นที่ผู้นำท้องถิ่นสามารถบริหารจัดการและดำเนินการนโยบายพัฒนาท้องถิ่นได้โดยตรง ซึ่งนายกเทศมนตรีเมือง Kanazawa ในขณะนั้นได้มีความสนใจในด้านการสร้างเสน่ห์ที่แปลกใหม่ให้แก่เมือง

Kanazawa ซึ่งเส้นทางที่ทางเมือง Kanazawa ได้เลือกก็คือ “เมืองที่มีการผสมผสานกันของศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมและศิลปวัฒนธรรมในยุคใหม่ที่ทันสมัย” นั่นเอง (ชุดิมา บริสุทธิ, 2557: ข)

แนวคิด Machizukuri ว่ามีความเกี่ยวข้องกับองค์การสนับสนุนการท่องเที่ยวท้องถิ่นในจังหวัดโออิตะ หลายโครงการพัฒนาที่เกิดขึ้นจาก (Machizukuri) มีส่วนสำคัญในการช่วยพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในจังหวัดโออิตะ และมีส่วนช่วยให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในจังหวัดโออิตะดีขึ้น และ ผลจากการเพิ่มขึ้นของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวหรือธุรกิจบริการขนาดเล็กและขนาดกลางในโออิตะทำให้ประชาชนในพื้นที่มีอาชีพ มีรายได้ และพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน (ณัฐกานต์ กันธิ, 2555: 2) และการสร้างสรรค์ความยั่งยืนของสภาพแวดล้อมชุมชนเมือง ต้องพิจารณาการสร้างสรรค์พื้นที่สีเขียว พื้นที่ลานเมือง / ลานวัฒนธรรม และถนนคนเดิน ตลอดจนการกำหนดการใช้สอยพื้นที่แบบผสมผสาน (วิมลสิทธิ หรยางกูร, 2011: 9-10) เพื่อตอบโจทย์กิจกรรมที่หลากหลายของชุมชน ซึ่งนอกจากจะเป็นพื้นที่สาธารณะของชุมชนที่มีกิจกรรมการค้าเศรษฐกิจแล้ว การเปิดพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยการดึงเอาศักยภาพของงานศิลปะมาใช้เป็นเสน่ห์ดึงดูดให้มากขึ้น

ถึงกระนั้น วงการศิลปะประเทศไทยค่อนข้างซบเซาและขาดการสนับสนุนจากทางภาครัฐและเอกชนทำให้ขาดแคลนพื้นที่ สำหรับศิลปินรุ่นใหม่ ยังขาดพื้นที่แห่งนี้พื้นที่ที่แสดงผลงานศิลปะสำหรับศิลปินทุกรุ่น ทั้งศิลปินไทยและศิลปินระดับนานาชาติ (อโณทัย อุปคำ, 2558: 2906 – 2921) ปัญหาหลักๆ ของการพัฒนาเครือข่ายแหล่งท่องเที่ยววิถีศิลปบนเส้นทางของบ้านศิลปินล้านนา มี 4 องค์ประกอบ คือ 1. การจัดหางบประมาณ 2. การจัดสร้างบ้านศิลปินเพิ่มเติม 3. การสร้างสรรค์งานศิลปะสู่ชุมชน และ 4. การจัดสร้างเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงศิลป์ (ทรงเดช ทิพย์ทอง มานิตย์ ไก่ฤทธิ์ และศตวรรษ หน่อแก้ว, 2562: ก) ที่ต้องอาศัยการสนับสนุนจากภาครัฐทั้งในด้านงบประมาณและองค์ความรู้ในการประกอบการธุรกิจที่สามารถทำให้งานศิลปะและศิลปินสามารถดำรงตนอยู่ได้ในสังคม และชุมชนก็ยังได้รับผลประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกันทั้งในแง่ของเศรษฐกิจรายได้ รวมไปถึงความรู้สึภาคภูมิใจสิ่งที่เป็นอัตลักษณ์ในท้องถิ่นของตน

องค์ความรู้จากงานวิจัย

จากผลการวิจัยสรุปผลเป็นองค์ความรู้ในการวิจัยเป็น 4 กระบวนการ ดังนี้

1. การสำรวจข้อมูลทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี สังคม และวัฒนธรรม และข้อมูล

ด้านศิลปกรรมพื้นถิ่น อาทิ จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม เช่น แหล่งโบราณคดี ได้แก่ ดอยเวียง-ดอยวง เชียงราย เวียงบัว พะเยา ศาสนสถานสำคัญ ได้แก่ วัดพระธาตุหริภุญไชย วัดพระธาตุลำปางหลวง ประเพณีวัฒนธรรม ได้แก่ ประเพณีแห่ไม้ค้ำสะหรี ประเพณีแห่พระสิงห์ปาย ประเพณีสงกรานต์น้ำพระธาตุ ประเพณีสลากย้อม ประเพณีตักบาตรเทียน วัฒนธรรมอาหารพื้นเมือง ศิลปหัตถกรรม ได้แก่ การทอผ้า ผ้ามัดมือ โคมไฟ ศิลปะการละเล่น ได้แก่ ฟ้อนดาบ ฟ้อนเชิง การเรือแข่ง หรือศิลปะธรรมชาติ ได้แก่ การปลูกข้าว

2. การเสวนาประชาคมชาวบ้านในชุมชน เพื่อขอประชาคมติในการสร้างสรรค์ผลงานทางศิลปะในพื้นที่สาธารณะในชุมชน จำนวน 8 แห่ง คือ บ้านเหล่าพัฒนา อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูนมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา บ้านท่าข้าม อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ บ้านต้นไคร้ ตำบลช่อแฮ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ บ้านลำปางหลวงใต้ อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง บ้านเวียงเหนือ อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน บ้านบุญยืน ตำบลกลางเวียง อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน

3. การสร้างสรรค์การออกแบบงานศิลปกรรมในพื้นที่ศิลปะชุมชนหรืองานวิจัยที่สนับสนุนกิจกรรมของชุมชนที่สอดคล้องกับสังคมและวัฒนธรรม จำนวน 8 งาน คือ ประติมากรรมเมล็ดข้าวทุ่งโป่ง บ่อน้ำพุร้อนสามสี จิตรกรรมภาพสามมิติ (3D) เรื่อง “สลากย้อมแห่งเดียวในโลก” ประติมากรรมปลาคู่ “ภูมิจักรวาล” ศิลปะเวียงบัว ศิลปะจัดวาง หรือ ศิลปะติดตั้ง (Installation art) เรื่อง “ไม้ค้ำสะหรี” จิตรกรรมภาพสามมิติ (3D) เรื่อง “แห่พระสิงห์ปาย” จิตรกรรมภาพสามมิติ (3D) เรื่อง “ผ้ามัดมือ” บนผนังกำแพงวันต้นไคร้ จิตรกรรมภาพสามมิติ (3D) “เรือแข่งเจ้าแม่สายฟ้า” จิตรกรรมภาพสามมิติ (3D) เรื่อง “ฟ้อนดาบฟ้อนเชิง”

4. การสื่อสารถ่ายทอดความรู้ด้านศิลปกรรมในพื้นที่สาธารณะแก่ชุมชน และประชาสัมพันธ์สู่สาธารณชน เพื่อให้เกิดการสร้างสรรคและการอนุรักษ์ที่ยั่งยืน มีดังนี้ การจัดกิจกรรมเสวนาวิชาการศิลปะ (Art Workshop) การจัดกิจกรรมแข่งขันวาดภาพระบายสี กิจกรรมการเสวนาถ่ายทอดแลกเปลี่ยนเรียนรู้ศิลปกรรม กิจกรรมการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะของเยาวชนและจิตอาสา กิจกรรมบูรณาการกับประเพณีท้องถิ่น พิธีสืบขาทาหลวง พิธีสู่ขวัญ กิจกรรมบูรณาการกับการท่องเที่ยว เช่น ถนนศิลปะ (Street Art) ถนนแห่งวัฒนธรรม การประชาสัมพันธ์ทางสื่อออนไลน์ และการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อสารมวลชน

ภาพที่ 10 องค์ความรู้ในการพัฒนาพื้นที่ศิลปะในเมืองและชุมชนของกลุ่มจังหวัดล้านนา

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. ควรมีการพัฒนาแนวทางการจัดมหกรรมศิลปะร่วมสมัยนานาชาติในพื้นที่สาธารณะของประเทศไทย โดยผสมผสานระหว่างศิลปะที่แสดงอัตลักษณ์ไทยควบคู่กับความ เป็นภูมิภาคเอเชีย หรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อพัฒนาเป็นศูนย์การแสดงและศูนย์กลาง เรียนรู้ของประเทศ

2. ภาครัฐหรือองค์กรท้องถิ่นที่มีความสนใจในการจัดสร้างศิลปะในพื้นที่สาธารณะ ของชุมชน ควรจัดตั้งองค์กรทางศิลปะหรือคณะกรรมการรับผิดชอบด้านการจัดมหกรรมศิลปะ ร่วมสมัยในพื้นที่สาธารณะโดยตรง เพื่อเตรียมความพร้อมด้านบุคลากร เช่น ศิลปินในท้องถิ่น สถานที่ และความรู้ในเชิงศิลป์ เพื่อพัฒนาแนวทางในการจัดกิจกรรมทางศิลปะที่มีเอกลักษณ์ และแตกต่างไปจากงานมหกรรมศิลปะในที่อื่น ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว และธุรกิจการค้าในอนาคต

3. ควรมีการสร้างสรรคสภาพแวดล้อมชุมชนเมืองให้น่าอยู่อาศัยโดยใช้ศิลปะ ในพื้นที่สาธารณะ สภาพแวดล้อมชุมชนเมืองที่น่าอยู่อาศัยนั้นจะต้องมีการปรับปรุงและ สร้างสรรคใน 3 มิติคือ มิติแรก ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสภาพแวดล้อม มิติที่สอง การสร้างสรรค์สัญลักษณ์ของสภาพแวดล้อมชุมชนเมืองด้วยงานศิลปะ เพื่อให้เกิดจินตภาพ สาธารณะ การอนุรักษ์งานสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และคุณค่าทาง สถาปัตยกรรม และในมิติที่สาม การสร้างสรรค์ความยั่งยืนของสภาพแวดล้อมชุมชนเมือง โดยการพัฒนาพื้นที่สีเขียว พื้นที่ลานเมือง ลานวัฒนธรรม และถนนคนเดิน ตลอดจนการ กำหนดการใช้สอยพื้นที่แบบผสมผสาน

4. ควรพัฒนาหลักสูตรความรู้ศิลปศึกษาแนวสตรีทอาร์ตแก่เด็กและเยาวชน และ การเปิดพื้นที่สาธารณะของชุมชนให้เป็นสถานที่แสดงออกทางศิลปะของเด็กและเยาวชนใน ชุมชน เพื่อปลูกฝังความรักในศิลปะ การพัฒนาฝีมือ รวมไปถึงการปลูกฝังคุณค่าและความ ตระหนักถึงความมีตัวตนในสังคมของเด็กและเยาวชน ซึ่งจะเป็นกำลังในการพัฒนาชุมชน และประเทศชาติต่อไป

บรรณานุกรม

- ชุติมา บริสุทธิ์. (2557). การศึกษาการสร้างเมือง (machizukuri) ด้วยศิลปะร่วมสมัย
ภายในเมือง Kanazawa จังหวัด Ishikawa. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ไชยสิทธิ์ ชาญอาวุธ. (2560). ศิลปะข้างถนนการแสดงผลออกบนพื้นที่สาธารณะ:ต่อเหตุการณ์
สำคัญในสังคม. วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี. 11(2), 124 – 135.
- ไชยสิทธิ์ ชาญอาวุธ และพัชราภา เอื้ออมรรณิข. (2558). การศึกษาคุณค่าด้านอัตลักษณ์ของ
ศิลปะข้างถนนเพื่อการสร้างมูลค่าสู่เศรษฐกิจสร้างสรรค์. กรุงเทพมหานคร :
มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.
- ณัฐกานต์ กันธิ. (2555). มะจิซุคุริ (Machitsukuri) กับการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว: กรณีศึกษา การพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในจังหวัดไออิตะ
ประเทศญี่ปุ่น. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ทรงเดช ทิพย์ทอง มานิตย์ โกวฤทธิ์ และศตวรรษ หน่อแก้ว. (2562). การพัฒนาเครือข่าย
แหล่งท่องเที่ยววิถีศิลปบนเส้นทางบ้านศิลปินล้านนา. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พรณี วิธนานนท์. (2551). “การพัฒนาแนวทางการจัดมหกรรมศิลปะร่วมสมัยนานาชาติใน
พื้นที่สาธารณะของประเทศไทย”. รายงานวิจัย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงาน
ศิลปกรรมร่วมสมัย.
- พลวัฒน์ ประพัฒน์ทอง. (2557). เชียงรายเมืองศิลปิน : การพัฒนาเมืองด้วยชุมชนศิลปินที่พำนัก
ถาวรในเชียงราย. รายงานวิจัย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุน
การวิจัย (สกว).
- มานิตย์ โกวฤทธิ์ และประเสริฐ บุปผาสุก. (2562). ศิลปะเชิงพุทธสู่วิถีชุมชนบนผนัง
พื้นที่สาธารณะในจังหวัดเชียงใหม่. รายงานวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- แมนฤทธิ์ เต็งยะ. (2559). “จากวัฒนธรรมกราฟฟิตีสู่งานสตรีทอาร์ตในประเทศไทย”. Verid-
ian E-Journal. Silpakorn University. 9(2), 2424-2436.
- ลิขิต กิตติศักดิ์นันท์. (2559). การถอดความหมายและบทบาทของศิลปะในที่สาธารณะจาก
ภาพถ่ายที่ท่ามหาราช. รายงานวิจัย. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วิมลสิทธิ์ หรยางกูร. (2011). “การสร้างสรรค์สภาพแวดล้อมชุมชนเมืองที่น่าอยู่อาศัย: ปัญหา

ที่มองไม่เห็นและแนวทางแก้ไข”. วารสารวิจัยและสาระสถาปัตยกรรม/การ
ผังเมือง. 8(2): 9-10.

วันเฉลิม จันทรพงษ์แก้ว. (2560). **คุณค่าทางการสื่อสารและมูลค่าทางธุรกิจของสตรีทอาร์ท**.
กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.

เสาวรภัย กุสุมา ณ อยุธยา. (2553). Creative Economy ทางเลือกใหม่ในการพัฒนาเศรษฐกิจ
ไทย. **Executive Journal**. 30(1), 23 – 28.

อโนทัย อุปคำ. (2558). “บทบาทและอิทธิพลของพื้นที่ศิลปะทางเลือกโปรเจค 304 ที่มีต่อ
ศิลปะร่วมสมัยไทย”. **Veridian E-Journal, Slipakorn University ฉบับภาษา
ไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ**. 8(2), 2906 – 2921.

Louis Bou, (2005). Street Art. **The Spray File**. New York: Colin Design.

วารสารพุทธศิลปกรรม

JOURNAL OF BUDDHIST ARTS

03

ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน 2566 | Vol. 6 No. 1 | January - June 2023

ISSN : 1905-534x (Print)
ISSN : 2697-6099 (ONLINE)

บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

การออกแบบลายภาพทัศนศิลป์เพื่อการพัฒนาอาชีพในชุมชน The Visual Art Design for Career Development in the Community

พระครูสมุห์วัลลภ ทาอินทร์

Prakru Samuha Wanlop Ta-in

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

จันตรา เวียงจันทร์

Jantra Wiangjan

ศิลปินอิสระ

Independent Artist

Corresponding Author, Email: wanloptain@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อออกแบบลายภาพทัศนศิลป์และวัสดุที่เหมาะสมในการประดับตกแต่งบนพื้นผิว 2) เพื่อศึกษาผลิตภัณฑ์ชุมชนในการนำมาใช้ในประดับตกแต่งบนพื้นผิว 3) เพื่อสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ชุมชนในการพัฒนาเป็นอาชีพเสริมรายได้ให้ชาวบ้าน เป็นการวิจัยและพัฒนา โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม และการจัดกิจกรรมออกแบบภาพทัศนศิลป์ในผลิตภัณฑ์ชุมชน

ผลการวิจัยพบว่า 1) การออกแบบลายภาพทัศนศิลป์และวัสดุที่เหมาะสมในการประดับตกแต่งบนพื้นผิว โดยใช้ภาพจิตรกรรมฝาผนังด้านหน้าพระประธานวัดท่าข้าม (ชัยชนะ) เป็นการถ่ายทอดคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาตอนพุทธประวัติที่เกี่ยวข้องกับสตรี และประเพณีวิถีชีวิต 12 เดือนของคนล้านนา ภาพมงคล 108 ภาพปิ่นกษัตริ์ ซึ่งจะนำไปสู่การออกแบบตามหลักทัศนธาตุและองค์ประกอบศิลป์ในงานหัตถกรรม การออกแบบบรรจุภัณฑ์ การออกแบบสัญลักษณ์ การใช้โปสเตอร์สินค้าที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว

2) ผลิตภัณฑ์ชุมชนที่นำมาใช้ในประดับตกแต่งบนพื้นผิว พบว่า ผลิตภัณฑ์ของชุมชนบ้านท่าข้ามเป็นผลิตภัณฑ์ที่รับสืบทอดมาจากภูมิปัญญาพื้นบ้าน ผลิตภัณฑ์ชุมชนที่มีชื่อเสียงอำเภอมีดังนี้ ผ้าฝ้ายทอมือกักระตุก, ผ้าทอมือย้อมสีธรรมชาติและผ้าฝ้ายย้อมสีเคมีของกลุ่มทอผ้าบ้านตาลกลาง เป็นต้น

3) การสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ชุมชนในการพัฒนาเป็นอาชีพเสริมรายได้ให้ชาวบ้านพบว่า การจัดกิจกรรมการถอดบทเรียนโดยใช้แนวคิดการพัฒนาสินค้าโอท็อป หรือผลิตภัณฑ์ใหม่ เช่น ผ้าทอ เครื่องจักสาน และการให้บริการ เช่น ความรู้ด้านยาสมุนไพรและการนวดแผนโบราณ. นอกจากนี้ ยังมีการเพิ่มช่องทางการจำหน่ายสินค้าทั้งภายในชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวหรือนอกชุมชนที่เป็นตลาดการค้า

คำสำคัญ: ศิลปะ, ชุมชน, ผลิตภัณฑ์ชุมชน

Abstract

The research article aims to achieve three objectives: 1) To design a pattern of landscape art and suitable materials for decorative purposes on surfaces. 2) To study community products for their utilization in surface decoration. 3) To foster creative community products for developing them as supplementary sources of income for the villagers. This research involves in-depth interviews, group discussions, and organizing activities for designing landscape art in community products.

The research findings reveal that: 1) The design of landscape art and suitable materials for surface decoration can be achieved by using mural paintings on the front wall of Wat Tha Kam (Chai Chan), which depict significant beliefs and aspects of Buddhist history related to women and the 12-month traditional way of life in the Lanna region. The artwork includes 108 auspicious symbols and stair-step motifs, which are utilized in designing according to the principles of elements and artistic components in architectural works, packaging design, symbol design, and the use of unique product posters.

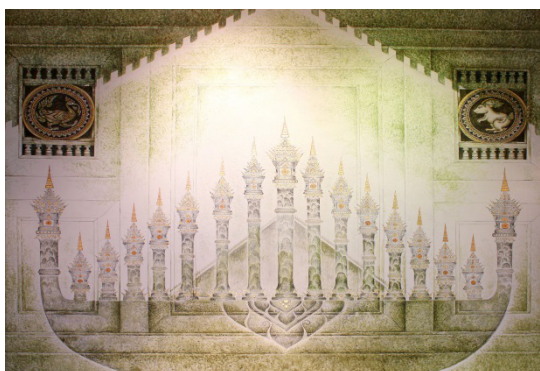
2) The community products used for surface decoration were found to be products that have been passed down through the local wisdom of the village. The renowned community products in the district include handwoven silk fabric with indigo dyeing and chemical dyeing by the Tantalakng Group.

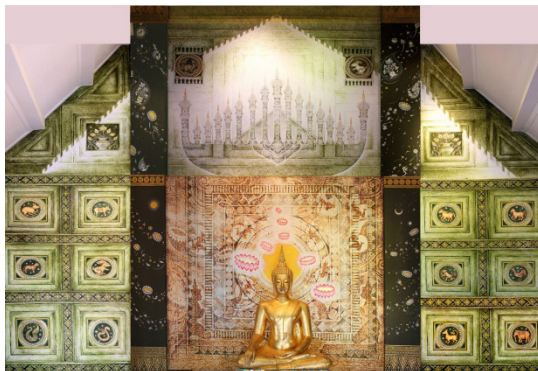
3) The creation of community products to develop them as supplementary sources of income for the villagers was observed. Activities were organized to extract lessons using the concept of developing new products, such as woven fabrics, looms, and services like knowledge of herbal medicine and traditional massage. Additionally, there was an increase in marketing channels for products within the community, such as tourism destinations and external markets.

Keywords: Art, Community, community product.

บทนำ

ทัศนศิลป์ เป็นศิลปะที่มองเห็นสามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสทางตา นั่นคือตาจะรับรู้เกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ที่นำมาประกอบเป็นงานทัศนศิลป์ ได้แก่ เส้น รูปร่าง รูปทรง สี แสงเงา และพื้นผิว เป็นต้น โดยในการศึกษารั้งนี้ จะนำเอาศิลปะที่มีอยู่ในวัดและในชุมชนอำเภอฮอด เช่น ภาพจิตรกรรม สถาปัตยกรรม ประติมากรรมต่างๆ เหล่านี้มาสร้างสรรค์ผลงานด้วยวิธีการเขียนภาพ ระบายสี โดยการพัฒนาต่อยอดจากโครงการวิจัยเรื่อง “การสร้างสรรค์งานจิตรกรรมฝาผนังประเพณีวิถีชีวิตรอบปีของคนถิ่นล้านนา” ของอาจารย์มานิตย์ โกวิทธี และขออนุญาตโครงการวิจัยเรื่อง “การสร้างสรรค์ศิลปกรรมกระจกเพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมมรดกชุมชนท้องถิ่น” ของ ผศ.อัศวินี หวานจริง เพื่อนำมาออกแบบลายภาพทัศนศิลป์ของชุมชน

ภาพที่ 1 ภาพจิตรกรรมพระอุโบสถ วัดท่าข้าม (ชัยชนะ)

ภาพที่ 2 ภาพปีเป้ง (ปีนักษัตร) ภาพหงส์ และภาพมงคล 108

ภาพที่ 3 ตุ้งปิ้งกัษตร เสื้อสกรีนลายคำ และแก้วเซรามิก

โดยผู้วิจัยจะทำการออกแบบลายภาพทัศนศิลป์ให้มีรูปแบบที่สวยงามและเหมาะสมในการนำไปใช้ประดับตกแต่งบนพื้นผิวของสิ่งของเครื่องใช้ เช่น เสื้อผ้า ยาม กระเป๋ เครื่องสักการะ เช่น ตุ้งไชย และหรือผลิตภัณฑ์ของที่ระลึก อื่น เช่น แก้วเซรามิก หรือบรรจุภัณฑ์อื่นๆ เพื่อนำไปพัฒนาเป็นอาชีพเสริมรายได้ให้กับชาวบ้านชุมชน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อออกแบบลายภาพทัศนศิลป์และวัสดุที่เหมาะสมในการประดับตกแต่งบนพื้นผิว
2. เพื่อศึกษาผลิตภัณฑ์ชุมชนในการนำมาใช้ในประดับตกแต่งบนพื้นผิว
3. เพื่อสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ชุมชนในการพัฒนาเป็นอาชีพเสริมรายได้ให้ชาวบ้าน

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) โดยการศึกษาเชิงเอกสารผลงานวิชาการที่เกี่ยวข้องกับออกแบบลายภาพทัศนศิลป์และวัสดุที่เหมาะสมในการประดับตกแต่งบนพื้นผิว แนวคิดเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ชุมชน การพัฒนาอาชีพเพื่อส่งเสริมรายได้แก่ชาวบ้านในชุมชน วัดท่าข้าม (ชัยชนะ) อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่

- 1) ออกแบบลายภาพทัศนศิลป์และวัสดุที่เหมาะสมในการประดับตกแต่งบนพื้นผิว
 - 2) ผลิตภัณฑ์ชุมชนในการนำมาใช้ในประดับตกแต่งบนพื้นผิว
 - 3) การสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ชุมชนในการพัฒนาเป็นอาชีพเสริมรายได้ให้ชาวบ้าน
- ขอบเขตพื้นที่ที่จะทำการศึกษา ได้แก่ ชุมชนบ้านท่าข้าม อำเภอฮอด จังหวัด

เชียงใหม่ และพื้นที่ในอำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่

กลุ่มประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ประกอบด้วย (1) การสัมภาษณ์เชิงลึก (in-depth interview) และการสนทนากลุ่ม (focus group) กับกลุ่มประชากรเป้าหมายแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ที่เป็นกลุ่มอาสาสมัคร เพื่อรวบรวมข้อมูลในเชิงกายภาพของชุมชนเป้าหมาย ได้แก่ อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ โดยการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่มกับกลุ่มประชากรผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Information) ได้แก่ จาก จำนวน 20 คน ประกอบด้วย (1) ชาวบ้านชุมชนบ้านท่าข้าม อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 15 คน (2) นิสิตนักศึกษาของมหาวิทยาลัย จำนวน 5 คน

ผลการวิจัย

1. การออกแบบลายภาพทัศนศิลป์และวัสดุที่เหมาะสมในการประดับตกแต่งบนพื้นผิว

การจัดองค์ประกอบศิลป์ (Art Composition) คือ คุณค่าหนึ่งของงานศิลปะ คุณค่าทางด้านเนื้อหา เป็นเรื่องราว หรือสาระของผลงานที่ศิลปินผู้สร้างสรรค์ต้องการที่จะแสดงออกมาให้ผู้ชมได้สัมผัส รับรู้ โดยอาศัยรูปลักษณะที่เกิดจากการจัดองค์ประกอบศิลป์นั่นเองหรืออาจกล่าวได้ว่า ศิลปิน นำเสนอเนื้อหาเรื่องราวผ่านรูปลักษณะที่เกิดจากการจัดองค์ประกอบทางศิลปะ ถ้าองค์ประกอบที่จัดขึ้น ไม่สัมพันธ์กับเนื้อหาเรื่องราวที่นำเสนอ งานศิลปะนั้นก็ขาดคุณค่าทางความงามไป ดังนั้นการจัดองค์ประกอบศิลป์ จึงมีความสำคัญในการสร้างสรรค์งานศิลปะเป็นอย่างยิ่ง เพราะจะทำให้งานศิลปะทรงคุณค่าทางความงามอย่างสมบูรณ์ ดังเช่น ภาพจิตรกรรมฝาผนังด้านหน้าพระประธานวัดท่าข้าม (ชัยชนะ) ถ่ายทอดคติความเชื่อต่างๆ ทางพระพุทธศาสนาตอนพุทธประวัติ โครงสร้างภาพทั้งหมดเป็นสีเขียวอมน้ำตาลให้ความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ ของทุกสิ่งที่อยู่ในพื้นที่แห่งนี้ โดยผู้วิจัยตั้งใจกำหนดเทคนิควิธีการที่เป็นลักษณะเฉพาะตน โดยใช้การเขียนแบบภาพไทยกับสมัยใหม่เข้าด้วยกัน เพื่อความเป็นปัจเจก พร้อมตอบสนองความต้องการในการสื่อสารทางความหมายแก่ผู้เข้าชมได้ติดต่อได้ไม่มากนักน้อย โดยมีรายละเอียดภาพทั้ง 6 ภาพโดยรอบภาพพระแม่ธรณีบีบมวยผม ซึ่งเป็นตอนหนึ่งในพุทธประวัติที่มาช่วยองค์สัมมาสัมพุทธเจ้าให้ตรัสรู้ธรรมอันสูงสุดได้โดยการบีบน้ำจากมวยผม ให้ไหลลงมาอย่างมหาศาลท่วมพญามารทั้งหลายที่คอยพญูไม่ให้องค์สัมมาสัมพุทธเจ้าสำเร็จ แนวคิดนี้มีที่มาจากแนวคิดเรื่องการยกระดับความดีงามของสตรีที่มีต่อพระพุทธศาสนา จึงเป็นเหตุผลที่

นักวิจัยนำมาสร้างเป็นผลงานจิตรกรรมฝาผนัง โดยเขียนภาพในเชิงสัญลักษณ์และแบ่งผนังเป็นช่อง 7 ช่องใหญ่มีการออกเรื่องราวพุทธประวัติจำนวน 7 ตอนที่มีความเกี่ยวข้องกับความต้องการคุณค่าที่สตรีได้เป็นผู้อุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธศาสนามาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล โดยเรื่องราวภาพเขียนต่างๆ และภาพจิตรกรรมฝาผนังแสดงสถานที่สำคัญในชุมชน แสดงบรรยากาศประเพณีของชุมชนภาคกลางคั่น อาทิ ประเพณียี่เป็ง ซึ่งมีการจุดประทีปโคมไฟ ลอยกระทง ตามผางประทีป ประเพณีผิงไฟพระเจ้า (ก่อไฟให้พระพุทธรูป) เป็นต้น

ผู้วิจัยแบ่งเรื่องราวต่างๆของพุทธประวัติที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิงที่มีคุณูปการแก่พระพุทธศาสนาเป็นเรื่องราวไว้ ซึ่งสะดวกแก่ผู้ดูในการแยกแยะเรื่องราว โดยใช้ทักษะ และวิธีการทางด้านศิลปะในการเชื่อมโยงทุกเรื่องแต่ละช่องเข้าด้วยกันตามหลักทัศนธาตุ เช่น ภาพเขียนประเพณีวิถีชีวิต 12 เดือนของคนถิ่นล้านนา (บ้านท่าข้าม) ภาพเขียนจิตรกรรมฝาผนังฝั่งด้านทิศเหนือของพระอุโบสถนั้นต่างจากด้านทิศใต้ คือ การเขียนภาพประเพณีวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนที่เกิดขึ้นในเวลากลางคืน ดังนั้น บรรยากาศโดยรวมของภาพ จะมีสีสันทึมน้อยลงมีความมืดสลัวไปทั่วทั้งภาพ แต่จะใช้แสงไฟเป็นตัวบอกเล่าเรื่องราวต่างๆ รวมทั้งสิ่งของเครื่องใช้ที่สอดแทรกจัดวางลงไปให้มีชีวิตประดังมีการดำเนินของผู้คนอยู่จริง เทคนิควิธีการทางศิลปะมีส่วนสำคัญในการสร้างขึ้นเชิงการวางองค์ประกอบในจังหวะต่างๆ ให้ภาพดูเคลื่อนไหวไปตามที่ผู้วิจัยเล่าเรื่องด้วยภาพวาดนั่นเอง ภาพทั้งหมดบนจิตรกรรมฝาผนังหลังพระประธาน ล้วนมีความหมายในด้านคติความเชื่อต่างๆ ทางพุทธศาสนา โครงสร้างภาพทั้งหมดเป็นสี่เหลี่ยม น้ำตาลให้ความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ ของทุกสิ่งที่อยู่ในพื้นที่แห่งนี้ โดยภาพคติเหล่านี้ทั้งหมดมาจาก มงคล 108 ผู้วิจัยตั้งใจกำหนดเทคนิควิธีการที่เป็นลักษณะเฉพาะตน โดยใช้การเขียนแบบภาพไทยกับสมัยใหม่เข้าด้วยกัน เพื่อความเป็นปัจเจก พร้อมตอบสนองความต้องการในการสื่อสารทางความหมายแก่ผู้เข้าชมได้ติดต่อได้ไม่มากนักน้อย

หลังจากนั้น จึงนำไปสู่การออกแบบ (Design) ซึ่งผู้ออกแบบได้กำหนดขึ้นด้วยการจัดเส้น สี แสง รูปร่าง โครงสร้าง ลักษณะ และพื้นผิวตามหลักเกณฑ์ องค์ประกอบของการออกแบบ ผลงานออกแบบทุกชนิดจะต้องมีการผสมผสานองค์ประกอบอย่างกลมกลืน โดยใช้หลักทัศนธาตุและองค์ประกอบศิลป์เพื่อให้ผลงานมีคุณภาพตรงตามความมุ่งหมายที่ออกแบบไว้ โดยการออกแบบนั้นจะต้องคำนึงถึงหลักการการออกแบบงานฝีมือ เป็นการออกแบบอุปกรณ์เครื่องมือ เครื่องใช้ต่างๆ ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน วัสดุที่ใช้ส่วนมากจะมาจากวัตถุดิบที่หาง่าย ไม่ต้องผ่านกระบวนการแปรรูปที่ยุ่งยาก เช่น ไม้ ดินเหนียว กระจาด ฝ้าย เป็นต้น โดย

การผลิตนั้นไม่จำเป็นต้องใช้เครื่องจักรในโรงงานอุตสาหกรรม สามารถผลิตขึ้นเองภายในครัวเรือนได้ โดยงานฝีมือเหล่านี้ถูกเรียกว่า งานหัตถกรรม การออกแบบบรรจุภัณฑ์ การออกแบบสัญลักษณ์ เป็นการสื่อสารกันระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร ซึ่งก็คือผู้ผลิตกับผู้บริโภค หากมีการออกแบบกราฟิกที่ดีจะดึงดูดความสนใจของผู้บริโภค ส่งผลถึงภาพลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ และสามารถชักชวนให้ผู้บริโภคเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ดังกล่าวด้วย การออกแบบงานกราฟิกงานโฆษณาในปัจจุบันมีอยู่มากมาย เช่น โปสเตอร์สินค้า ในปัจจุบันตามท้องตลาดมีสินค้าอยู่มากมาย และรูปแบบของสินค้าก็มีความหลากหลาย สิ่งสำคัญที่ควรมีในโปสเตอร์สินค้า คือ รูปภาพที่สื่อถึงคุณสมบัติของสินค้า เข้าถึงกลุ่มเป้าหมาย เน้นจุดเด่นของสินค้า สีสันสะดุดตา แต่ไม่เกินความจริง มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวสินค้าต้องมีความสัมพันธ์ต่อเหตุการณ์

2. ผลิตภัณฑ์ชุมชนในการนำมาใช้ในประดับตกแต่งบนพื้นผิว

ผลิตภัณฑ์ของชุมชน ผลิตภัณฑ์ของชุมชนบ้านท่าข้าม เป็นผลิตภัณฑ์ที่รับสืบทอดภูมิปัญญาจากบรรพบุรุษ คือ เครื่องจักสานไม้ไผ่ เช่น สุ่มไก่ ตะกร้า กระบุง แต่ไม่สามารถบริการต่อผู้บริโภค เนื่องจากผู้ผลิตมีจำนวนจำกัด กลุ่มแม่บ้าน สมาชิกกลุ่มผลิตน้ำพริกตาแดง ผลิตภัณฑ์ดอกไม้อื่นๆ โดยส่วนมากจะขายในชุมชนและบริเวณชุมชนใกล้เคียง เนื่องจากสภาพทางเศรษฐกิจที่ไม่ดี และวัสดุที่ใช้ผลิตมีราคาสูง ระหว่างการผลิตประสบปัญหาและอีกสาเหตุหนึ่ง เกิดจากพื้นที่การเกษตรถูกน้ำท่วม ขณะนี้อยู่ระหว่างการฟื้นฟูขาดการผลิตอย่างต่อเนื่อง

บ้านท่าข้าม เป็นพื้นที่ที่เหมาะสมกับการเกษตร เนื่องจากมีแม่น้ำแม่แจ่มไหลผ่านและภูมิประเทศแถบนี้เป็นที่ราบลุ่มเปรียบเสมือนชายป่า (หางดง) คนจากหลายพื้นที่จึงมีการอพยพเข้ามาตั้งรกรากบริเวณริมแม่น้ำ อีกทั้งยังเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างหลายอำเภอ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำแม่แจ่มไหลผ่าน ผลิตภัณฑ์ชุมชนที่มีชื่อเสียง คือ ผ้าฝ้ายทอมือกึ่งกระตุก ผ้าทอมือย้อมสีธรรมชาติ ผ้าฝ้ายย้อมสีเคมี ของกลุ่มทอผ้าบ้านตาลกลาง ผ้ามัดหมี่ ผ้าคลุมไหล่ ผ้าฝ้ายทอมือกึ่งกระตุก ผ้าทอมือย้อมสีธรรมชาติ ผ้าฝ้ายย้อมสีเคมี เสื้อผ้าฝ้ายสำเร็จรูปย้อมสีธรรมชาติ โดยสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอฮอดได้นำสินค้า OTOP ของดีอำเภอฮอด กลุ่มสัมมาชีพชุมชน กลุ่มสตรี ร่วมนำสินค้าและผลิตผลทางการเกษตร ผลผลิตจากกลุ่มสัมมาชีพชุมชน และกลุ่มสตรี มาจำหน่ายภายในงาน อาทิ เช่น ผลิตภัณฑ์ผ้าทอผ้าฝ้ายอำพัน, ผลิตภัณฑ์ผ้าทอตำบลบ้านตาล, ผลิตภัณฑ์สมุนไพรบ้านกัลยา, กลุ่มอาชีพเลี้ยงไก่, ทำไส้อ้วบ้านทุ่งโป่ง, กลุ่มกระเปาะผ้าทอบ้านทุ่งโป่ง, กลุ่มสัมมาชีพบ้านกองหิน, กลุ่มสตรีบ้านตาล

เหนือ เป็นต้น อีกทั้งภายในงานยังมีสินค้าพาณิชย์ลดราคาช่วยประชาชน มาจัดจำหน่ายให้กับพี่น้องประชาชนในพื้นที่อำเภอฮอด ณ ลานที่ว่าการอำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ เป็นประจำ จากผลการวิจัยชุมชนเบื้องต้น ผู้วิจัยได้พบข้อเสนอแนะในการจัดกิจกรรมวิจัย ดังนี้

1) ควรมีการประชาสัมพันธ์งานวิจัยที่ทำให้ชาวบ้านรับทราบให้มากกว่านี้ เพราะบางครั้งกิจกรรมต่างๆ ไม่ค่อยที่จะมีใครรู้แน่ชัดว่าการดำเนินงานเรื่องอะไร เพื่ออะไร

2) ควรจัดกิจกรรมในยามว่างให้เกิดประโยชน์สูงสุด เช่น การฝึกวิชาชีพจากพ่อครูแม่ครูเพื่อที่จะเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาเก่าๆ จากชุมชนบ้านท่าข้าม เนื่องจากปัจจุบันนี้ไม่มีใครสนใจที่จะอนุรักษ์ภูมิปัญญาจากคนเฒ่าคนแก่ทุกคนสนใจแต่เทคโนโลยีมากกว่าภูมิปัญญาจากบ้านเราเอง

3) ควรที่จะจัดทำกิจกรรมเพื่อชาวบ้านและเยาวชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในงานวิจัย เช่น กิจกรรมให้ความรู้เบื้องต้นในเรื่องศิลปะแก่ชาวบ้าน

จากผลของการศึกษาชุมชน ทำให้ผู้วิจัยพบว่า ชุมชนท่าข้ามเป็นสังคมที่กำลังเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ความเจริญในหลายด้าน และมีปัญหาในการพัฒนา เนื่องจากชุมชนกำลังกลายเป็นส่วนหนึ่งของทุนนิยมสมัยใหม่ ซึ่งทำให้หลงลืมความเป็นท้องถิ่น ซึ่งจะเป็นจุดเด่นในการพัฒนาอัตลักษณ์ของตนเอง ซึ่งในงานวิจัยของผู้วิจัยจะจารึกความเปลี่ยนแปลงในท้องถิ่นปัจจุบัน ผสมผสานกับความเป็นรากเหง้าทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่จะอาศัยอยู่ร่วมกันได้โดยไม่ทิ้งสิ่งเก่า และไม่เผลอไปกับสิ่งใหม่

3. การสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์ชุมชนในการพัฒนาเป็นอาชีพเสริมรายได้ให้ชาวบ้าน

กิจกรรมการถอดบทเรียนโดยใช้แนวคิดการพัฒนาสินค้าโอท็อป (OTOP) โดยการจัดเวทีสนทนากลุ่ม (Focus Group) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) โดยใช้กระบวนการ OVOP เพื่อวิเคราะห์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่ระดับสากล (Local to International) การพึ่งตนเองและคิดอย่างสร้างสรรค์ (Self-Reliance Creativity) และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Development) มีผลสรุปดังนี้

การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน หรือผลิตภัณฑ์ใหม่ (New Product) เป็นผลิตภัณฑ์สินค้าและบริการที่มีแนวคิดใหม่ๆ หรือมีการเปลี่ยนแปลงบางอย่างในผลิตภัณฑ์สินค้าหรือที่มีอยู่แล้ว อาทิ ผลผลิตทางการเกษตร เช่น ลำไย ลิ้นจี่ กาแฟ ชา ผักปลอดสารพิษ ฯลฯ สินค้าหัตถกรรม เช่น ผ้าทอคนเมืองเหนือ เครื่องจักสานและการให้บริการ เช่น ความรู้ด้านยาสมุนไพรและการวางแผนโบราณ ผลิตภัณฑ์สินค้าและบริการสามารถนำมาต่อยอดพัฒนาให้

ผู้บริโภคหรือลูกค้าเกิดความพึงพอใจในตัวผลิตภัณฑ์สินค้าให้มากกว่าการบริโภคผลิตภัณฑ์สินค้าชนิดเดิม หรือการพัฒนาผลิตภัณฑ์เดิมที่นำเสนอในตลาดใหม่ๆ เพิ่มช่องทางการจำหน่ายสินค้าทั้งภายในชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวหรือนอกชุมชนที่เป็นตลาดการค้า ซึ่งปัจจุบันสภาพตลาดมีการแข่งขันกันอย่างรุนแรงมากขึ้น ตลอดจนมีความก้าวหน้าของเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว ทำให้มีผลิตภัณฑ์สินค้าใหม่ๆ ในตลาดจำนวนมากเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและไปเร็วด้วยเช่นกัน ดังนั้น ทำให้วงจรชีวิตของผลิตภัณฑ์สินค้าสั้นลง ผลิตภัณฑ์สินค้าที่ออกสู่ตลาดใหม่ จะอยู่รอดได้ในตลาด จึงต้องเป็นผลิตภัณฑ์สินค้าที่มี “ความใหม่” ที่แตกต่างและสอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภคหรือลูกค้าเท่านั้น ดังนั้น การพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ (New Product) หรือปรับปรุงผลิตภัณฑ์เดิม เพื่อเพิ่มมูลค่าการแข่งขันให้มีความแตกต่างจากคู่แข่ง (ประสงค์ ประณีตพลกรัง, 2547: 47)

คำถามที่หลายชุมชนพบจากผู้ส่งเสริมหรือนักพัฒนาผลิตภัณฑ์ คือ มีของดีอะไรบ้าง ? อัตลักษณ์ของชุมชนคืออะไร ? คำถามนี้ต้องอาศัยข้อมูลและการวิเคราะห์ยกตัวอย่าง เช่น อำเภอฮอดเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงในด้านใด อาทิ แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เช่น อ่างเก็บน้ำ ของป่าสนที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย น้ำพุร้อน น้ำตก และอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง ซึ่งมีทิวทัศน์ธรรมชาติสวยงาม และแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เช่น วัดท่าข้าม (ชัยชนะ) อ.ฮอด จ.เชียงใหม่ ได้จัดวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยมีการสร้างแหล่งเรียนรู้ผ่านภาพจิตรกรรมในพระอุโบสถ วัดท่าข้าม (ชัยชนะ) จิตรกรรมภาพพระจกลี พระวิหาร วัดท่าข้าม (ชัยชนะ) ซึ่งถ่ายทอดวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวบ้านในชุมชน พร้อมทั้งภายในมีการจัดแสดงสื่อที่เป็นวิถีชีวิต เครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันและการทำมาหากิน และคติความเชื่อของชาวบ้านในด้านต่างๆ โดยมีกลุ่มประชาชน หน่วยงานและสถานศึกษาต่างๆ ที่สนใจเข้ามาแวะเยี่ยมชมเรียนรู้วิถีคนเมืองเหนือ ทั้งนี้เป็นการสร้างจิตสำนึกให้ชุมชนตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม ช่วยสนับสนุนส่งเสริมอนุรักษ์ฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น เผยแพร่ประชาสัมพันธ์วัฒนธรรมประเพณีของชุมชน

อย่างไรก็ตาม ชุมชนบ้านท่าข้ามแม้จะมีแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและธรรมชาติที่สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของอำเภอฮอดได้หลายแห่ง แต่ยังขาดการพัฒนาปรับปรุงพื้นที่ บุคลากร และสารสนเทศในการนำเสนอแหล่งท่องเที่ยวให้เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยว การท่องเที่ยวของอำเภอฮอดเติบโตไปตามกระแสนิยมอยู่ช่วงหนึ่ง เพราะความงดงามและความสงบของแหล่งท่องเที่ยวที่ยังไม่ถูกรบกวนมากนัก แต่ด้วยเส้นทางยากลำบากในอดีตทำให้

การเดินทางเข้ามาค่อนข้างยาก ทำให้อำเภอฮอดเป็นเหมือนทางผ่าน ไม่สามารถเป็นจุดรวมหรือศูนย์กลางการท่องเที่ยวเรียกว่าเป็น Unseen ในแถบนี้ได้ ประกอบกับการท่องเที่ยวยังไม่ได้สร้างการเรียนรู้และเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการนำเสนอเรื่องราวของตนเอง จึงเป็นที่มาของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่นำเสนอกิจกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม กิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชน การบริการโฮมสเตย์ และกิจกรรมการเรียนรู้ของคนในชุมชน ทั้งเกษตรกร ผู้สูงอายุ เยาวชน และวัด เข้าสู่อการบริหารจัดการการท่องเที่ยวที่เกิดจากการมีส่วนร่วม ผลผลิตในชุมชนส่วนใหญ่ เป็นผลผลิตทางการเกษตร อาทิ ลำไย ลิ้นจี่ กาแฟ ชา และพืชผักต่างๆ แต่ส่วนใหญ่ เป็นการจำหน่ายในรูปแบบผลผลิตสด ไม่ได้มีการแปรรูปผลผลิตในรูปแบบอื่นๆ ทำให้ไม่สามารถเก็บผลผลิตได้นาน ต้องจำหน่ายตามราคาในตลาดกำหนด ดังนั้น จึงมีความต้องการในการพัฒนาฝีมือและเครื่องมือในการแปรรูปผลผลิตและพัฒนาช่องทางการตลาดให้กว้างขวางมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม ชุมชนท่าข้าม ยังต้องพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ทั้งทางด้านภูมิศาสตร์และภูมิปัญญาชาวบ้านเหล่านี้ เมื่อได้วัตถุดิบและเนื้อหาที่จะเป็นสิ่งที่ตั้งต้นในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว แล้วกระบวนการต่อไปคือการแปรรูปและยกระดับ ขั้นตอนต่อไปคือการพัฒนาระบบการผลิตที่มีมาตรฐาน และการค้นหาข้อมูลประกอบและการพัฒนาแหล่งผลิตและแหล่งเรียนรู้ ตลอดจนบรรจุภัณฑ์และการรักษาผลิตภัณฑ์ เพื่อยกระดับมาตรฐานสินค้าให้เป็นที่ยอมรับในระดับอำเภอว่า หากได้มาที่อำเภอฮอด จะต้องได้ดื่มกาแฟอำเภอฮอด สิ่งนี้ถือเป็นหัวใจสำคัญของการยกระดับมาตรฐานสินค้า อีกประการหนึ่ง ส่วนหนึ่งของชาวบ้านท่าข้าม ประกอบอาชีพวิสาหกิจชุมชนด้านหัตถกรรม เช่น ผ้าทอแบบคนเมืองเหนือ เครื่องจักสาน สินค้าของที่ระลึก การพัฒนาช่องทางการจำหน่ายและการพัฒนาผลิตภัณฑ์ตามความต้องการของตลาด เพื่อให้เกิดความต้องการพัฒนาสินค้าเหล่านี้ให้เป็นที่ต้องการของตลาดและเพิ่มช่องทางการจำหน่ายให้มากขึ้น

นอกจากนี้แล้ว ชาวบ้านท่าข้าม ยังมีกลุ่มชาวบ้านที่มีภูมิปัญญาความรู้ด้านยาสมุนไพรและการนวดแผนโบราณ แต่ยังขาดแหล่งสถานที่การให้บริการและสถานประกอบการภายในชุมชน และขาดการประชาสัมพันธ์ไปสู่สังคมในวงกว้างมากขึ้น ดังนั้น สิ่งสำคัญของการกระบวนการในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนเพื่อการท่องเที่ยว คือ ต้องเริ่มจากค้นหาข้อมูลเสียก่อน ทั้งจากการระดมความคิด การลงพื้นที่เพื่อสำรวจ การลงพูดคุยกับผู้รู้ เจ้าของภูมิปัญญาเจ้าของทรัพยากร ทำความเข้าใจถึงที่มาที่ไปในสิ่งนั้น และจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมองผ่าน

แนวคิดหลายแบบ เช่น แนวคิดเชิงประวัติศาสตร์ แนวคิดเชิงภูมิศาสตร์ แนวคิดเชิงวิทยาศาสตร์ แนวคิดเชิงสังคมวิทยา เป็นต้น โดยทำในรูปแบบกระบวนการมีส่วนร่วม คือ ให้ผู้ที่ เป็นชาวบ้าน เป็นผู้เรียนรู้ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล เพราะในท้ายที่สุดแล้ว ชาวบ้านคือผู้ถ่ายทอดเรื่องราว ในตัวผลิตภัณฑ์นั้น ข้อมูลที่ได้ให้นำมาวิเคราะห์ผ่านแนวคิดต่างๆ แล้วเลือกสรรสิ่งที่จะเป็น ตัวแทนในการอธิบายความเป็นตัวตนของชุมชนได้ดีที่สุด และสามารถเชื่อมโยงไปได้หลาย มิติ จากกระบวนการนี้ จะทำให้อัตลักษณ์ของชุมชนชัดเจนขึ้น เป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนา ผลิตภัณฑ์ชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวที่มีอัตลักษณ์และเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน ดัง นั้น การพัฒนาความรู้เหล่านี้ ชาวบ้านในชุมชนจะเป็นผู้ที่ค้นหา เข้าใจ และสามารถบอกกล่าว เรื่องราวหรือสื่อสารให้กับสาธารณชนให้รู้และเข้าใจได้

อภิปรายผล

แนวคิดการพัฒนาสินค้าโอท็อป (OTOP) พบว่า การใช้หลักปรัชญา OVOP 3 ประการ ได้แก่ 1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่สากล (Local Yet Global) 2. ลดการพึ่งพาจากภาค รัฐ (Self-reliance and Creativity) 3. การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Development) การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน มีเงื่อนไข 3 อย่าง คือ 1. คุณภาพสินค้าคงที่ 2. สินค้าผลิตสม่ำเสมอ 3. สินค้าผ่านการรับรองมาตรฐาน คุณค่าอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรม ท้องถิ่นกับการนำมาประยุกต์เป็นผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้ ซึ่งแนวทางในการเพิ่ม มูลค่าทางเศรษฐกิจและการส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมต้องมีการพัฒนา รูปแบบของผลิตภัณฑ์ให้โดดเด่นเหมาะกับยุคสมัยในปัจจุบัน สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่าง หลากหลาย พยายามลดต้นทุนในการผลิตด้วยการเลือกใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นโดยไม่ ทำให้คุณค่าและคุณภาพของผลิตภัณฑ์ลดลง มีการส่งเสริมอาชีพให้กับคนในท้องถิ่น เพื่อ สืบทอดภูมิปัญญาไม่ให้สูญหาย มีการสนับสนุนให้มีการจัดตั้งศูนย์สาธิตกระบวนการผลิต การจัดนิทรรศการและจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ประเภทต่างๆ ภายในท้องถิ่น เพื่อเป็นแรงจูงใจ และอำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้กับผู้เยี่ยมชม (ทรงคุณ จันทจร และคณะ, 2552: ก) เช่นเดียวกับงานศึกษาของ ทิชากร เกสรบัว (2556) พบว่า แนวทาง การพัฒนาสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (One Tambon One Product: OTOP) คือผู้ ประกอบการสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์จะต้องพัฒนาสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ให้

สอดคล้องกับความ ต้องการของผู้บริโภคในแต่ละประเทศ เช่น ประเทศที่มีกำลังซื้อจำนวนมาก ต้องการสินค้าที่มีคุณภาพดี ราคาสูง ผู้ประกอบการจะต้องพัฒนาผลิตภัณฑ์ บรรจุภัณฑ์ ของสินค้าให้มีมูลค่าเพิ่ม แต่สำหรับประเทศที่มีกำลังซื้อน้อย ผู้ประกอบการจะต้องแสดงให้เห็นถึงคุณค่า และเน้นประโยชน์ที่ได้รับจากสินค้านั้น ฯลฯ นอกจากนี้ ภาครัฐ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจะเน้นให้ผู้ประกอบสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ทำการจด ลิขสิทธิ์หรือ สิทธิบัตร เพื่อป้องกันการทำซ้ำและการลอกเลียนแบบ เนื่องจากสินค้าหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์บางประเภทเป็นสินค้าที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นของประชาชน (ทิชากร เกสร บัว, 2556: 155 – 174) การพัฒนาชุมชนโอท็อปนวัตกรรมและส่งเสริมการท่องเที่ยวด้วยระบบ ภูมิสารสนเทศศาสตร์ จังหวัดลำปาง มี 3 ประการ คือ 1) ผลการประเมินระบบภูมิสารสนเทศ สำหรับส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนโอท็อปนวัตกรรมของจังหวัดลำปาง ได้แบ่งการทำงานออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนของระบบหลักที่สามารถจัดการบริหารข้อมูลได้ทั้งหมด และส่วนของ ระบบย่อยที่เอาไว้จัดการบริหารข้อมูลของแต่ละชุมชนทั้งหมด 30 ชุมชน (สุรพงษ์ เพ็ชรหาญ, 2562: 65 – 74) และในงานศึกษาของ จิตตินุช วัฒนะ (2555) พบว่า อัตลักษณ์ถนนวัฒนธรรม (ถนนคนเดิน) ของจังหวัดพิษณุโลก ผู้ประกอบการสินค้า OTOP เห็นว่ากล้วยตาก และสุนัข บางแก้วเป็นอัตลักษณ์ของจังหวัดพิษณุโลก นอกจากนี้ การรับรู้ของประชากรสองกลุ่ม ไม่ได้ กล่าวถึงพระนางพญา ไก่ชนพระนเรศวร และดนตรีม้งคละ ซึ่งปรากฏในข้อมูลเอกสารเกี่ยวกับอัตลักษณ์จังหวัดพิษณุโลก (จิตตินุช วัฒนะ, 2555: 71 – 80)

เป้าหมายของ OVOP ต้องยึดหลัก “เศรษฐกิจพอเพียง” มากกว่าตัวเลขการเติบโต ทางเศรษฐกิจ ซึ่งการจะทำให้ชุมชนมีรายได้ที่ยั่งยืน ต้องอาศัยความพอใจและความพอเพียง OVOP จึงเน้นให้ชุมชนทำสิ่งที่มีความสุข โดยใช้สิ่งที่มีในท้องถิ่นซึ่งใช้งบประมาณไม่มากในการ ทำผลิตภัณฑ์ต่างๆ บนหลักการพึ่งพาตัวเองที่ใครก็ทำได้ไม่ว่าที่ไหนหรือเมื่อไหร่ สิ่งที OVOP ทำ ไม่ใช่นโยบายจากภาครัฐแต่เป็นการเคลื่อนไหวของชุมชน โดยผลิตภัณฑ์ต้องมีเงื่อนไข 3 อย่าง คือ

1. คุณภาพสินค้าคงที่ มีการรักษามาตรฐานของสินค้าอยู่เสมอ ทั้งในด้านรสชาติ เมื่อเป็นสินค้าประเภทอาหารหรือเครื่องดื่ม ด้านคุณภาพสินค้า เมื่อเป็นสินค้าประเภท ผลิตภัณฑ์ เป็นต้น
2. สินค้าผลิตสม่ำเสมอ เพราะ OVOP มีคุณลักษณะอยู่ระหว่างอุตสาหกรรมขั้น พื้นฐาน (Primary Industry) และอุตสาหกรรมขั้นทุติย (Secondary Industry) ที่นำผลผลิต จากอุตสาหกรรมขั้นพื้นฐานมาแปรรูป

3. สินค้าผ่านการรับรองมาตรฐาน และทดลองขายในตลาดก่อนอย่างน้อย 2-3 ปี โดยชุมชนต้องอดทนรอ และศึกษาการทำบัญชีและเงินสดหมุนเวียนด้วย กระทั่งเมื่อมีการถามหาสินค้าเกิดขึ้น ตลาดก็จะตามมาแบบปากต่อปาก

สรุปได้ว่า โครงการหนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล (OTOP) มีหลักการ พื้นฐาน 3 ประการ คือ 1) ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่สากล (Local Yet Global) 2) พึ่งตนเองและคิดอย่างสร้างสรรค์ (Self-Reliance-Creativity) 3) การสร้างทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource Development) การนำเอาแนวทาง OVOP ไปปรับใช้ในพื้นที่หลายแห่ง ต่างก็ประสบกับปัญหาร่วมกัน ก็คือ ทุกพื้นที่ต่างมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาสินค้ามากกว่าที่จะมุ่งไปสู่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของโครงการ OVOP ทำให้การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การพึ่งตนเองและคิดอย่างสร้างสรรค์ และการพัฒนาจากภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่ระดับสากล กลายเป็นอื่นในการรับรู้ (perception) ของประชาชน ส่วนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็ควรสนับสนุนโอกาส เช่น การจัดงานออกร้านประจำปี การจัดตั้งเป็นนิติบุคคลเพื่อการผลิต หรือการมีร้านค้าปลีก ซึ่งไม่ต้องใช้งบประมาณมาก หลังจากนั้น สิ่งที่จะตามมา คือ การท่องเที่ยว ซึ่งปัจจุบัน OVOP มีอยู่ 3 รูปแบบ ได้แก่ การเยี่ยมชมประวัติศาสตร์ การศึกษาดูงาน และการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม โดยนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่จะท่องเที่ยวในสองรูปแบบแรกมากกว่า จึงควรเน้นการสร้างความรู้และแรงบันดาลใจให้ผู้คนอยากมาท่องเที่ยว เพื่อให้คนอื่น ๆ ได้มาสัมผัสวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่น และทำให้รายได้เกิดการกระจายไปถึงชุมชน ซึ่งจากการเยี่ยมชมการทำผลิตภัณฑ์และพูดคุยกับชุมชน พบว่า การพัฒนาสินค้าชุมชนมีทิศทางที่ดีเพราะมีหลายภาคส่วนสนับสนุน และยังหวังว่าชุมชนแห่งนี้จะมีการพัฒนาอย่างรวดเร็วและยั่งยืนต่อไปในอนาคต

องค์ความรู้จากการวิจัย

จากผลการดำเนินกิจกรรมโครงการวิจัยย่อยที่ 2 เรื่อง “การออกแบบลายภาพทัศนศิลป์เพื่อพัฒนาอาชีพในชุมชน” สามารถเป็นองค์ความรู้ได้ดังนี้

หลักการในการพิจารณาหาแนวทางในการสร้างมูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์ชุมชนและการบริการ คือ

1. การเพิ่มมูลค่า จะต้องพิจารณาจากความต้องการและรสนิยมของผู้บริโภคเป็นหลัก โดยต้องศึกษาทำความเข้าใจว่า ผู้บริโภคมีทัศนคติอย่างไรในการบริโภคผลิตภัณฑ์ หรือบริการนั้นๆ ทั้งด้านกายภาพและด้านอารมณ์ ความรู้สึก ปัจจัยใดบ้างที่ทำให้ผู้บริโภคเลือก

หรือไม่เลือกสิ่งใดเพื่อการดำรงชีวิต เมื่อศึกษาข้อมูลครบถ้วนจนเข้าใจผู้บริโภค จึงจะพิจารณาโอกาสต่างๆ ที่จะสร้างมูลค่าเพิ่ม เพื่อให้ตรงกับความต้องการของผู้บริโภค

2. ผลิตภัณฑ์หรือบริการ การพิจารณาแนวคิด (Concept) เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดในการบริหารธุรกิจเชิงกลยุทธ์ ทั้งนี้ต้องมีความรู้ (Knowledge) ความเข้าใจพื้นฐานเรื่องของผู้บริโภคผลิตภัณฑ์และบริบทของผลิตภัณฑ์เป็นอย่างดี และต้องใช้ความคิดเชิงสร้างสรรค์ (Creative Thinking) และความคิดเชิงกลยุทธ์ (Strategic Thinking) ในการสร้างสรรค์แนวคิดที่แตกต่างและโดดเด่น เช่น ผลิตภัณฑ์นวัตกรรมใหม่ (Innovative Product) ผลิตภัณฑ์ปรับปรุงใหม่โดยการปรับเปลี่ยน ดัดแปลง (Replacement Product of Modify Product) ผลิตภัณฑ์ลอกเลียนแบบหรือการลอกเลียนแบบผลิตภัณฑ์ (Imitative or Me-too-Product)

3. วัตถุดิบ การพิจารณาวัตถุดิบ คัดเลือกวัตถุดิบที่มีเรื่องราวที่จะสร้างมูลค่าเพิ่ม เช่น การเลือกวัตถุดิบที่เป็นของท้องถิ่น ซึ่งมีเรื่องราวและความแตกต่างที่โดดเด่น และเป็นคุณค่า

4. กระบวนการผลิต การพิจารณาวิธีการกระบวนการผลิต หรือวิธีการผลิต ที่อาจจะดัดแปลงให้เกิดคุณค่ามากขึ้น

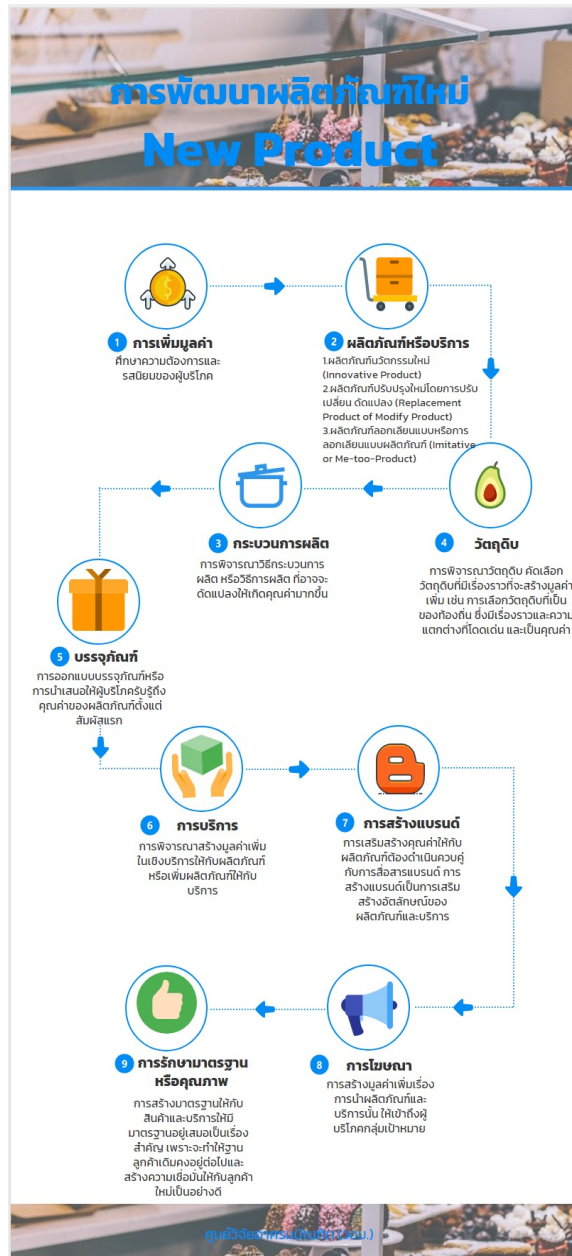
5. บรรจุภัณฑ์ การออกแบบบรรจุภัณฑ์หรือการนำเสนอให้ผู้บริโภครับรู้ถึง คุณค่าของผลิตภัณฑ์ตั้งแต่สัมผัสแรก ซึ่งการออกแบบบรรจุภัณฑ์ อาจจะสร้างมูลค่าเพิ่ม ในเรื่องของความสะดวก การรักษาคูณภาพผลิตภัณฑ์ หรือความสวยงาม

6. การบริการ การพิจารณาสร้างมูลค่าเพิ่มในเชิงบริการให้กับผลิตภัณฑ์ หรือเพิ่มผลิตภัณฑ์ให้กับบริการ เช่น การบริหารช่องทางการจำหน่ายเพื่อให้ผู้บริโภคซื้อได้ง่าย การบริการจัดส่ง การให้บริการข้อมูลเพิ่มเติม หรือการรับคืนเมื่อไม่พึงพอใจ เป็นต้น

7. การสร้างแบรนด์ เป็นประเด็นที่สำคัญที่สุด ในการเสริมสร้างคุณค่าให้กับผลิตภัณฑ์ต้องดำเนินควบคู่กับการสื่อสารแบรนด์ การสร้างแบรนด์เป็นการเสริมสร้างอัตลักษณ์ของผลิตภัณฑ์และบริการนั้นๆ ในภาพรวม เป็นการนำมูลค่าเพิ่ม มาแปลงเป็น คุณค่า เพื่อให้ผู้บริโภคได้รับรู้

8. การโฆษณา การพิจารณาสร้างมูลค่าเพิ่มเรื่องการนำผลิตภัณฑ์และบริการนั้นให้เข้าถึงผู้บริโภคกลุ่มเป้าหมาย ที่เป็นการเพิ่มคุณค่าต่อผู้บริโภคในด้านความสะดวก

9. การรักษามาตรฐานหรือคุณภาพ การสร้างมาตรฐานให้กับสินค้าและบริการให้มีมาตรฐานอยู่เสมอเป็นเรื่องสำคัญ เพราะจะทำให้ฐานลูกค้าเดิมคงอยู่ต่อไปและสร้างความเชื่อมั่นให้กับลูกค้าใหม่เป็นอย่างดี

ภาพที่ 4 องค์ความรู้การออกแบบลายภาพทัศนศิลป์เพื่อการพัฒนาอาชีพในชุมชน

ในปัจจุบันการดำเนินธุรกิจมีการแข่งขันอย่างรุนแรงและพฤติกรรมผู้บริโภคเปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นธุรกิจต่าง ๆ จึงต้องมีการปรับปรุงแนวคิด กลยุทธ์ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น กลยุทธ์การสร้างมูลค่าเพิ่ม สามารถทำให้ธุรกิจมีความได้เปรียบในการแข่งขัน ซึ่งการสร้างมูลค่าเพิ่มมีความสำคัญต่อการดำเนินธุรกิจ ดังต่อไปนี้

1. การสร้างมูลค่าเพิ่ม ที่มากกว่าคู่แข่ง จะทำให้สามารถตอบสนองความต้องการ และทำให้ผู้บริโภคเกิดความพึงพอใจมากยิ่งขึ้น ซึ่งการสร้างมูลค่าเพิ่มอาจทำได้ด้วยการเสนอผลประโยชน์ที่ผู้บริโภคต้องการ

2. การสร้างมูลค่าเพิ่ม สามารถสร้างความเชื่อมั่น และความไว้วางใจจากผู้บริโภคที่ดีที่สุด เพราะทำให้ผู้บริโภคเชื่อมั่นในคุณภาพของผลิตภัณฑ์ หรือบริการที่ธุรกิจมอบให้

3. การสร้างมูลค่าเพิ่ม ทำให้ธุรกิจสร้างความแตกต่างจากคู่แข่งในภาวะที่มีการแข่งขันอย่างรุนแรงได้ และทำให้ธุรกิจมีความได้เปรียบทางการแข่งขัน

จะเห็นได้ว่า การสร้างมูลค่าเพิ่ม คือสิ่งที่ช่วยสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขัน โดยผ่านการสร้างคุณค่าสำหรับลูกค้าที่ดีขึ้น (Customer Value) โดยมีขั้นตอนการผลิต หรือ บริการที่ดีกว่า เพื่อการเป็นผู้นำในผลิตภัณฑ์นั้น ๆ นอกจากการสร้างความแตกต่างในตลาดแล้ว การสร้างมูลค่าเพิ่มจะเป็นตัวช่วยในการสร้างคุณค่าที่ส่งผลต่อการรับรู้ของผู้บริโภคที่สูงกว่า ซึ่งนำไปสู่ความมั่นใจในการตัดสินใจเลือกหรือซื้อผลิตภัณฑ์และบริการนั้นๆ ต่อไป

สรุป

ด้านภาครัฐ ควรจะมีการกำหนดให้มีหน่วยงานที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการพัฒนาสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์เพื่อรองรับ OTOP หลายระดับ ได้แก่ OTOP ระดับรากหญ้า, OTOP ระดับ SMEs, OTOP ระดับส่งออก โดยให้หน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งรับผิดชอบในการพัฒนาศักยภาพดังกล่าว เนื่องจาก OTOP ในแต่ละระดับมีปัญหาและระดับการพัฒนาแตกต่างกัน

ด้านตลาดและผลิตภัณฑ์ ผู้ประกอบการผลิตภัณฑ์ OTOP มีโอกาสทำตลาดในกลุ่มอาเซียนแตกต่างกัน เนื่องจากพฤติกรรมผู้บริโภคแต่ละประเทศแตกต่างกัน บางประเทศเน้นอุปโภค บริโภคสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ที่หรูหรา มีตรายี่ห้อที่ดี เช่น สิงคโปร์ บรูไน ฟิลิปปินส์ ฉะนั้น หากต้องการทำการตลาดในกลุ่มประเทศนี้ จะต้องมีความพิถีพิถันในการพัฒนาด้านบรรจุภัณฑ์ และผลิตภัณฑ์ให้มีมูลค่าเพิ่มเพื่อเป็นการกระตุ้นการซื้อของผู้บริโภค บางประเทศเน้นการอุปโภค บริโภค สินค้าหรือผลิตภัณฑ์ที่ราคาไม่แพง เน้นสินค้าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น

ลาว พม่า กัมพูชา เป็นต้น ฉะนั้นผู้ประกอบการจะต้องแสดงให้เห็นถึงคุณค่า และประโยชน์ในสินค้าและผลิตภัณฑ์

ด้านการบริหารจัดการ ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรจะมีการเร่งพัฒนาความรู้ทักษะให้แก่ผู้ประกอบการ ในด้านภาษาอังกฤษ ด้านการบริหารจัดการ ด้านระบบบัญชี ด้านกฎระเบียบและขั้นตอนการส่งออก เพื่อให้ผู้ประกอบการสามารถแข่งขันกับผู้ประกอบการประเทศอื่นๆ ได้

ด้านการผลิต ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งผู้ประกอบการ ควรจะสนับสนุนให้ผู้ประกอบการสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์สร้างมาตรฐานในการผลิตสินค้า นอกจากนี้สินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์บางประเภทเป็นการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาเป็นสินค้าและผลิตภัณฑ์ เพื่อป้องกันการลอกเลียนแบบและการทำซ้ำ ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจะมีการสนับสนุนให้ผู้ประกอบการสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ดังกล่าว จดลิขสิทธิ์ หรือสิทธิบัตรไว้

บรรณานุกรม

- จิตตินุช วัฒนะ. การศึกษาเพื่อกำหนดอัตลักษณ์ถนนวัฒนธรรม (ถนนคนเดิน) ของจังหวัดพิษณุโลก. วารสารวิทยาการจัดการและสารสนเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร. 7(2), 71 – 80.
- ทรงคุณ จันทจร และคณะ. (2552). คุณค่าอัตลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นกับการนำมาประยุกต์เป็นผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นเพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง และภาคใต้. รายงานวิจัย. สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- ทิชากร เกสรบัว. แนวทางการพัฒนาสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (One Tambon One Product : OTOP) เพื่อการส่งออกในตลาดอาเซียน. วารสารมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์. 30 (2), 155 – 174.
- ประสงค์ ประณีตพลกรัง. (2547). การบริหารการผลิตและการปฏิบัติการ. กรุงเทพมหานคร : เพชรจรัสแสงแห่งโลกธุรกิจ.
- สุรพงษ์ เพ็ชรหาญ. การพัฒนาชุมชนโอท็อปวิถีและส่งเสริมการท่องเที่ยวด้วยระบบภูมิสารสนเทศศาสตร์ จังหวัดลำปาง. วารสารโครงการวิทยาการคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีสารสนเทศ. 5(1), 65 – 74.

วารสารพุทธศิลปกรรม

JOURNAL OF BUDDHIST ARTS

04

ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน 2566 | Vol. 6 No. 1 | January - June 2023

ISSN : 1905-534x (Print)
ISSN : 2697-6099 (ONLINE)

บัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

นวัตกรรมวัสดุดินในการสร้างสรรค์ The innovation of creation by the earth material

เดือนฉายผู้ชนะ ภูประเสริฐ

Duenchayphoochana Phooprasert

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์

Valaya Alongkorn Rajabhat University under the Royal Patronage

Corresponding Author, Email: duenchayphoo@yahoo.com

บทคัดย่อ

ผลการวิจัย พบว่า 1. วัสดุในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะแบบใหม่ ได้แก่ ดินเหนียว และดินเหนียวปนดินร่วน เพราะเป็นดินที่มีความละเอียดสูง มีความยืดหยุ่นเมื่อเปียกและจับตัวเป็นก้อนเมื่อแห้ง สามารถขึ้นรูปหรือคลึงเป็นเส้นยาวได้ มีความสามารถในการอุ้มน้ำได้ดี

2. ศักยภาพของดินในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ พบว่า ดินเหนียวมีความเหมาะสมสำหรับการนำมาใช้ในการสร้างงานศิลปะ เนื่องจากมีคุณสมบัติของความเหนียวที่ให้ผลทางด้านความแข็งแรง สามารถขึ้นรูปได้ และสามารถสร้างให้เกิดริ้วรอยอันแสดงความงามทางทัศนธาตุ อันได้แก่ เส้น และพื้นผิว

3. กระบวนการสร้างงานด้วยวัสดุดิน ถือเป็นเครื่องมือสื่อสารภาษาทางทัศนศิลป์ องค์ประกอบของทัศนธาตุทางศิลปะ ได้แก่ เส้นและร่องรอยของเส้นที่มีลักษณะเคลื่อนไหวสัมพันธ์ไปกับความรู้สึกที่เคลื่อนไหว สีของวัสดุดินถือเป็นความหมายและการเป็นตัวแทนของโลก

4. ผลงานชิ้นนี้ได้สร้างงานสร้างสรรค์ศิลปะรูปแบบใหม่ที่แตกต่างจากวัสดุดินบริสุทธิ์ สู่งานศิลปะที่ผสมผสานเทคนิคทางจิตรกรรม 3 สิ่ง อันนำไปสู่การเผยแพร่ในทรรศการ “เคลื่อนไหว 2565” เมื่อวันที่ 20 – 28 กรกฎาคม 2565 ณ หอศิลป์ร่วมสมัยอาร์เดล ถ.บรมราชชนนี กรุงเทพฯ เพื่อให้ผู้เสพศิลป์ได้ชื่นชมและซาบซึ้งคุณค่าของสุนทรีย์ทัศน์

คำสำคัญ: นวัตกรรม, วัสดุดิน, สุนทรียศาสตร์, การสร้างสรรค์

Abstract

This research article aims to explore the potential of soil as a material for creating new works of art. The objectives of the study were as follows: 1) To identify suitable materials for artistic creation. 2) To investigate the artistic potential of soil. 3) To study the process of using soil in art creation. and 4) To create works of art for public exhibition using the research methodology.

The findings of this study are summarized below: 1. Materials for Artistic Creation: The research identified clay and loamy clay as suitable materials for creating new works of art. These soils have high resolution and exhibit flexibility when wet while clumping when dry. They can be easily shaped or rolled into long lines and possess excellent water retention properties.

2. Artistic Potential of Clay: The study revealed that clay is highly suitable for artistic creation due to its unique properties, such as its toughness resulting in strength. Clay can be molded and manipulated to create visual beauty through the incorporation of lines and textures.

3. Process of Creating Art with Clay: The use of clay as a medium in artistic creation allows for the communication of visual language. The visual elements involved in this process include lines and traces that evoke a sense of movement and emotion. The color of the clay material conveys meaning and represents the world.

4. Innovative Artistic Creation: This research led to the development of a new form of artistic creation that goes beyond pure clay material. The resulting artworks combine three painting techniques, culminating in the exhibition titled “Movement 2022,” which was held at ARDEL Gallery of Contemporary Art, Borommaratchachonnani Road, Bangkok, from July 20th to 28th, 2022. The exhibition aimed to appreciate and emphasize the aesthetic value of these unique artworks.

Keywords: Innovation, earth material, aesthetic, creative

บทนำ

ปัจจุบันการสร้างงานศิลปะด้วยวัสดุธรรมชาติมักถูกมองข้าม เนื่องจากข้อจำกัดบางประการที่ส่งผลต่อความคงทนและการเสื่อมสภาพของตัววัสดุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีการสร้างงานด้วยวัสดุดิน ที่มักพบปัญหาการแตกหักหลุดร่วง และความยากต่อการเคลื่อนย้ายและการเก็บรักษา แต่ก็มีศิลปินจำนวนไม่น้อยที่พยายามค้นหาแนวทางให้กับการสร้างงานของตนเองด้วยวัสดุดังกล่าวจนเป็นที่ยอมรับ และเป็นแนวทางให้กับศิลปินรุ่นหลังต่อมา ในที่สุด ผลงานจากการสร้างสรรค์ดังกล่าวจึงเป็นการยืนยันในความเป็นไปได้ในแง่ภูมิของการสร้างสรรค์ ความรู้เรื่องวัสดุดินจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจ โดยในการศึกษาวิจัยนั้นมุ่งเน้นไปที่การศึกษาศักยภาพของดินเพื่อให้สามารถอธิบายได้อย่างเป็นรูปธรรมในการเป็นวัสดุสร้างงานศิลปะ นอกจากนั้น การศึกษานี้ยังนำไปสู่องค์ความรู้เกี่ยวกับวัสดุดินสู่การสร้างควมหมายใหม่ในเชิงความงามและการแสดงคุณค่าทางสุนทรียภาพของงานศิลปะ กระบวนการศึกษาดังกล่าว ส่งผลให้การวิจัยเรื่องนี้นำหลักการวิเคราะห์ผลงานศิลปะร่วมสมัยมาเป็นโจทย์ในการกำหนดเป็นโครงสร้างทางนวัตกรรม เพื่อเชื่อมโยงไปสู่คุณค่าทางสุนทรียภาพด้วยรูปแบบของงานสร้างสรรค์ทางศิลปะ

จากปัญหาดังกล่าว นำไปสู่การอธิบายเป้าหมายของผลงานศิลปะ ซึ่งวัสดุดินถูกกำหนดให้เป็นตัวชี้วัดและแสดงการเปิดเผยทาง “ปัญญา” สู่การเป็น “นวัตกรรม” ใหม่ของการสร้างสรรค์ องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นสามารถพบได้ในทุกมิติของกระบวนการ ตั้งแต่เริ่มต้นไปจนถึงปลายทางของการทำงาน การปรากฏขึ้นของงานสร้างสรรค์ทางศิลปะจากกระบวนการศึกษาดังกล่าว จึงเป็นส่วนหนึ่งที่น่าไปสู่การอธิบายความหมายของสุนทรียศาสตร์อย่างเป็นลำดับขั้นตอน และในความสำคัญของสุนทรียศาสตร์นี้เองที่ทำหน้าที่ส่งเสริมให้เกิดคุณค่าทางสุนทรียภาพอันมีประโยชน์ต่อจิตใจ เป็นอีกเครื่องมือสำคัญที่ช่วยฟื้นฟูคุณภาพชีวิต และช่วยลดความเหลื่อมล้ำได้ในหลากหลายมิติ และในท้ายที่สุดแล้วของกระบวนการสร้างสรรค์ทางศิลปะก็คือ การสร้างภาพสะท้อนของปัญญาที่เข้าไปสร้างสุนทรียภาพให้เกิดกับจิตใจของผู้ดู

จากข้อความข้างต้น “นวัตกรรมวัสดุดินในการสร้างงานศิลปะ” จึงเป็นกระบวนการก่อรูปทางปัญญาที่อธิบายความหมายและตีความคุณค่าความงามของศิลปะ อันนำมาซึ่งองค์ความรู้ใหม่ที่เป็นประโยชน์หลากหลายมิติ การเกิดขึ้นขององค์ความรู้ดังกล่าวเป็นผล

มาจากกระบวนการศึกษาและเรียนรู้ในศักยภาพ คุณสมบัติ และคุณลักษณะที่เหมาะสมของ วัสดุดินก่อนนำไปสู่การสร้างสรรค์ ซึ่งแสดงออกมาในรูปแบบของความงามทางทัศนศิลป์อัน ได้แก่ “องค์ประกอบของทัศนธาตุ” กล่าวคือ จุด เส้น สี พื้นผิว พื้นที่ว่าง รูปทรงรูปทรง ซึ่ง ได้กล่าวไว้โดยละเอียดในเนื้อหาถัดไป สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้าง การรับรู้คุณค่า ซึ่งผู้วิจัยได้นำมาใช้แทนค่าเชิงสัญลักษณ์เพื่ออธิบายตัวบททางปัญญา กล่าวคือ นวัตกรรมที่เกิดจากวัสดุดิน คือประจักษ์พยานสำคัญอันถือเป็นเครื่องมือถ่ายทอดความงาม

จากการศึกษาและสร้างสรรค์ผลงานพบว่า การให้ความสำคัญกับวัสดุดินในฐานะ เครื่องมือในการสร้างสรรค์ (Creative) เป็นคำตอบของกระบวนการคิดสู่การสร้างความหมาย ของการเป็นตัวแทน (Representation) ซึ่งในงานวิจัยเรื่องนี้ใช้หลักการวิเคราะห์กระบวนการ สร้างงานและองค์ประกอบของทัศนธาตุภายในงาน เพื่อหาความสัมพันธ์และความเชื่อมโยง ของร่องรอยและตำแหน่งการแตกแยกของพื้นผิววัสดุดิน ไปสู่รูปแบบการก่อตัวกันเป็นชิ้น งานเพื่อแสดงความหมายและการเป็นตัวแทนในการสื่อสาร จากการแสดงออกทางความรู้สึก หรืออารมณ์อันเป็นนามธรรมที่ส่งผลไปสู่ผู้รับ อาศัยการตีความและอธิบายความหมายซึ่งมี ส่วนในการกำหนดจุดมุ่งหมายทางอารมณ์ ดัชนีตัววัดเชิงสัญลักษณ์เหล่านี้แสดงผลต่อ การให้คุณค่าทางสุนทรียภาพและการค้นหาความจริงสู่การสร้างความหมายใหม่ในแง่มุมของ ความงาม อย่างไรก็ตาม กระบวนการทำงานในลักษณะที่อาศัยโครงสร้างเชิงปรากฏการณ์ ที่ธรรมชาติมีอิทธิพลในการสื่อสารและกำหนดความหมายดังกล่าวนี้ สิ่งที่เกิดขึ้น จึงมีส่วน ในการกระตุ้นให้เกิดการรับรู้ความงามไปได้โดยอัตโนมัติ กล่าวคือ รูปแบบใหม่ของงาน สร้างสรรค์ที่ต่างไปจากความเข้าใจพื้นฐานในที่นี้ คือการส่งต่อหน้าที่ให้กับวัสดุดินทำหน้าที่ แสดงสัจจะและความหมายใหม่โดยธรรมชาติของตัวมันเอง วัสดุดินจึงอยู่ในฐานะของเครื่อง มือเพื่อถ่ายทอดความหมายและคุณค่าทางความงาม การใช้ประโยชน์จากวัสดุดินจึงเป็นการ สร้างความสัมพันธ์ที่ก่อให้เกิดเป็นนวัตกรรมแห่งความงาม และบริบทของการเป็นตัวแทนให้กับ ความหมายใหม่ของงานสร้างสรรค์ทางศิลปะนั่นเอง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อแสวงหาวัสดุในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะแบบใหม่ แตกต่างจากวัสดุที่ ใช้กันโดยทั่วไป
2. เพื่อค้นหาศักยภาพของดินจากภาคกลางของประเทศไทยในการนำมาผลิตเป็น

วัสดุเพื่อการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ

3. เพื่อศึกษากระบวนการใช้ดินและพิจารณาตามกระบวนการสร้างงานออกเป็นสองแนวทาง คือ ผลงานที่สร้างขึ้นจากวัสดุดินบริสุทธิ์ที่แสดงให้เห็นถึงคุณค่าของสัจจะวัสดุ และ ผลงานที่สร้างขึ้นจากวัสดุดินที่มีส่วนผสมผสานกับเทคนิคทางจิตรกรรม

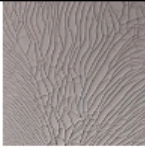
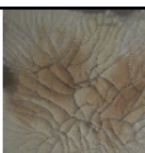
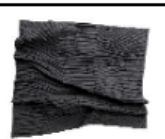
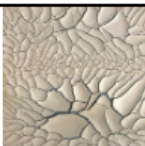
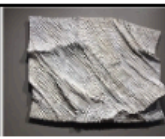
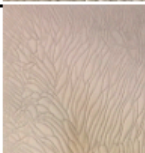
4. เพื่อสร้างสรรค์ผลงานศิลปะสำหรับการจัดแสดงให้สาธารณะชนได้ชมและศึกษาเพื่อตระหนักในคุณค่าของดิน

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้ใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Method) โดยใช้หลักการทำงานได้แก่ การศึกษาและแสวงหาคัญภาพของดิน เพื่อนำมาเป็นวัสดุในการสร้างงานศิลปะ การศึกษากระบวนการที่นำไปสู่การรับรู้คุณค่าทางความงาม และการเผยแพร่ผลงานในรูปแบบของนิทรรศการศิลปะสู่สาธารณะ โดยมีรายละเอียดการวิเคราะห์ดังนี้

1. การศึกษาเชิงสำรวจเพื่อแสวงหาคัญภาพของดิน เพื่อนำมาเป็นวัสดุในการสร้างงานศิลปะ โดยการศึกษาชนิดของดิน คุณสมบัติของดิน และข้อจำกัดของดินแต่ละชนิด หลังจากนั้น การทดสอบความแข็งแรงของเนื้อวัสดุดินทำได้โดยการขึ้นรูปด้วยการปั้นและปล่อยให้แห้งให้แข็ง และทดลองด้วยการสร้างต้นแบบเพื่อให้เห็นลักษณะการแตกเป็นเส้นร้าวของวัสดุดินเมื่อแห้ง โดยหลังจากนั้นจึงนำไปสร้างสรรค์เป็นผลงานจริง (ตารางที่ 1) กระบวนการทดสอบนี้สามารถเพิ่มความแข็งแรงและความยืดหยุ่นเพิ่มขึ้นด้วยการปั้นด้วยเครื่องปั้นดิน ซึ่งจะส่งผลให้เนื้อดินมีความละเอียดเหนียวและมีความสามารถในการยึดเกาะกับฐานรองรับได้ดียิ่งขึ้น จากการทดลองสร้างภาพร่างพบว่า เนื้อวัสดุดินจากแหล่งที่มาทั้งสองพื้นที่ดังกล่าวถึงแล้วนั้น มีทั้งที่สามารถนำมาใช้งานได้ และใช้งานไม่ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชนิดและประเภทของดินเป็นหลัก ดินทรายและดินร่วนมีโครงสร้างและอนุภาคของเนื้อดินร่วนซุยจะไม่สามารถนำมาใช้ได้กับการสร้างสรรค์ด้วยเทคนิคดังกล่าวนี้

ตารางที่ 1 ตารางวิเคราะห์คุณสมบัติของดินแต่ละชนิด เพื่อวิเคราะห์หาคุณสมบัติที่เหมาะสมต่อการสร้างสรรค์ผลงาน

วัสดุดิน	วัสดุดิน	การทดสอบการขึ้นรูป	การสร้างต้นแบบ	ผลงานสร้างสรรค์จริง
	ดินร่วนปนทรายจาก อ.สามโคก จ.ปทุมธานี			สามารถขึ้นรูปได้แต่เมื่อ สร้างเป็นชิ้นงานแล้วมี ลักษณะไม่แข็งแรง ไม่เหมาะสมต่อการ สร้างสรรค์
	ดินเหนียวจาก อ.สามโคก จ.ปทุมธานี			
	ดินเหนียวจาก อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี			
	ดินเหนียวจาก อ.พระนครศรีอยุธยา จ.พระนครศรีอยุธยา (มีสีเข้มและนำมา ผสมสีฝุ่นดำ)			
	ดินเหนียวจาก อ.อ่างทอง จ.พระนครศรีอยุธยา (มีสีขาว)			
	ดินเหนียวปนดินร่วน สีขาวจาก อ.อ่างทอง จ.พระนครศรีอยุธยา (ผสมสีฝุ่นได้ง่าย)			
	ดินเหนียวขึ้นรูป อ.พระนครศรีอยุธยา จ.พระนครศรีอยุธยา			

จากการวิเคราะห์คุณสมบัติของดินแต่ละชนิดของ 2 พื้นที่ เพื่อหาคุณสมบัติของ วัสดุดินที่เหมาะสมต่อการสร้างงานศิลปะ สามารถสรุปได้ดังนี้

ดินร่วนปนทรายที่พบจากอำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี ไม่เหมาะกับการนำมาสร้างงานบนฐานระนาบแนวนอน เนื่องจากลักษณะการยึดเกาะระหว่างตัววัสดุดินกับฐานรองรับ (เฟรมผ้าใบ) แนวระนาบไม่สามารถคงสภาพอยู่ได้นาน เนื้อวัสดุขาดความแข็งแรง ขาดการยึดเกาะ ไม่มีความคงทน และร่อนออกจากฐานรองรับได้ง่าย

ดินเหนียวจากอำเภอสามโคก และอำเภอลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ดินเหนียวจากอำเภพระนครศรีอยุธยา อำเภ่อ่างทอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และดินเหนียวปนดินร่วน (ดินขาว) จากอำเภ่อ่างทอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่าสามารถนำมาขึ้นรูปได้ โดยในส่วนของดินเหนียวที่มีส่วนผสมของดินสีขาวสามารถนำส่วนผสมของธาตุวัตถุอื่น ๆ เข้ามาผสมร่วมด้วยเพื่อให้มีสีสันทึบมากขึ้นได้ง่าย จากการทดสอบการขึ้นรูปของวัสดุดินดังกล่าวพบว่ามี การจับตัวดี ลักษณะทางกายภาพของดินสามารถยึดเกาะได้ดีกับฐานรองรับแนวระนาบ มีความคงทนและลักษณะการหดตัวมีเสถียรภาพซึ่งบ่งบอกถึงอนุภาคของเนื้อวัสดุดินที่ละเอียด จับตัวกันเป็นก้อน ในแง่มุมของการสร้างสรรค์นั้นสามารถสร้างให้เกิดร่องรอยและผลึกเส้นให้ปรากฏได้อย่างชัดเจน ซึ่งตอบสนองต่ออารมณ์ความรู้สึกได้ใกล้เคียงกว่าดินชนิดอื่น

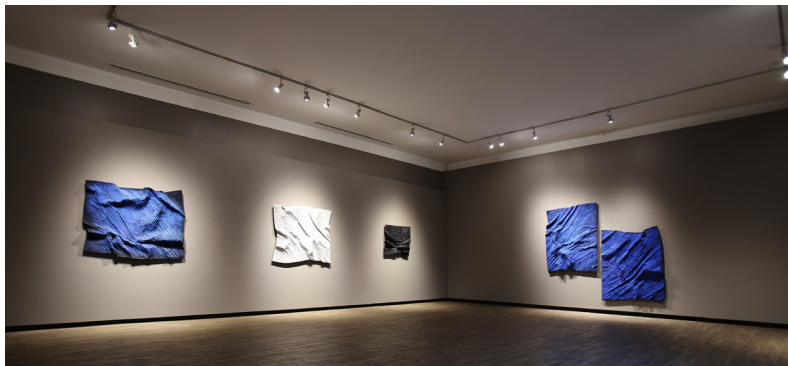
ผลการทดสอบการขึ้นรูป พบว่า ดินเหนียวมีความเหมาะสมสำหรับการนำมาใช้ในการสร้างงานศิลปะ เนื่องจากมีคุณสมบัติของความเหนียวที่ให้ผลทางด้านความแข็งแรง สามารถขึ้นรูปได้ และสามารถสร้างให้เกิดร่องรอยอันแสดงคามงามทางทัศนธาตุ อันได้แก่ เส้น และพื้นผิว ดังได้กล่าวถึงแล้วข้างต้น ลักษณะความคงทนถาวรและการคงตัวของวัสดุดินคือคุณสมบัติของดินเหนียวที่ทำให้เกิดการเรียงตัวของอนุภาคได้ดีกว่าดินร่วนและดินร่วนปนทราย

นอกจากนี้ยังพบปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างการทำงานได้แก่ ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นบางตัวจะส่งผลดีก็ต่อเมื่อถูกขยายเป็นผลงานจริงที่มีขนาดใหญ่ขึ้น เนื่องจากการทดลองในชิ้นงานขนาดเล็ก วัสดุดินไม่สามารถแสดงคุณสมบัติที่แท้จริงออกมาได้อย่างชัดเจน ในขณะที่การขยายชิ้นงานทดลองให้มีขนาดใหญ่ขึ้นเพื่อที่จะได้เห็นภาพหรือผลลัพธ์ที่ชัดเจนมากขึ้น มีหลายชิ้นงานที่ออกมาตรงตามความต้องการ แต่ด้วยน้ำหนักของวัสดุดินที่มีน้ำหนักมาก จึงเป็นปัญหาต่อการขนย้ายผลงาน วิธีแก้ปัญหาคือ การเพิ่มจำนวนชิ้นงานให้มากขึ้นและนำมาเรียงต่อกันก็จะได้ผลลัพธ์เป็นผลงานที่มีขนาดตรงตามความต้องการ

2. การศึกษากระบวนการที่นำไปสู่การรับรู้คุณค่าทางความงาม เนื่องจากวัสดุดินที่นำมาใช้ในการสร้างสรรค์นี้ ถือเป็นเครื่องมือสื่อสารภาษาทางทัศนศิลป์ที่สำคัญชนิดหนึ่ง กล่าวคือ ความซาบซึ้งและการเข้าถึงความงามของศิลปะ ซึ่งสิ่งที่ปรากฏในผลงานสร้างสรรค์ชุดนี้ที่เห็นชัดเจนก็คือ องค์ประกอบของทัศนธาตุทางศิลปะ ได้แก่ เส้นและร่องรอยของเส้นที่เกิดจากเครื่องมือชุดขีด โดยเส้นเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกับความรู้สึก เช่น เส้นนอนให้ความรู้สึกนิ่ง สงบ ราบเรียบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเส้นที่เกิดในตัวเองเป็นเส้นแนวนอนที่มีลักษณะเคลื่อนไหวสัมพันธ์ไปกับความรู้สึกที่รู้สึกเคลื่อนไหวและเลื่อนไหลตามไปด้วยเช่นกัน สีของวัสดุดินที่แสดงออกในชิ้นงานในที่นี้ถือเป็นความหมายและการเป็นตัวแทนของโลกซึ่งมีความหลากหลายโดยในแง่มุมมองของสิ่งดั้งเดิมของตัววัสดุดินเองที่เป็นรูปธรรมเช่น ดินขาวที่พบใน อ.อ่างทอง จ.พระนครศรีอยุธยา เป็นดินเหนียวสีขาวที่ใช้ในอุตสาหกรรมกระเบื้องดินเผา ก็เป็นสีของเนื้อดินที่ส่งผลต่อการมองเห็นและมีผลต่อความรู้สึก รวมทั้งส่งผลในมุมมองของความแปลกตาเนื่องจากความเข้าใจเกี่ยวกับสีของดินโดยพื้นฐานคือสีน้ำตาลหรือสีเทาไปจนถึงเทาเข้ม การนำดินสีขาวมาใช้ในการสร้างงานศิลปะจึงเป็นการสร้างมุมมองใหม่ที่ต่างไปจากเดิม รวมทั้งในแง่มุมมองสีที่ส่งผลต่ออารมณ์อันเป็นนามธรรมก็คืออิทธิพลของสีที่สามารถกระตุ้นอารมณ์และมีอิทธิพลต่อความรู้สึกของผู้ดูได้เช่นเดียวกัน พื้นผิวคือสิ่งที่สามารถจับต้องหรือมองเห็นด้วยตาแล้วส่งผลต่อความรู้สึกในลักษณะของความแตกต่าง ซึ่งพื้นผิวที่เกิดขึ้นจากวัสดุธรรมชาติให้ความรู้สึกในความงามที่เป็นความจริง เป็นการแสดงสัจจะของตัววัสดุ ในการปฏิบัติงานนั้นการสร้างพื้นผิวจึงอยู่ภายใต้ขอบเขตของการให้เกียรติคุณสมบัติดั้งเดิมของวัสดุ ไม่ปรุงแต่งจนกลายเป็นลดทอนความจริง เพื่อให้วัสดุได้เผยความงามอันเป็นเฉพาะตัวออกมาให้มากที่สุด สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นคุณค่าของการแสดงออกที่เป็นรูปธรรมซึ่งส่งผลโดยตรงต่ออารมณ์ความรู้สึกของผู้ดูให้มุ่งสู่ประสบการณ์ทางสุนทรียะนั่นเอง

3. การเผยแพร่ผลงานในรูปแบบของนิทรรศการศิลปะสู่สาธารณะ โดยนำวัสดุดินจากจังหวัดปทุมธานีและจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ที่นำมาใช้ในการสร้างงานศิลปะ คือข้อบ่งชี้ให้เห็นว่ากระบวนการก่อรูปทางความงาม เกิดขึ้นจากการเชื่อมโยงคุณค่าของตัววัสดุดินกับกระบวนการสร้างสรรค์ทางศิลปะ การปรากฏขึ้นของตัวชิ้นงานจึงเป็นการนำเสนอความงามผ่านผลงานจิตรกรรม 2 มิติ รูปแบบใหม่ กล่าวคือ เทคนิคสื่อผสมวัสดุดิน สีฝุ่นธรรมชาติ น้ำกาว และสารเคลือบ โดยผู้วิจัยได้นำผลงานที่สร้างสรรค์จัดแสดงที่ หอศิลป์ร่วมสมัยอาร์เดล อ.บรมราชชนนี กรุงเทพฯ วันที่ 20 เมษายน – 22 พฤษภาคม 2565 (ภาพที่ 1 – ภาพที่ 6) ซึ่ง

เป็นการสร้างปรากฏการณ์ใหม่ของรูปแบบการสร้างสรรค์ผลงานที่น่าสนใจ โดยจากการเผยแพร่ผลงานในครั้งนั้น ได้รับการเขียนบทความเพื่อจัดพิมพ์ลงในเล่มรายการวิจัยฉบับสมบูรณ์ โดย ศาสตราจารย์ พิษณุ ศุภนิมิตร ซึ่งเป็นการยืนยันในคุณภาพของผลงานที่น่าสนใจและน่าศึกษาต่อไป

ภาพที่ 1 ห้องจัดแสดงนิทรรศการ ณ อาร์ตแกลเลอรี ถ.บรมราชชนนี กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 2 บรรยากาศภายในห้องจัดแสดงนิทรรศการ ณ อาร์ตแกลเลอรี ถ.บรมราชชนนี กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 3 บรรยากาศภายในห้องจัดแสดงนิทรรศการ ณ อาร์ตแกลเลอรี ถ.บรมราชชนนี กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 4 บรรยากาศภายในห้องจัดแสดงนิทรรศการ ณ อาร์ตแกลเลอรี ถ.บรมราชชนนี กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 5 จิตวิญญานของโลก หมายเลข 3 ขนาด 118 x 149 เซนติเมตร เทคนิค
ดินเหนียวปนดินร่วนสีขาวจาก อ.อ่างทอง จ.พระนครศรีอยุธยา

ชื่อภาพ : Move 2565.3
ขนาด : 118 x 149 ซม.
เทคนิค : สีส้มผสม ดินจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผสมสีฝุ่น
ปีที่ทำ : 2565

ภาพที่ 6 เคลือบ หมายเลข 3 ขนาด 118 x 149 เซนติเมตร เทคนิคดินเหนียวจาก อ.อ่างทอง
จ.พระนครศรีอยุธยา

ผลการวิจัย

การศึกษาและวิเคราะห์ผลงานสร้างสรรค์ทั้ง 6 ชิ้นนี้ โดยแยกการวิเคราะห์ออกเป็น 2 แนวทาง คือ 1. ผลงานที่สร้างขึ้นจากวัสดุดินบริสุทธิ์ที่แสดงให้เห็นถึงคุณค่าของสัจจะวัสดุ และ 2. ผลงานที่สร้างขึ้นจากวัสดุดินที่มีส่วนผสมผสานกับเทคนิคทางจิตรกรรม ทำให้เห็นถึงแนวทางในการสร้างสรรค์ที่นำไปสู่การพัฒนาที่เกิดขึ้นกับงานดังนี้

1. ผลงานที่สร้างขึ้นจากวัสดุดินบริสุทธิ์ที่แสดงให้เห็นถึงคุณค่าของสัจจะวัสดุ

แรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงานชุดนี้ เป็นความพยายามในการถ่ายทอดความงามและคุณค่าทางสุนทรียภาพในงานศิลปะ โดยใช้เทคนิคการสร้างงานด้วยวัสดุดินเหนียว และกระบวนการสร้างสรรค์ทางศิลปะ นำเสนอคุณค่าทางสุนทรียภาพในรูปแบบที่แสดงความเป็นแก่นแท้หรือสัจจะของวัสดุ การเผยความงามอันเป็นแก่นแท้ของวัสดุถูกแสดงออกผ่านลักษณะพื้นฐานของวัสดุที่ส่งผลให้การมองเห็นและรู้สึกผูกโยงไปที่ตัววัสดุมากกว่าการมองผ่านจิตหรือการแทนค่าความหมายอื่น ในด้านการสร้างสรรค์เป็นแง่มุมของการนำเสนอความงามของผลงานศิลปะผ่านรูปแบบของวัสดุดิน เพื่อสร้างความตระหนักให้เกิดความรักและเห็นคุณค่าของดิน

2. ผลงานที่สร้างขึ้นจากวัสดุดินที่มีส่วนผสมผสานกับเทคนิคทางจิตรกรรม

แรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ผลงานชุดนี้ เป็นความพยายามในการถ่ายทอดความงามและการแสดงคุณค่าทางสุนทรียภาพในงานศิลปะ โดยใช้กระบวนการสร้างงานจากวัสดุดินผสมผสานกับเทคนิควิธีการทางจิตรกรรม กล่าวคือ การระบายทับด้วยสีและการผสมด้วยวัสดุอื่นที่ให้สี เพื่อให้สีเป็นอิทธิพลในการนำเสนอคุณค่าทางอารมณ์และเป็นตัวแทนในการสื่อสารความงามทางสุนทรียภาพในรูปแบบของงานจิตรกรรม คุณค่าแรกที่พบคือ คุณค่าของสีที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้ในทางความงาม ในแง่มุมของการสร้างสรรค์พบว่า คุณค่าของวัสดุดินไม่ได้หายหรือถูกทำลายไป แต่วัสดุดินในที่นี้กลับกลายเป็นเครื่องมือในการสร้างงานได้อย่างสมบูรณ์ในฐานะของการสร้างพื้นผิวและเส้น เนื่องจากกระบวนการคิดในการสร้างงานชิ้นนี้มุ่งเน้นไปที่การสร้างสีให้เกิดขึ้นกับตัวงาน การคิดเรื่องสีจึงเป็นส่วนสำคัญที่ต้องคำนึงถึงเป็นลำดับแรก

3. เผยแพร่ผลงานที่ได้ในนิทรรศการ “เคลื่อนไหว 2565” วันที่ 20 – 28 กรกฎาคม 2565 ณ หอศิลป์ร่วมสมัยอาร์เดล ถ.บรมราชชนนี กรุงเทพมหานคร

ผลการวิจัยพบว่า เกิดรูปแบบและแนวทางการสร้างงานศิลปะด้วยวัสดุดินที่สร้างความแปลกใหม่และหลากหลายมากขึ้น ผู้เข้าชมผลงานเกิดการรับรู้ถึงความเป็นไปได้ในแง่

มุมของการสร้างงานศิลปะด้วยวัสดุดิน จนเกิดความคิดต่อยอดในการสร้างงานของตนเองจากวัสดุธรรมชาติหรือวัสดุท้องถิ่นที่ใกล้ตัวนำมาขยายความหรือตีความหมายเพื่อการสื่อสารต่อไป เป็นการนำหลักการสร้างงานดังกล่าวมาใช้เป็นแนวทางในการสร้างงานศิลปะของตนเอง ส่งผลให้เกิดแนวทางการสร้างสรรค์รูปแบบใหม่ที่น่าสนใจตามมา

อภิปรายผล

1. บทวิเคราะห์ว่าด้วยการส่งเสริมวิธีการสร้างนวัตกรรมจากวัสดุดิน โดยใช้ความรู้ความเข้าใจคุณสมบัติพื้นฐานและข้อจำกัดของวัสดุ ต่อยอดให้เกิดสิ่งใหม่ในรูปแบบงานสร้างสรรค์ทางศิลปะ เป็นภาววิทยาเชิงนิเวศน์ที่เกิดจากปฏิกิริยาของวัสดุและสภาพแวดล้อมรอบตัว โดยมีผู้สร้างเป็นผู้ควบคุม เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้กระบวนการสร้างสรรค์สามารถเกิดขึ้นได้ กล่าวได้ว่าผลงานสร้างสรรค์ทางศิลปะที่เกิดขึ้นนั้น นอกจากมนุษย์ (ผู้วิจัย) เป็นผู้สร้างแล้ว ระบบนิเวศน์ยังมีอิทธิพลที่สำคัญที่ส่งผลต่อการเกิดขึ้นของชิ้นงานเช่นกัน (Smil V, 2008: 101)

อย่างไรก็ตาม การใช้วัสดุธรรมชาติในการสร้างงานสร้างศิลปะ ข้อดีคือ ความน่าสนใจของเทคนิคที่เกิดขึ้นโดยปรากฏการณ์จากตัวของวัสดุเอง เทคนิคบางอย่างมนุษย์ไม่สามารถทำได้ ซึ่งทำให้สิ่งที่เกิดขึ้นนั้นแสดงให้เห็นถึง “ความใหม่” และ “แตกต่าง” ไปจากเดิม ในขณะที่ข้อเสียก็คือ ในความบริสุทธิ์ของธรรมชาติต่างมีข้อจำกัดทางเทคนิคที่ส่งผลต่อความคงทนให้กับงานในอนาคต กล่าวคือ ความงามที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติต่างมีการเสื่อมสลายไปตามกาลเวลาซึ่งเป็นสัจธรรม การป้องกันคือ การใช้สารเคมีเป็นตัวเคลือบเพื่อรักษาผิวหน้าของวัสดุดิน เช่น ตัวเคลือบกันฝุ่นและเชื้อรา ก็จะสามารถช่วยรักษาผิวหน้าของวัสดุดินได้พอสมควร เป็นต้น

2. วัสดุดินเป็นปัจจัยทางวัตถุที่สำคัญต่อการสร้างงานศิลปะ การศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับตัววัสดุ (สัจจะวัสดุ) ส่งผลให้เกิดความเข้าใจ การพัฒนาแนวคิดและแนวทางการสร้างงาน ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาจากงานเขียนที่อ้างอิงแนวทางว่าด้วย มนุษย์และดินมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน (Tolstoy, L. N. and Chekhov, A. P., 1902: 23) กระบวนการศึกษาโครงสร้างความสัมพันธ์ดังกล่าวส่งผลต่อองค์ความรู้เกี่ยวกับวัสดุดิน ผลการวิจัยพบว่า ทัศนศึกษาดิจิทัลเชิงนิเวศสามารถนำมาต่อยอดและนำไปสู่การขยายฐานคิดระหว่างมนุษย์กับดิน สามารถเป็นเครื่องมือชี้วัดความสำเร็จในการนำเอางานวิจัยอื่น เข้ามาสนับสนุนการอธิบายในการศึกษาที่เหมาะสมต่อไปได้อย่างมีระบบ

3. การเผยแพร่การสร้างงานศิลปะด้วย “วัสดุดิน” สู่การเป็น “นวัตกรรม” แห่งความงาม ซึ่งผู้สร้างสรรค์ทำหน้าที่เป็นตัวกลางเพื่อเชื่อมโยงผ่านกระบวนการค้นคว้า ทดลอง และปฏิบัติจนเกิดเป็นผลงานสร้างสรรค์ทางศิลปะที่สมบูรณ์เป็นการส่งเสริมและยกคุณค่าให้กับตัววัสดุดินให้แก่ผู้ที่สนใจได้ศึกษาและเห็นความสำคัญ

นอกจากนั้น ในการเผยแพร่ยังทำให้เกิดความเข้าใจในคุณค่าของวัสดุดินที่มีความหมายในเชิงสุนทรียศาสตร์ และเกิดเป็นแนวคิด “การอนุรักษ์ดิน” ได้ในที่สุด การนำเสนอเนื้อหาของวัสดุดังกล่าวจึงเป็นการนำเสนอแนวคิดใหม่ที่น่าสนใจต่อไปในอนาคต ได้แก่ ศิลปะกับวัสดุดิน เรื่องราวทางกายภาพของวัสดุดินในมุมมองของสุนทรียศาสตร์ แนวคิดเกี่ยวกับดุลยภาพและความงามบนฐานกลศาสตร์พื้นผิวดิน และแนวทางการศึกษาและการสร้างงานศิลปะด้วยวัสดุดิน แนวคิดในทางปฏิบัติที่กล่าวมานี้ควรมีงานวิจัยเชิงลึกในแต่ละหัวข้อในงานวิจัยครั้งต่อไปก็จะเป็นประโยชน์ยิ่ง

องค์ความรู้จากการวิจัย

ภาพที่ 7 องค์ความรู้ “นวัตกรรมวัสดุดินในการสร้างสรรค์”

การวิจัยเรื่อง “นวัตกรรมวัสดุดินในการสร้างสรรค์” สรุปลงความรู้อาจการวิจัยได้ดังนี้

1. วัสดุในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ ได้แก่ ดินเหนียว และดินเหนียวปนดินร่วน
2. ศักยภาพของดินในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ พบว่า ดินเหนียวมีคุณสมบัติความยืดหยุ่น แข็งแรง ขึ้นรูปได้ง่าย สร้างร่องรอยทางทัศนธาตุ
3. กระบวนการสร้างงานด้วยวัสดุดิน พบว่า เป็นเครื่องมือสื่อสารภาษาทางทัศนศิลป์ องค์ประกอบของทัศนธาตุทางศิลปะ สีของดินสื่อความหมายถึงการเป็นตัวแทนของโลก
4. การสร้างสรรค์ศิลปะรูปแบบใหม่ที่แตกต่างจากวัสดุดินบริสุทธิ์ สู่งานศิลป์ที่ผสมผสานเทคนิคทางจิตรกรรม

สรุป

สรุปได้ว่า ดินเหนียวมีความเหมาะสมสำหรับการนำมาใช้ในการสร้างงานศิลปะ เนื่องจากมีคุณสมบัติของความเหนียวที่ส่งผลทางด้านความแข็งแรง สามารถขึ้นรูปได้ และสามารถสร้างให้เกิดร่องรอยอันแสดงความงามทางทัศนธาตุ ลักษณะความคงทนถาวรและการคงตัว การสร้างงานศิลปะนี้ เกิดขึ้นจากการเชื่อมโยงคุณค่าของตัววัสดุดินกับกระบวนการสร้างสรรค์ทางศิลปะ เป็นการนำเสนอความงามผ่านผลงานจิตรกรรม 2 มิติ รูปแบบใหม่ กล่าวคือ เทคนิคสื่อผสมวัสดุดิน สีฝุ่นธรรมชาติ น้ำ กาว และสารเคลือบ ถือเป็นเครื่องมือสื่อสารภาษาทางทัศนศิลป์ที่สำคัญกล่าวคือ ความซาบซึ้งและการเข้าถึงความงามของศิลปะตามหลักองค์ประกอบของทัศนธาตุทางศิลปะ เป็นคุณค่าของการแสดงออกที่เป็นรูปธรรมซึ่งส่งผลโดยตรงต่ออารมณ์ความรู้สึกของผู้ดูให้มุ่งสู่ประสบการณ์ทางสุนทรียะ

บรรณานุกรม

- Alexandra Toland and Gerd wessolek. (2010). **Soil art: bridging the communication gap.**Berliner geographische arbeiten 117. Herausgegeben vom geographischen institute der Humboldt-universität zu berlin.
- Christian Feller, Lydie Chapuis-Lardy, Fiorenzo Ugolini, (2009). **The representation of soil in the Western art: from genesis to**

pedogenesis. Australia: Published on DVD.

Puig de la Bellacasa, M. (2019). Re- animating Soils: Transforming Human–Soil Affections through Science. Culture and Community. **Sociological Review.** 67 (2): 391–407.

Smil V. (2008). **Energy in Nature and Society: General Energetics of Complex Systems.** Springer Nature: Austria.

Tolstoy, L. N. and Chekhov, A. P. (1902). **Tolstoy on Art. By Aylmer Maude.** Humphrey Milford Oxford University press: London.

วารสารพุทธศิลปกรรม

JOURNAL OF BUDDHIST ARTS

05

ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 | มกราคม - มิถุนายน 2566 | Vol. 6 No. 1 | January - June 2023

ISSN : 1905-534x (Print)
ISSN : 2697-6099 (ONLINE)

บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

สัญลักษณ์ของชื่อควายในตำนานจามเทวีวงศ์

The sign of the name Ka wa ya in the legend of Chamadevivongs.

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี

Sirisak Apisakmontree

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
Mahachulalongkornrajavidyalaya University Chiang Mai

ธนิศานต์ วรรณมานนท์

Tanikan Worathammanon

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงแสน

Chiangsaen National Museum

Corresponding Author, Email: Sak_api@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์โครงสร้างเนื้อหาตำนานจามเทวีวงศ์ 2) วิเคราะห์สัญลักษณ์ของชื่อนายควายในตำนานจามเทวีวงศ์

ผลการศึกษาพบว่า 1) โครงสร้างเนื้อหาจามเทวีวงศ์มี 9 ตอน ตำนานมีจุดประสงค์เพื่ออธิบายการเกิดขึ้นของเจดีย์หรืออุษย ตำนานได้แสดงละเอียดของการกำเนิดเมืองหรืออุษย การปกครอง การสงคราม และความสัมพันธ์กับเมืองโดยรอบที่ผ่านการสงครามและการแต่งงาน 2) สัญลักษณ์ของชื่อนายควายในระดับของความหมายโดยตรง คือ ผู้ที่เกิดจากรอยเท้าควาย ในระดับความหมายโดยอ้อม คือ ผู้ที่มีจิตใจเื่องหงอย หนักใจ ซึ่งเปรียบได้กับลักษณะนิสัยควาย และในระดับวัฒนธรรม คือ ผู้ไม่สามารถขึ้นปกครองเมืองได้ เพราะจิตใจไม่มีความมั่นคงในธรรม แต่ทำหน้าที่เป็นทาสและเป็นผู้ปกครองบ้านได้

คำสำคัญ : สัญลักษณ์, ควาย, จามเทวีวงศ์

Abstract

This article aims to analyze of the content structure of Chamadevivongs and analysis of the sign of the name Ka wa ya in the legend of Chamadevivongs.

The results showed that: 1) The content structure of Chamadevivongs has 9 sections. The purpose of the legend to explain the emergence of the Haripunchai Pagoda. The legends detail the origins of Haripunchai, its rule, the war and its relationship with the surrounding city through wars and marriages. 2) The sign of the name Ka wa ya, in the level of direct meaning, is those born from buffalo footprints. At the indirect semantic level, those who are mentally depressed and have a heavy burden. which is comparable to the nature of the buffalo. At the cultural level, it is those who cannot rule the city. because the mind has no stability in the Dharma but can act as an ambassador and be the head of the village.

Keyword: Sign, Ka Wa Ya, Chamadevivongs

บทนำ

จามเทวีวงศ์เป็นวรรณกรรมพระพุทธศาสนา แต่งเป็นภาษาบาลี โดยพระโพธิรังสี ภิกษุชาวเชียงใหม่ มี 15 บท เล่าเรื่องราวพัฒนาการของเมืองหริภุญชัย ตั้งแต่สมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์ในโลกนี้ ได้เสด็จมายังหมู่บ้านชาวเมงคในลุ่มน้ำปิง ทรงแสดงพุทธทำนายถึงการเกิดขึ้นของพระธาตุเจดีย์ในเมืองหริภุญชัย กระทั่งถึงสมัยพระเจ้าอาทิตยราชสถาปนาพระธาตุเจดีย์ในเมืองหริภุญชัยตามพุทธทำนายนั้น สันนิษฐานว่าแต่งขึ้นราวต้นพุทธศตวรรษที่ 20 ตีพิมพ์เป็นภาษาไทยครั้งแรกใน พ.ศ. 2463 สมัยรัชกาลที่ 6 พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษณ์) ร่วมกับ พระญาณวิจิตร (สิทธิ โลจนานนท์) เป็นผู้แปล โดยผลงานที่มีชื่อเสียงอีกเล่มหนึ่งของพระโพธิรังสี คือ สิทฺธิคนิทาน

ปัจจุบัน จามเทวีวงศ์เป็นวรรณกรรมสำคัญที่ได้รับการยอมรับและถูกนำไปใช้ในการอ้างอิงเสมอเมื่อกล่าวถึงประวัติศาสตร์เมืองลำพูนในช่วงต้น ส่งผลให้เกิดการศึกษาตำนาน

จามเทวีวงศ์ในประเด็นต่างๆ จำนวนมากทั้งในระดับมหำบัณฑิตและดุขภูมิต อาทิ วิจารณ์อนันตโท (2559) ที่พบว่ามีการนำตำนานพระนางจามเทวีมาผลิตซ้ำในหลากหลายรูปแบบ ทั้งที่เป็นรูปเคารพ วัตถุมงคล บทเพลง จิตรกรรม บทกวี ละคร และพิธีกรรม โดยมีวิธีคิดในการเลือกสำนวนหรือตอนต่างๆ ในตำนานพระนางจามเทวีที่มีความเกี่ยวข้องมาอ้างอิง เพื่อให้เกิดความสมจริงตามประวัติศาสตร์ที่มาจากตำนาน ทั้งยังเป็นการสร้างอารมณ์ร่วมกับผู้ชมที่รับรู้เรื่องราวพระนางจามเทวีวงศ์อยู่ก่อนหน้านั้นแล้ว หรือในการศึกษาของ เพ็ญพิตร สแสงสุข (2561) ที่วิเคราะห์ประเด็นหลักธรรมราชาในจามเทวีวงศ์ พบว่ากษัตริย์ที่ดีต้องใช้ธรรมในการปกครองบ้านเมือง บำรุงเลี้ยงบิดา มารดา และเป็นผู้นำในการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา สำหรับในแง่การปริวรรตคัมภีร์ใบลาน มีการศึกษาของ ศร แนวณรงค์ (2533) ซึ่งได้ปริวรรตต้นฉบับจามเทวีวงศ์ของวัดสูงเม่น ตำบลสูงเม่น อำเภอสูงเม่น จังหวัดแพร่ สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 เป็นต้น อย่างไรก็ตามแม้จะพบการศึกษาเกี่ยวกับจามเทวีวงศ์กันมาก แต่ก็ยังไม่ปรากฏการศึกษาในลักษณะที่มุ่งวิเคราะห์เนื้อหาโดยใช้ทฤษฎีสัญศาสตร์เป็นหลักในการวิเคราะห์ ซึ่งเชื่อว่าจะแสดงให้เห็นนัยที่ซ่อนอยู่ในเนื้อหาจามเทวีวงศ์ได้ ดังเช่นชื่อของนายควะ เป็นต้น อนึ่งบทความนี้จะช่วยให้เข้าใจตำนานจามเทวีวงศ์ตามทัศนะของผู้แต่งตำนานได้กระจ่างชัดมากขึ้น

ทฤษฎีสัญศาสตร์

สัญศาสตร์ หมายถึง ศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับสัญลักษณ์ และเครื่องหมายต่างๆ (Deneil Chandler, 2020) ซึ่งพยายามอธิบายวงจรของสัญลักษณ์อย่างเป็นระเบียบและมีแบบแผน เริ่มจากการเกิดขึ้น พัฒนา แปรเปลี่ยน สื่อมโหรี และสูญสลายของสัญลักษณ์ต่างๆ โดยคำว่าสัญลักษณ์ หมายถึง สิ่งที่กำหนดนิยามขึ้นเพื่อให้ใช้ความหมายแทนอีกสิ่งหนึ่ง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556: 1203) ปรากฏทั้งในรูปของภาษา รหัส สัญลักษณ์ เครื่องหมาย ฯลฯ (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2545: 21) และเป็นได้ทั้งวัตถุ การกระทำ ความคิด หรือรูปแบบทางภาษา (Victor Tuner 1975: 145) ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์คิดขึ้นหรือแม้แต่ตัวมนุษย์เองก็คือสัญลักษณ์เช่นกัน (Milton B. Singer 1984: 2) สัญลักษณ์มีหน้าที่กระตุ้นเตือนคนให้ระลึกถึงสิ่งหนึ่งสิ่งใด เป็นการสื่อความหมายถึงอีกสิ่งหนึ่งนอกเหนือจากตัววัตถุเอง เช่น ภาพภูเขาสูงลดหลั่นกันไปบนผนังด้านหลังพระประธานในวิหาร เป็นสัญลักษณ์แทนภูเขาพระสุเมรุในพระพุทธศาสนา ตามที่ปรากฏเนื้อหาในหนังสือไตรภูมิพระร่วง ซึ่งระบุ

ว่าเป็นภูเขาตั้งอยู่แกนกลางจักรวาล มียอดเป็นที่ตั้งเมืองสวรรค์ชั้นดาวดึงส์อันเป็นที่อยู่ของพระอินทร์ มีทิวเขาเจ็ดชั้นล้อมรอบเรียกสถบริภันท์ ได้แก่ ภูเขายุครธร อสิณธร กรวิก สุทัคนะ เนมินธร วินตกะ และอัสกัณ มีทะเลสี่พันดรรลล้อมรอบภูเขาทั้ง 7 วงนอกสุดมีภูเขาหลักกั้นรอบทะเลเรียกขอบจักรวาล เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม แม้สัญญาจะเป็นเพียงตัวแทนของความจริง แต่ก็ไม่ได้ทำให้สัญญาลดความสำคัญน้อยลงไปเลย กลับยิ่งเพิ่มความสำคัญมากขึ้นไปอีก ในลักษณะของความหมายที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังวัตถุความจริงนั้น เพราะสัญญาเป็นจุดประสงค์สำคัญของผู้ที่สื่อสารนั่นเอง ดังเรื่องราวในวรรณกรรม ตำนานต่างๆ ที่มักซ่อนความหมายหรือจุดประสงค์ของผู้แต่งไว้เบื้องหลังข้อความที่ปรากฏ เช่น เมื่อตำนานกล่าวถึงการเดินทางของนาคจากหนองแสไปอยู่อาศัยยังดินแดนลุ่มแม่น้ำโขงตามที่ปรากฏในตำนานอุรังคธาตุนิทาน สัญญาหรือความหมายที่แฝงอยู่ในเนื้อหาตอนนี้คือ การแบ่งเขตเมืองในลุ่มแม่น้ำโขง โดยเมืองที่นาคทั้งหลายไปอาศัยอยู่เรียกสุวรรณภูมิ อาณาเขตของเมืองสุวรรณภูมิจึงขึ้นอยู่กับที่อยู่ของนาคแต่ละตน นาคอยู่ที่ไหนเขตเมืองสุวรรณภูมิก็แผ่ไปถึงที่นั่น ส่วนเมืองที่ไม่มีนาคอาศัยนั้นเป็นเขตของเมืองศรีโคตรบูร เป็นต้น (ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มินตรี, 2563: 149-183)

ด้วยเหตุนี้ ทฤษฎีสัญญาศาสตร์จะมีเอกลักษณ์อยู่ตรงที่จะสนใจเรื่องการสร้างสรรคและการแปรเปลี่ยนความหมายที่ดำรงอยู่ในสัญญาต่างๆ (กาญจนา แก้วเทพ, 2552: 77)

อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาสัญญานั้น นอกจากจะศึกษารูปสัญญากับความหมายของสัญญาแล้ว ยังพบการศึกษาในเชิงวัฒนธรรมกับความหมายด้วย โดยพบว่า มนุษย์ใช้สัญลักษณ์ในการสื่อสารในระดับต่างๆ กัน มี 2 ระดับ (ภัครพวงค์ อัครเศรณี, 2518: 12)

1) ระดับของความหมาย คือ ความหมายโดยตรงกับความหมายโดยนัยหรือโดยอ้อม

2) ระดับของวัฒนธรรม คือ เครื่องหมายต่างๆ ถูกสื่อสารโดยผ่านหลักเกณฑ์และขนบธรรมเนียม อันเป็นกฎเกณฑ์สำคัญที่จะทำให้เราเข้าใจสัญลักษณ์นั้นๆ ภาษาที่ต่างออกไปคือตัวอย่างหนึ่งที่เกี่ยวกับหลักเกณฑ์หรือขนบธรรมเนียมที่แตกต่างที่นำมาใช้เป็นตัวแทน หรือแสดงออกสำหรับโลกเรา

ในบทความนี้จะได้นำทฤษฎีสัญญาศาสตร์ไปใช้วิเคราะห์ชื่อนายควะในเนื้อหาจากเหวียงค์ ทั้งระดับเนื้อหาและระดับวัฒนธรรม

โครงสร้างเนื้อหาจามเทวีวงศ์

จามเทวีวงศ์แบ่งโครงสร้างเนื้อหาออกเป็น 9 ตอน ดังนี้

1) การเสด็จมาของพระพุทธเจ้ายังหมู่บ้านเมงคบุตร เพื่อกระทำพุทธทำนายการเกิดขึ้นของเมืองใหญ่อันเป็นสถานที่ประดิษฐานพระสารีริกธาตุภายในหมู่บ้านขาม่าน ซึ่งอยู่ทางเหนือไม่ไกลจากหมู่บ้านขามเมงคบุตร โดยมีกาเผือกเป็นพยาน พร้อมทั้งทรงได้สั่งสอนชาวเมงคบุตรให้บูชาพระรัตนไตร และรู้จักกรรมที่จำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิต (พระโพธิ์รังสี, 2554: 12-14)

จุดประสงค์ เป็นการปูพื้นเนื้อหาอันจะนำไปสู่การสร้างพระธาตุหริภุญชัยในตอนท้ายเรื่อง โดยการเชื่อมโยงเนื้อหาทั้งสองช่วงเข้ากับเรื่องราวการเสด็จมาพร้อมกระทำพุทธทำนายของพระพุทธเจ้า อันเป็นการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับเจดีย์ที่สร้างขึ้นในสมัยหลังพุทธกาล ลักษณะเดียวกับที่ปรากฏในตำนานการสร้างเจดีย์สำคัญทางภาคเหนือ

หลักธรรมที่ปรากฏ คือ การบูชาพระรัตนไตร การรักษาศีล 5 การเป็นผู้เลี้ยงดูบิดามารดา การนอบน้อมผู้ใหญ่ การมีวาจาไพเราะ และการไม่ถือเอาวัตถุของผู้อื่นโดยประมาท (พระโพธิ์รังสี, 2554: 15) อันเป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอนชาวเมงคบุตร

2) เรื่องราวของฤๅษี 4 ตน ภายหลังจากที่พระพุทธเจ้านิพพานแล้ว โดยเน้นเรื่องราวพระฤๅษีवासเทพที่สร้างเมืองให้กุมารกุมาริอันเกิดจากนางเนื้อที่มาดื่มกินอสุจิซึ่งพระฤๅษีถวายมูตรปนอยู่ปกรอง แต่ภายหลังเมืองที่สร้างทั้งหลายเหล่านี้ต้องล่มสลายเพราะความไม่มีธรรมของกษัตริย์ พระฤๅษีवासเทพจึงสร้างเมืองใหม่ในบริเวณที่มีตำนานว่าพระพุทธเจ้าเคยเสด็จมากระทำพุทธทำนาย ด้วยการขอความช่วยเหลือจากพระฤๅษีสฤงกทันต์ สร้างเมืองเสร็จแล้วจึงอัญเชิญพระนางจามเทวีจากเมืองละโว้มาปกครอง เนื่องจากพระนางจามเทวีเป็นผู้สืบสายเลือดกษัตริย์และเป็นผู้ประกอบด้วยธรรม (พระโพธิ์รังสี, 2554: 34-89)

จุดประสงค์ แสดงเรื่องราวการเสด็จมาปกครองเมืองของพระนางจามเทวี อันเป็นจุดเริ่มต้นประวัติศาสตร์เมืองหริภุญชัย

หลักธรรมที่ปรากฏ ชี้ให้เห็นภาพบุคคล 2 ประเภท คือ คนที่เป็นสุพิช คือ มีต้นกำเนิดหรือตระกูลดีมีนัยหมายถึงพระนางจามเทวี กับคนที่เป็นกพิช คือ มีต้นกำเนิดไม่ดีมีนัยหมายถึงผู้ที่เกิดในรอยเท้าสัตว์ ผู้ที่เกิดจากนางเนื้อที่มาดื่มกินอสุจิปนมูตรของพระฤๅษี และมนุษย์ป่า (พระโพธิ์รังสี, 2554: 51) ความเป็นสุพิชในกรณีนี้ นอกจากเป็นผู้มีตระกูลดีแล้วยังมีนัยหมายถึงผู้มีธรรมด้วย แต่ภายหลังในตำนานจามเทวีได้อธิบายว่า ผู้มีตระกูลดีอาจเป็นผู้

ไม่มีธรรมก็ได้ หลักธรรมเหล่านี้ได้แก่

2.1) คนผู้กัลยาณการี (ผู้ทำกรรมดีเป็นปกติ) ก็ทำกรรมอันงาม คนผู้บาปการี (ผู้ทำกรรมชั่วเป็นปกติ) ก็ทำกรรมอันบาป ดังพุทธภาษิตว่า กัลยาณการี กัลยาณํ ปาปการี จ ปาปํ แปลได้ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว (ส.ส. (ไทย) 15/333, ขุ.ชา.ทุก. (ไทย) 27/84)

2.2) บุคคลผู้นำโลกไปโดยวิเศษย่อมไม่เกิดในตระกูลทั่วไป หมายถึง พระนางจามเทวีที่เกิดในตระกูลกษัตริย์ ส่วนกุมารกุมาริอันเกิดในรอยเท้าสัตว์ เกิดจากนางเนื้อ และมนุษย์ป่านั้น จดอยู่ในตระกูลทั่วไป

2.3) นักปราชญ์เกิดในตระกูลใด ย่อมทำให้ตระกูลนั้นได้ความสุข คนพาลเกิดในตระกูลใดย่อมพาให้ตระกูลนั้นได้ความทุกข์

2.4) บุคคลผู้ร้ายกาจหยาบคายดื้อกระด้างไม่ได้รู้คุณมารดา ตีมารดาตนจนเหล่านั้น พาให้ประเทศกับชาวนครทั้งหลายฉิบหายไป หมายถึง กุมารกุมาริอันเกิดจากนางเนื้อที่มีใจโลเลรักษารธรรมไม่ได้ ตัดสินคดีความลูกตีแม่ว่าถูกต้องชอบธรรมแล้ว เพราะแม่เปรียบเหมือนกังสดาลที่ต้องตีจึงจะตั้ง

3) การเสด็จมาของพระนางจามเทวีจากเมืองละโว้เพื่อปกครองเมืองหริภุญชัย ก่อนจะมีสงครามระหว่างเมืองหริภุญชัยกับเมืองพระเจ้ามีลักขราชฯ ผลคือฝ่ายเมืองหริภุญชัยได้รับชนะ จึงมีการเชื่อมสัมพันธ์ภาพระหว่างสองเมืองผ่านการแต่งงานของบุตรีฝาแฝด พระเจ้ามีลักขราชกับบุตรีฝาแฝดพระนางจามเทวี เมื่อทั้งสองรัฐเป็นอันเดียวกันแล้วพระเจ้ามหันตยศจึงขึ้นปกครองเมืองหริภุญชัยต่อไป ในเหตุการณ์นี้พระนางจามเทวีได้ขอิดาของนายควัยคามโกชกเพื่อประโยชน์แก่พระเจ้ามหันตยศกับธิดามีลักขราชให้คนละคน (พระโพธิรังสี, 2554: 120-145)

จุดประสงค์ แสดงการกลมกลืนระหว่างรัฐใหม่กับรัฐเดิมในดินแดนลุ่มแม่น้ำปิง ผ่านการสงครามและการแต่งงาน

หลักธรรมที่ปรากฏ เป็นหลักธรรมเกี่ยวกับการปกครอง มี 2 ประเด็น คือ

3.1) พระราชาที่เป็นกุพีชให้เว้นเสียจากราชสมบัติ ให้แต่พระราชาที่เป็นสุพีชครองราชย์สมบัติ (พระโพธิรังสี, 2554: 65) อธิบายว่า พระเจ้ามหันตยศที่มีมเหสี 2 คน คือ บุตรีของพระเจ้ามีลักขราชที่มีเชื้อสายกษัตริย์เป็นสุพีช กับบุตรีของนายควัยคามโกชกที่ไม่มีเชื้อสายกษัตริย์เป็นกุพีช การสืบราชสมบัตินั้นให้บุตรของพระองค์กับธิดาพระเจ้ามีลักขราช หากธิดาพระเจ้ามีลักขราชไม่มีบุตร แต่ธิดาของนายควัยคามโกชกมีบุตรก็ไม่ควรยกราชสมบัติ

ให้ปกครองเมือง แต่ให้อภิเษกในราชสมบัติฝ่ายพระเจ้ามีลักษราชนแทน ในกรณีดังกล่าวจะยกเมืองให้กับบุตรของพระเจ้าอนันตยศกับธิดาพระเจ้ามีลักษราชนแทน (พระโพธิ์รังสี, 2554: 150)

3.2) พระราชาที่เป็นธรรมิกราช ศาสนาจะรุ่งเรือง พระราชาที่เป็นอธรรมิกราช ศาสนาจะเสื่อมสูญ (พระโพธิ์รังสี, 2554: 64)

4) พระนางจามเทวีสร้างวัดทั้ง 5 ใน 5 ตำบล ในทิศทั้ง 4 ได้แก่ 1) วัดอรัญญิกัมมการามในด้านปาจิณทิศแห่งพระบุรี (หมายถึง ประจิม-ตะวันตก) 2) วัดมาลุลารามในด้านมุขแห่งบุพพุตทิศ (บูรพา-ตะวันออก) 3) วัดอาพัทธารามในด้านอุตตรทิศ (อุดร-เหนือ) 4) วัดมหาวนารามในด้านปัจฉิมทิศ (ประจิม-ตะวันตก) 5) วัดมหารัตนารามในด้านทักษิณ (ทักษิณ-ใต้) (พระโพธิ์รังสี, 2554: 146-149)

จุดประสงค์ แสดงภาพการสถาปนาพระพุทธศาสนาในเมืองหริภุญชัยของพระนางจามเทวีภายหลังสงครามกับพระเจ้ามีลักษราชน

หลักธรรมที่ปรากฏ เรื่องอานิสงส์ในการทำบุญของพระนางจามเทวีในอดีตชาติซึ่งส่งผลให้พระนางได้ปกครองเมือง และไม่พบความบกพร่องของสมบัติในปัจจุบันชาติแต่อย่างใด

5) การสร้างเมืองเขลางค์โดยพระกษิพรหมรังษีให้พระเจ้าอนันตยศปกครอง มีพลเมืองของรัฐเป็นลว้ากะเหรี่ยง สร้างเมืองแล้วจึงเสด็จกลับเมืองหริภุญชัยเพื่อเชิญพระนางจามเทวีมาประทับที่เมืองเขลางค์ ก่อนยกพระราชสมบัติให้พระนางจามเทวีปกครองเป็นเวลา 3 ปี เป็นการสนองพระคุณมารดา ด้วยเหตุนี้พระกษิพรหมรังษีจึงสร้างเมืองอาลัมพางคนครทางทิศใต้ของเมืองเขลางค์ขึ้นอีกเมืองหนึ่งเพื่อให้เป็นที่ประทับของพระเจ้าอนันตยศ เมื่อครบกำหนด พระเจ้าอนันตยศได้ขอให้พระนางจามเทวีประทับในเมืองเขลางค์ต่อไป พระนางจึงเสด็จไปประทับที่เมืองอาลัมพางค์ พร้อมมอบราชสมบัติคืนพระเจ้าอนันตยศ เพื่อประกาศความเป็นกษัตริย์ของพระเจ้าอนันตยศ (พระโพธิ์รังสี, 2554: 150-210)

จุดประสงค์ แสดงการเกิดขึ้นของเมืองเขลางค์กับเมืองอาลัมพางค์ในกลุ่มแม่น้ำวัง อันเป็นเมืองเครือญาติกับเมืองหริภุญชัย เป็นการแผ่ขยายอำนาจการปกครองไปพร้อมกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากลุ่มน้ำปิงสู่ลุ่มน้ำวัง

หลักธรรมที่ปรากฏ เป็นหลักธรรมในการปกครองเมือง ได้แก่ การเป็นผู้เชื่อฟัง อปมาทธรรมตั้งตนไว้ในพระพุทธศาสนา คือ ไม่ประมาทในการรักษารธรรม บำรุงพระพุทธศาสนา และปฏิบัติในศีลาจารวัตร ให้ประพฤติตามจักรวัติธรรม อภิบาลบำรุงประชาชน ไม่เบียดเบียนสัตว์อื่น (พระโพธิ์รังสี, 2554: 173-174)

6) การสวรรคตของพระนางจามเทวีภายหลังเสด็จกลับเมืองหริภุญชัย โดยพระนางได้พระราชทานมหาทานและสมาทานศีลเป็นเวลา 7 วัน ครั้นถึงวันที่แปดจึงประหารและสวรรคต พระเจ้ามหันตยศบูชาสรีริกพระมารดาเป็นเวลา 7 วัน แล้วถวายพระเพลิง เชิญพระอัฐิไปทางปัจฉิมของพระนครก่อนประดิษฐานและสร้างเจดีย์ครอบชื่อว่าสุวรรณังโกฏเจดีย์ (พระโพธิ์รังสี, 2554: 210-220)

จุดประสงค์ แสดงขั้นตอนพิธีการประพรมเพลิงพระนางจามเทวี

หลักธรรมที่ปรากฏ แสดงถึงความตายอันเป็นธรรมดาของโลก แต่หากผู้คนยังอาลัยในการจากไปของบุคคลอันเป็นที่รัก ให้พึงกระทำบุญรักษาศีลสร้างพระเจดีย์พระพุทธรูปจึงแล้วอุทิศกุศลผลบุญไปสู่ผู้ตาย (พระโพธิ์รังสี, 2554: 213-214)

7) วงศ์กษัตริย์เมืองหริภุญชัย ตั้งแต่พระเจ้ามหันตยศไปจนกระทั่งพระเจ้าอินทวราช นับได้ 28 พระองค์ กษัตริย์ทั้งหลายมีเชื้อสายที่ดีคือสืบทางสายเลือดจากพระมหาสมมติผู้เป็นกษัตริย์องค์แรกของโลก แต่อย่างไรก็ตามกษัตริย์บางพระองค์ที่เป็นสุพีชนนั้นก็ไม่อยู่ในธรรม ทำให้มีพระชนม์ชีพสั้น แต่ไม่ถึงกับทำให้เมืองล่มสลาย (พระโพธิ์รังสี, 2554: 221-255)

จุดประสงค์ แสดงความสำคัญของการรักษาธรรมมากกว่าการสืบเชื้อสายที่ดี

หลักธรรมที่ปรากฏ แสดงเรื่องความสุขในใจและความสุขในราชสมบัติอันเกิดจากเหตุ 2 ประการ คือ 1) บุญกุศลที่กระทำไว้ในอดีต กับ 2) การป้องกันของเทวดาที่รักษาดิน รักษาเมือง ด้วยเหตุนี้จึงมีพิธีกระทำบุญแล้วอุทิศบุญกุศลนั้นให้กับเทวดา (พระโพธิ์รังสี, 2554: 229, 242)

8) สงครามสมัยพระเจ้าอาทิตย์ราช ระหว่างระหว่างหริภุญชัย (ชาวรามัญ-เมงค) กับละโว้ (ชาวกัมพูชา-ขอม) มี 2 ลักษณะ คือ 1) สงครามธรรมที่เอาชนะกันด้วยปัญญา (พระโพธิ์รังสี, 2554: 256-298) และ 2) สงครามของเทวดารักษาเมือง (พระโพธิ์รังสี, 2554: 298-318)

จุดประสงค์ อธิบายเขตแดนและชื่อสถานที่ต่างๆ ในหริภุญชัยอันเป็นผลจากสงครามทั้ง 2 ลักษณะ

หลักธรรมที่ปรากฏ เน้นเรื่องสงคราม ได้แก่ 1) การชนะสงครามด้วยปัญญา มีนัยหมายถึงสงครามที่ไม่มีการสูญเสียไพร่พลจำนวนมาก โดยสู้กันด้วยปัญญา เช่น แข่งกันสร้างพระเจดีย์หรือแข่งกันขุดหนองน้ำ และ 2) สงครามของเทวดารักษาเมือง แสดงการเกื้อกูลระหว่างคนกับเทวดา

9) พระเจ้าอาทิตย์ราชสถาปนาพระธาตุหริภุญชัยตามเรื่องราวที่ได้ยินจากกาเผือก

ซึ่งมีชีวิตอยู่และได้ยินพุทธทำนายเมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าเสด็จมายังดินแดนชาวเมงคบุตรและ
มาน (พระโพธิรังสี, 2554: 318-353)

จุดประสงค์ แสดงการสถาปนาพระธาตุเจดีย์ในเมืองหริภุญชัย

หลักธรรมที่ปรากฏ เรื่องการบูชาพระบรมสารีริกธาตุเป็นมงคลต่อชีวิต และเป็น
เหตุแห่งความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง

ลักษณะโครงสร้างเนื้อหาจากเทววิงศ์ถูกผูกไว้อย่างเป็นระเบียบ เนื้อหาแต่ละ
ตอนสอดคล้องสัมพันธ์เป็นเหตุและผล โดยใจความตอนท้ายของเนื้อหาแต่ละตอนจะเชื่อม
โยงไปสู่ตอนต้นของเนื้อหาในส่วนถัดไป จึงทำให้เนื้อหาทั้งหมดร้อยรัดกันด้วยเหตุและผล มี
จุดประสงค์เพื่ออธิบายการเกิดของพระธาตุเจดีย์ในเมืองหริภุญชัย ผู้แต่งได้ให้ความสำคัญถึงการ
กำเนิดเมืองหริภุญชัย การปกครอง การสงคราม และความสัมพันธ์กับเมืองโดยรอบที่ผ่าน
การสงครามและการแต่งงาน มีการสอดแทรกหลักธรรมในทุกโครงสร้าง อันเป็นหลักธรรม
ที่เกี่ยวข้องกับรายละเอียดของการกำเนิดเมืองหริภุญชัย การปกครอง และการสงครามตาม
ลักษณะของโครงสร้างเนื้อหาแต่ละส่วน

สัญลักษณ์ของชื่อนายควะในตำนานจามเทววิงศ์

คำว่า ควะ (คะวะยะ) เป็นคำเดียวกับคำว่า ควาย บางครั้งก็เขียนควียะ นายควาย
จึงหมายถึงนายควาย แต่ชื่อมีนัยสำคัญอย่างไรจะได้วิเคราะห์ต่อไป

ชื่อนายควะปรากฏในตำนานจามเทววิงศ์ช่วงแรกๆ ในโครงสร้างเนื้อหาที่ 2 และ
3 ซึ่งเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับการสร้างเมืองของฤๅษี และการปกครองเมืองสมัยพระนางจามเทวี

ปรากฏครั้งแรกในฐานะทูตถือหนังสือของพระฤๅษีสฤงกทันต์กับพระฤๅษีवासเทพ
ไปถึงพระฤๅษีสัชนาโลยที่เมืองสัชนาโลยนคร เพื่อขอเปลือกหอยสังข์ในทะเลใหญ่มาสร้าง
เมืองหริภุญชัย ดังถ้อยคำที่พระฤๅษีสฤงกทันต์สั่งนายควะไว้ว่า “แนะ ควะท่านจงถือหนังสือ
นี้ไปถึงสัชนาโลยนครแล้ว จงให้แก่สัชนาโลยฤๅษี แล้วจงบอกแก่พระสัชนาโลยตามคำเรา”
(พระโพธิรังสี, 2554: 69) โดยพระฤๅษีवासเทพเป็นผู้แนะนำนายควะกับพระฤๅษีสฤงกทันต์ใน
ฐานะอุปฐากของตนเพื่อให้กระทำหน้าที่ทูตของเมืองหริภุญชัย ดังว่า “พระवासเทพกล่าวว่า
สาธุแล้ว จึ่งเรียกอุปฐากของตน ชื่อ ควะมา” (พระโพธิรังสี, 2554: 69)

นอกจากนี้นายควะยังทำหน้าที่เป็นทูตไปกับบุรุษทั้งหลาย 500 คน เดินทางไป
พบพระเจ้ากรุงละโว้เพื่อทูลเชิญพระนางจามเทวีมาปกครองเมืองหริภุญชัย ดังว่า “นายควะ

ทูตครั้งไปถึงแล้วจึงถวายอภิวาทพระบาทพระเจ้าจักรพรรดิราช พระเจ้าลวบุราธิบดี แล้วทูลประพจน์ข่าวทั้งปวงตามที่พระवासเทพฤชกล่าวแล้ว” (พระโพธิรังสี, 2554: 90, 105)

ภายหลังตั้งเมืองหริภุญชัยแล้ว นายควยะจึงได้รับการแต่งตั้งเป็นนายควัยคาม โภกหรือนายบ้านควยะ มีฐานะเป็นผู้ปกครองบ้าน ต่อมาธิดาแฝดของของนายควยะ คนหนึ่งได้เป็นสนมของพระเจ้ามหันตยศ อีกคนหนึ่งได้เป็นคนรับใช้ใกล้ชิดมเหสีพระเจ้ามหันตยศ (พระโพธิรังสี, 2554: 138)

จากเนื้อหาข้างต้นทำให้ทราบบทบาทหน้าที่ของนายควยะว่าเริ่มจากการเป็นอุปัชฌาย์ของพระฤชีवासเทพ จากนั้นจึงทำหน้าที่เป็นทูตในการนำความไปถึงพระฤชีสัชชนา ไลยเพื่อขอเปลือกหอยสังข์มาสสร้างเมืองหริภุญชัย และเป็นทูตในการนำความไปถึงกษัตริย์เมืองละโว้เพื่อทูลเชิญพระนางจามเทวีมาปกครองเมืองหริภุญชัย อาจด้วยความดีความชอบและบุคลิกภาพของนายควยะทำให้ภายหลังได้รับการยกฐานะเป็นผู้ปกครองบ้าน

แต่ทำไมผู้ที่มิบทบาทสำคัญในฐานะทูตเมืองนี้ จึงชื่อควยะหรือนายควาย
นั่นเพราะกำเนิดของนายควยะ

ตามตำนานจามเทวีวงศ์ระบุว่า นายควยะเป็นผู้ที่เกิดจากรอยเท้าควายหรือวัวเถื่อนหรือโคเถื่อนซึ่งพระฤชีवासเทพได้ไปพบและเลี้ยงดูพร้อมกับผู้ที่เกิดจากรอยเท้าสัตว์อื่นๆ ได้แก่ รอยเท้าช้าง รอยเท้าแรด และรอยเท้าโค ดังว่า “พระवासเทพนั้น เมื่อสำนักอยู่ในบรรพตนี้ได้ลงมาสู่เชิงบรรพตได้แลดูไปแล้วโดยรอบทิศ เมื่อฝูงเนื้อ (ฝูงสัตว์)ทั้งหลายมีช้างเป็นต้นชนกันอยู่ได้เห็นแล้วซึ่งแรดด้วย โคด้วย วัวเถื่อนด้วย ลำพองสำแดงอยู่ ซึ่งมีฤคมาหาแห่งกวางทั้งหลายมีฤคเป็นต้น วิ่งเล่นไปมาแต่ที่สุดเชิงเขา ตลอดน่านน้ำทั้งหลาย พระดาบสนั้นก็ดำเนินตามรอยเท้าสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นไปในที่เหล่านั้น จึงได้เห็นกุมารแลกุมารี่อันเป็นกรรมมชกำเนิดอุปาติกมี 4 คู่ ยังเกิดในรอยเท้าแห่งสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น” (พระโพธิรังสี, 2554: 29) พระฤชีได้เลี้ยงดูกุมารกุมารี่เหล่านั้น จนเติบโตขึ้นแล้วจึงให้กุมารกุมารี่ที่เกิดในรอยเท้าชนิดเดียวกันแต่งงานกัน ตั้งให้เป็นอุบาสกของตน (พระโพธิรังสี, 2554: 30) ด้วยเหตุนี้ นายควยะที่เกิดในรอยเท้าควายจึงมีฐานะเป็นอุปัชฌาย์ของพระฤชีवासเทพด้วยประการฉะนี้

ผู้ที่เกิดจากรอยเท้าวัวเถื่อน บางครั้งในตำนานจามเทวีก็เรียกเป็นผู้ที่เกิดในรอยเท้าโคเถือก (พระโพธิรังสี, 2554: 78)

สัญญาะของชื่อควยะจึงมีความหมายโดยตรงว่าเป็นผู้ที่เกิดจากรอยเท้าควาย
ผู้ที่เกิดจากรอยเท้าสัตว์ต่างๆ นั้น มีลักษณะจิตใจที่แตกต่างกัน ดังที่พระฤชีवास

เทพได้อธิบายไว้ในตำนานว่า “เพราะเหตุใดข้าพเจ้าจึงว่าอย่างนี้ คือว่า 1) คนเหล่านี้บางพวก มีหทัยประกอบด้วยมานะ มีมานะอันกระด้างมีอยู่ เพราะความที่แห่งชนเหล่านั้นเกิดแล้วใน รอยเท้าช้าง 2) บางพวกเป็นคนมีหทัยหยาบคาบ มีหทัยดื้อกระด้าง มีหทัยเหมือนแรดมีอยู่ เพราะความที่แห่งชนทั้งหลายนั้นเกิดแล้วในรอยเท้าแรด 3) ครุฑหยา บางพวกมีหทัยเงื่อง หงอยมีหทัยหนัก ควญหยา มีหทัยเหมือนโคถึกมีอยู่ เพราะความที่ชนทั้งหลายนั้นเกิดแล้ว ในรอยเท้าโคถึก 4) พาลหยา บางพวกมีหทัยอ่อน มีหทัยโลภ มีหทัยเหมือนโคมีอยู่ เพราะ ความที่แห่งชนทั้งหลายเหล่านั้นเกิดในรอยเท้าโค 5) บางพวกมีหทัยประกอบด้วยมายามาก มี หทัยไม่ตรง มีหทัยเหมือนมฤคมายามีอยู่ เพราะความที่แห่งชนทั้งหลายเหล่านั้นเกิดแล้วโดย มฤคมายา 6) บางพวกเป็นมนุษย์ป่ามีแล้ว ย่อมไม่รู้ว่สิ่งนี้ดีสิ่งนี้ชั่วสิ่งนี้กุศลสิ่งนี้อกุศลดังนี้” (พระโพธิธรรมาลังการัตนโกมล, 2554: 78)

ด้วยเหตุนี้ คนที่เกิดจากรอยเท้าช้างจึงเป็นคนที่มีความมานะถือตัวเป็นปกติวิสัย เช่นเดียวกับคนที่เกิดในรอยเท้าแรดที่มีจิตใจดื้อกระด้างเป็นปกติวิสัย คนที่เกิดในรอยเท้าโคถึก (ควาย) มีใจหนัก (ครุฑหยา) เงื่องหงอย เรียกวญหยา คนที่เกิดในรอยเท้าโค มีหทัยอ่อน (พาลหยา) มีหทัยโลภ คนที่เกิดจากนางเนื้อไม้ใจไม่ตรงประกอบด้วยมายา และคนที่เป็มนุษย์ป่า ย่อมไม่รู้จักแยกแยะธรรมหรืออธรรม

ทำไมพระฤๅษีสฤงษะจึงแบ่งคนเป็น 6 ประเภท นั้นเพราะจะนำไปสู่คำตอบที่ว่า คนทั้ง 6 ประเภทนี้ไม่สามารถปกครองเมืองได้ เนื่องจากการมีจิตใจที่ไม่มั่นคงในธรรม เพราะ เป็นจิตใจที่มีความมานะถือตัว ดื้อกระด้าง ใจหนัก ใจอ่อน มีมายา และไม่รู้จักแยกแยะธรรมและอธรรม เป็นต้น ท่านจึงได้เปรียบเทียบจิตใจของคนทั้ง 6 ประเภท เหมือนอุปนิสัยสัตว์ต่างๆ

อนึ่งจิตใจที่ไม่มั่นคงในธรรมของผู้ปกครองเมือง จะส่งผลร้ายต่อการปกครองเมือง ขึ้นร้ายแรงที่สุด คือ เป็นเหตุให้เมืองล่มสลายได้ อย่างที่ปรากฏในกรณีของกุมารกุมาริฏกนา งกวางปกครองเมือง ซึ่งภายหลังเมืองที่ปกครองต้องล่มสลายเพราะจิตใจที่โลเลมียาของ กษัตริย์เชื้อสายนางกวาง นำไปสู่การตัดสินใจที่ผิดพลาดและไม่เป็นธรรม

ทั้งหมดเป็นสาเหตุที่นำไปสู่การเชิญพระนางจามเทวีมาปกครองเมืองใหม่ตาม คำของพระฤๅษีสฤงษะ เพราะพระนางเป็นสุพีช คือ สืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์ผู้เป็นพระ จักรพรรดิราชแห่งละโว้ ทั้งยังประกอบด้วยธรรม ดังที่พระฤๅษีสฤงษะทันทักล่าวกับพระฤๅษีวา สุเทพว่า “พระธิดาพระเจ้าละโว้ราชมีแล้วเป็นสุชาติ มีรูปงามมีศีลมีปัญญาพระนามว่าจามเทวี ดังนี้ ได้ปรากฏทั่วทิศเป็นดรณกุมาริทรเบญจกัลยาณีงาม เป็นสตรีวิเศษ (หม้าย) พระสามี

ของนางนั้นเดี๋ยวนี้ศรีทราได้บวชเป็นบรรพชิต” (พระโพธิ์รังสี, 2554: 81)

ด้วยเหตุนี้สัญญาของชื่อนายควะในความหมายโดยอ้อม คือ บุคคลที่มีจิตใจและนิสัยเช่นเดียวกับควะหรือผู้มีควะหยา คือ มีจิตใจเื่องหงอยมีหทัยหนัก ทั้งนี้คำว่าเื่องหงอยนี้ หมายถึง ซึมเซาไม่ชื่นบาน เชื่องๆ เฉื่อยชา เชื่องช้า (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 295)

อย่างไรก็ตาม ในจามเทวีวงศ์ กำหนดให้คนที่มีความหยาทำหน้าที่ทูตเจรจาความเมืองได้ แต่ลักษณะการเจรจาของควะทูตก็ค่อนข้างชัดเจนและมุ่งมั่นเกินไป จนทำให้พระเจ้าละโว้พิศวงในถ้อยคำที่ควะทูตของธิดาของพระองค์โดยไม่ได้ออกเหตุผลใดๆ ดังปรากฏในตำนานว่า “(เมื่อ) พระราชาได้สดับคำราชทูตนั้น ก็มีพระทัยพิศวงทรงแย้มสรวล แล้วทอดพระเนตรดูพระสุกกทันตมหาฤๅษี (เพื่อขอคำอธิบาย)” (พระโพธิ์รังสี, 2554: 88) ทำให้พระฤๅษีสุกกทันตที่เดินทางไปพร้อมกัน ต้องชี้แจงเหตุที่มาที่ไปของการมาทูลเชิญพระราชธิดาของพระเจ้ากรุงละโว้อีกครั้งหนึ่ง

ด้วยเหตุนี้ ทูตในความหมายที่ปรากฏในตำนานจามเทวี จึงไม่ใช่หมายถึงผู้มีวาทีศิลป์ที่ดีเพียงอย่างเดียว คุณสมบัติอื่นที่ทูตต้องมี เช่น เป็นผู้ที่มีความอดทน มีความมุ่งมั่นต่อการเดินทางไกล มีความเชี่ยวชาญในเส้นทาง มีความกล้าหาญและฉลาดในการแก้ไขอุปสรรคที่เกิดขึ้นระหว่างการเดินทาง ทั้งยังต้องมีจิตวิทยาในการปกครองคนจำนวนมากที่ร่วมเดินทางไปด้วยกัน

เชื่อว่าเนื้อความในตอนนี ผู้แต่งตำนานต้องการเน้นให้เห็นอุปนิสัยของนายควะชัดเจนยิ่งขึ้น คือ นิสัยที่มุ่งมั่นตั้งใจเพื่อไปให้ถึงที่หมายของนายควะมีลักษณะเดียวกับการเจรจาที่มุ่งไปสู่เป้าหมายทันที ตรง ชัด และไม่วกแวก

ด้วยอุปนิสัยของนายควะข้างต้น จึงส่งให้นายควะเหมาะสมที่จะเป็นทูตเมือง แม้จะไม่สมบูรณ์แบบแต่ก็ประกอบด้วยคุณสมบัติของผู้เป็นทูตที่ดีได้ เหตุนี้ภายหลังกายควะทูตจึงได้เป็นนายควัยคามโกชกหรือนายบ้านควะด้วย มีฐานะเป็นผู้ปกครองบ้าน แม้นายควะจะมีจิตใจเื่องหงอยมีใจหนัก แต่อีกด้านหนึ่งต้องเป็นคนอดทนมุ่งมั่นและฉลาดในการปกครอง

กระนั้นก็ตามความสามารถในการปกครองของนายควะก็เป็นได้ในระดับผู้ปกครองบ้านเท่านั้น ไม่สามารถเป็นผู้ปกครองเมืองได้ เพราะจิตใจที่เื่องหงอยและหนัก อาจนำไปสู่การตัดสินใจผิดพลาด นำชีวิตของตนและผู้ถูกปกครองเข้าสู่ธรรมก็ได้ ดังถ้อยคำพระฤๅษีวาสุเทพที่แสดงไว้ข้างต้นแล้ว

แม้บุตรที่เกิดจากธิดาของนายควะกับพระเจ้าอนันตยศก็เป็นข้าห้ามของพระ

ฤๅษีที่ไม่ให้ขึ้นครองเมืองเช่นกัน ดังปรากฏในตำนานว่า “ถ้าหากว่าพระราชธิดาของพระเจ้ามลิกราช (กับพระเจ้ามหันตยศ) คลอดบุตรแล้ว จักเป็นบดีแห่งท่านๆ จงมอบราชสมบัติให้แก่บุตรนั้นเพื่อจักรักราชวงศ์ของท่าน ถ้าหากว่าพระเทวีของนางควัวยคลอดบุตรแล้วจักเป็นบดีของท่านๆ จงมอบอุปราชสมบัติให้ ท่านทั้งหลายจงอภิเษกในราชสมบัติของมารดาเถิด ก็แต่ว่าพระราชเทวีของพระเจ้ามลิกราชย่อมไม่เกิดบุตรแต่ตน บุตรของพระอนันตยศมีอยู่เกิดแล้วแต่นางมลิขเทวี จงมอบราชสมบัติให้แก่บุตรนั้น เพื่อสืบวงศ์ของท่าน” (พระโพธิธรรมาจารย์, 2554: 140)

ด้วยเหตุนี้สัญญาณของชื่อนายควายในระดับวัฒนธรรม คือ การที่นายควายและผู้สืบสายเลือดนายควายไม่สามารถขึ้นปกครองเมืองได้ เพราะเป็นผู้ที่เกิดในรอยเท้าควาย และเป็นผู้ที่มีจิตใจเยื้องหยอหนักใจอยู่เป็นนิจ เช่นเดียวกับผู้ที่เกิดในรอยเท้าสัตว์ทั้งหลาย รวมถึงเกิดจากนางกวางที่มาดื่มกินอสุจิของพระฤๅษีและมนุษย์ป่าก็ไม่สามารถขึ้นปกครองเมืองได้เช่นกัน เพราะเป็นกุฬี และมีความจิตใจที่เป็นอุปสรรคต่อความมั่นคงในธรรม อย่างไรก็ตามเหตุหนึ่งที่ไม่ต้องการให้บุตรหลานของผู้ที่เกิดจากรอยเท้าสัตว์ปกครองเมืองเพราะต้องการรักษาเผ่าพันธุ์ที่เป็นสุพีของพระนางจามเทวีไว้

อธิบายในเชิงวัฒนธรรม พบว่าเรื่องชาดิกำเนิดกับการเป็นผู้มีธรรมนี้ เป็นไปตามคติความเชื่อพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับกษัตริย์พระองค์แรกของโลกซึ่งเรียกว่าพระมหาสมมติพระองค์เป็นผู้ระงับเหตุทะเลาะวิวาทของฝูงคนโดยใช้ธรรมในสมัยเมื่อแรกกำเนิดโลก จึงทำให้คนทั้งหลายยกย่องเชิดชูพระองค์เป็นกษัตริย์เรียกพระมหาสมมติบ้าง พระราชาบ้าง กษัตริย์บ้าง พระองค์ทรงเป็นผู้สั่งสอนธรรมให้กับประชาชนยึดมั่นในศีล ตามที่ปรากฏในอัครัญญสูตร (ที.ปา. (ไทย) 11/111-113/83-102) ภายหลังลูกหลานของพระองค์จึงได้เป็นกษัตริย์ครองเมืองต่างๆ ทำให้เกิดคติสืบต่อกันมาว่า กษัตริย์ทุกพระองค์ต้องมีเชื้อสายทางสายเลือดของพระมหาสมมติ จึงจะมีความชอบธรรมในการปกครองเมือง (ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี, 2560: 142-168)

อย่างไรก็ตามในเนื้อหาตอนท้ายๆ ผู้แต่งตำนานจามเทวีวงศ์ได้ชี้ให้เห็นว่า กษัตริย์บางองค์ที่สืบเชื้อสายทางสายเลือดก็อาจเป็นผู้ไม่มีธรรมได้ อาทิ พระเจ้ากุลเทวราชที่ปกครองเมืองหริภุญชัย เป็นผู้ไม่มั่นคงในธรรม เพราะความที่พระองค์คบหาสมาคมกับคนชั่ว จึงทำให้พ่ายแพ้สงคราม ทำให้ชาวเมืองหริภุญชัยหนีไปอยู่เมืองสมเริงนคร และไม่นานพระเจ้ามลิกราชไตรราชจึงเข้าปล้นหริภุญชัย ปกครองได้ 3 ปี ก็ทิ้งหริภุญชัยกลับไปพระนครของตน (พระโพธิธรรมาจารย์, 2554: 230-231) เป็นต้น

เรื่องราวกษัตริย์มีธรรมและไม่มีธรรมนี้ เป็นไปดังคำทำนายของพระฤๅษีสฤงก ทนต์ที่เสียชีวิตด้วยการขุดดินลงไปตอนที่สร้างเมืองหริภุญชัยว่า “รัตนเจ็ดประการนี้ใน ก้อนดินจะปรากฏมีพระราชชาติดี (มีธรรม) ถ่านไฟเขียวมีในก้อนดินก้อนหนึ่งจะปรากฏมีพระ ราชาที่ชั่ว (ไม่มีธรรม) เข้าเปลือกไม้มีผลมีในก้อนดินหนึ่งจะปรากฏเป็นเมืองร้าง” (พระโพธิ รังสี, 2554: 251-252)

ด้วยเหตุนี้ แม้เรื่องเชื้อสายพระมหาสมมุติจะเป็นเรื่องสำคัญ แต่เรื่องการเมืองมีธรรม ก็มีความสำคัญไม่แพ้กัน หากมีแต่สายเลือดที่ดีแต่ไม่มีธรรม เมืองก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ แต่ หากไม่มีสายเลือดก็ไม่สามารถขึ้นปกครองเมืองได้เช่นกัน เช่นกรณีของนายควยะและผู้สืบเชื้อ สายที่เป็นได้เพียงผู้ปกครองบ้านเท่านั้น

ในกรณีของกษัตริย์ผู้ไม่มีสายเลือดพระมหาสมมุติแต่มีธรรม และมีความชอบ ธรรมในการขึ้นครองราชย์นั้น ปรากฏในประวัติพระเจ้าลาวจกราช กษัตริย์เมืองหริภุญนครเงิน ยางในตำนานหริภุญนครเงินยาง (กรมศิลปากร, 2512: 1-48) และตำนานพระธาตุดอยตุงเมือง เชียงแสน (กรมศิลปากร, 2485: 1-27) อันเล่าเรื่องปู่เจ้าลาวจก หัวหน้าชาวละว้าที่อาศัยอยู่บน ดอยตุงยะหิสะ ภายหลังการสร้างพระธาตุดอยตุงแล้วจึงเป็นผู้ยืมดินในพระรัตนไตร รักษาศีล ๕ ศีล ๘ ให้ทานเป็นนิจ บูชาพระธาตุดอยตุงด้วยดอกไม้ของหอมและตุงอยู่เป็นเวลานาน จน จุตีไปอุบัติเป็นเทพบุตร ก่อนลงมาเป็นปฐมกษัตริย์ปกครองเมืองหริภุญนครเงินยาง และสืบเชื้อ สายกษัตริย์ปกครองเมืองต่างๆ ในล้านนาต่อไป

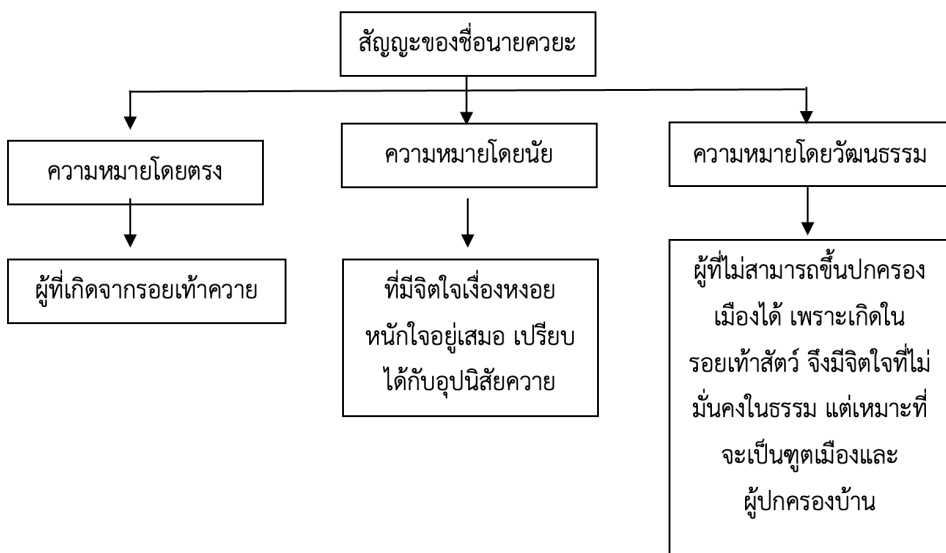
ความชอบธรรมในการปกครองเมืองของปู่เจ้าลาวจกถูกอธิบายโดยเชื่อมโยงกับ พุทธประวัติ กล่าวคือ พระมหาสมมุตินั้น คือ พระโพธิสัตว์โคดมที่อุบัติลงมาครั้งแรกเมื่อโลก สมัยภัทรกัปกำเนิดขึ้น ได้รับการยกย่องจากมหาชนให้เป็นพระราชเพราะระงับเหตุแห่ง สงครามและสอนธรรมให้ผู้คนในโลก จุตีแล้วจึงไปอุบัติเป็นเทพบุตรรอการลงมาตรัสรู้เป็น ลำดับที่ 4 ต่อไป ส่วนลูกหลานของพระมหาสมมุติกลายเป็นกษัตริย์ปกครองเมืองต่างๆ ใน โลกนี้ จึงเกิดคติการสืบเชื้อสายทางสายเลือดขึ้นมา ภายหลังเมื่อพระโพธิสัตว์ได้ลงมาอุบัติอีก ครั้ง และตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโคดมแล้ว จึงเกิดการสืบสายเลือดในอีกลักษณะหนึ่ง เรียกว่าการสืบสายเลือดทางธรรม คือ การเป็นผู้ยินยอมอ่อนรับพระรัตนไตร รักษาศีลธรรมให้ ทานปฏิบัติสมาธิภาวนา เป็นต้น

เหตุที่ต้นสายของการสืบเชื้อสายทางสายเลือดหรือทางธรรมนั้น เกิดจากพระ สัมมาสัมพุทธเจ้าโคดมเช่นเดียวกัน แต่ต่างช่วงเวลา ผู้ที่สืบเชื้อสายทั้งสองทางจึงมีความชอบ

ธรรมในการขึ้นครองราชย์เช่นเดียวกัน แต่ในตำนานหิรัญนครเงินยางได้ระบุว่าการสืบเชื้อสายทางธรรมนั้นย่อมดีกว่าการสืบเชื้อสายทางสายเลือด (ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี ธนิกานต์ วรธรรมานนท์, 2559: บทคัดย่อ)

ทั้งนี้พบว่าเรื่องของนายควยะในชินกาลมาลินีและตำนานมูลศาสนา เสนอไว้เพียงช่วงเดียว คือ ตอนที่เป้นทูตไปขอพระนางจามเทวีเท่านั้น (พระรัตนปัญญา, 2554: 145 พระพุทธพุกามและพระพุทธญาณ, 2557: 139) และตำนานทั้งสอง ระบุว่าผู้ที่เกิดในรอยเท้าสัตว์มีเพียง 3 คู่ คือ รอยเท้าช้าง รอยเท้าแรด และรอยเท้าโค ไม่ปรากฏกฎมารกุมาริในรอยเท้าโคเถื่อนหรือวัวเถื่อนหรือควาย (พระรัตนปัญญา, 2554: 143 พระพุทธพุกามและพระพุทธญาณ, 2557: 126) ด้วยเหตุนี้ทั้งในชินกาลมาลินีและตำนานมูลศาสนาจึงไม่ได้แสดงนัยใดๆ ของชื่อนายควยะไว้ คงปรากฏชื่อขึ้นมามีอย่างโดดๆ ไม่ได้แสดงที่มาที่ไป

องค์ความรู้จากการศึกษา

สรุป

โครงสร้างเนื้อหาจามเทววงศ์มี 9 ตอน เนื้อหาแต่ละตอนสอดคล้องสัมพันธ์เป็นเหตุและผล มีจุดประสงค์เพื่ออธิบายการเกิดขึ้นของพระธาตุเจดีย์ในเมืองหริภุญชัย โดยทำความเข้าใจการกำเนิดเมืองหริภุญชัย การปกครอง การสงคราม และความสัมพันธ์กับเมืองโดยรอบที่ผ่านการสงครามและการแต่งงาน ทุกตอนมีหลักธรรมกำกับ ส่วนสัจจะของชีอนายควายะที่ปรากฏในจามเทววงศ์ระดับความหมายโดยตรง คือ ผู้ที่เกิดจากรอยเท้าควาย ระดับความหมายโดยอ้อม คือ ผู้ที่มีจิตใจเงื่องหงอย มีความหนักใจอยู่เป็นปกติวิสัย เปรียบได้กับอุปนิสยควาย และระดับของวัฒนธรรม คือ ผู้ที่ไม่สามารถขึ้นปกครองเมืองได้ เป็นได้เพียงผู้ปกครองบ้าน เหตุเพราะเกิดในรอยเท้าสัตว์จึงมีจิตใจที่ไม่มั่นคงในธรรม และการตัดสินใจในขณะที่จิตใจไม่มีธรรมนั้นจะกลายเป็นเหตุให้บ้านเมืองล่มสลายได้

ข้อเสนอแนะ

1. ให้มีการวิเคราะห์ข้ออื่นๆ ในจามเทววงศ์ตามทฤษฎีสัจจะศาสตร์
2. ให้มีการเปรียบเทียบโครงสร้างเรื่องเมืองหริภุญชัยในจามเทววงศ์ ชินกาลมาลีนี้ และตำนานมูลศาสนา

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2485). **ประชุมตำนานพระธาตุ เล่ม 1**. พระนคร: พานิชศุภผล.
- กรมศิลปากร. (2512). **ประชุมตำนานภาคที่ 72 เล่ม 45**. พระนคร: ศุภสภา.
- กาญจนา แก้วเทพ. (2552). **การวิเคราะห์สื่อ แนวคิดและเทคนิค**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2545). **สัจจะวิทยาโครงสร้างนิยมหลังโครงสร้างนิยมกับการศึกษารัฐศาสตร์**. กรุงเทพฯ: วิชาษา.
- พระพุทธพุกาม และพระพุทธญาณ. (2557). **ตำนานมูลศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: ศรีปัญญา.
- พระโพธิธรรมา. (2554). **จามเทววงศ์**. กรุงเทพมหานคร: ศรีปัญญา.
- พระรัตนปัญญา. (2554). **ชินกาลมาลี**. แปลโดยพระยาพจนานุกรม. กรุงเทพมหานคร: ศรีปัญญา.
- ภัครพงศ์ อัครเศรณี. (2518). **การออกแบบสถาปัตยกรรมเพื่อสื่อความหมายโดยประยุกต์ใช้**

หลักการของวิชาสัตวศาสตร์. **วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยศิลปากร.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร: ศิริวัฒนา
อินเตอร์พริ้นท์ จำกัด.

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี ธนิกานต์ วรรณมานนท์. (2560). การวิเคราะห์อักษณสูตร. **วารสาร
ดำรงวิชาการ**. 16(2), 142-168.

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี ธนิกานต์ วรรณมานนท์. (2559). การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง
พระบรมสารีริกธาตุกับการสร้างบ้านเมืองบนที่ราบเชิงแสน. **รายงานการวิจัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี. (2563). ตำนานอุรังคธาตุ: นาคอยู่ในสุวรรณภูมิ ไม่นานาคที่พระ
ธาตุพนม. **วารสารปณิธาน**. 16(2), 149-183.

Deneil Chandler. (2022). “Semiotics for Beginners” (Online) Accessed Available
form <http://www.aber.ac.uk> (20 September 2022).

Milton B. Singer. (1984). **Man’ s Glassy Essence Explorations in Semiotic
Anthropology**. Bloomington: Indiana University Press.

Victor Turner. (1975). Symbolic Studies. **Annual Review of Anthropology**. 4
(1975), 145.

วารสารพุทธศิลปกรรม

JOURNAL OF BUDDHIST ARTS

06

ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 | มกราคม - มิถุนายน 2566 | Vol. 6 No. 1 | January - June 2023 |

ISSN : 1905-534x (Print)
ISSN : 2697-6099 (ONLINE)

บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

แนวทางการส่งเสริมคีตล้านนาเชิงพุทธ Guidelines for enhancing the Buddhist Lanna Songs

ประพันธ์ แก้วเก้, พูนชัย ปันธิยะ

Praphan kaewke, Phoonchai Punthiya

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author, Email: praphanaewke@gmail.com

บทคัดย่อ

“คีตล้านนา” คือ เพลงขับขาน การขับร้องการบรรเลง และการขับลำนำเพลงพื้นบ้านได้แก่ การบรรเลงดนตรีพื้นบ้าน การขับขาน “คำว” “จ้อย” “ซอ” เพลงโพล์ของ “คำเมือง” และเพลง “ลูกทุ่งคำเมือง” เรียกอีกอย่างหนึ่งเป็นเพลงพื้นบ้าน ซึ่งบ่งบอกถึงวิถีชีวิตของคนในสังคมโดยเฉพาะสังคมล้านนาที่มีหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาสอดแทรกอยู่ในเนื้อเพลง มีการใช้ภาษาล้านนา ซึ่งเป็นภาษาประจำถิ่นในการนำเสนอ เมื่อเราได้ฟังแล้วจะทำให้เรามีความรู้สึกรักในภาษาถิ่น รู้สึกหวงแหนและอยากอนุรักษ์ศิลปะเพลงพื้นบ้านให้ลูกหลานคนรุ่นใหม่ หลักธรรมที่สอดแทรกในเพลงพื้นบ้านจะทำให้เรารู้ว่าสิ่งใดที่กระทำลงไปทั้งๆ ที่รู้ว่าสิ่งนั้นผิดศีลธรรม แต่เรายังทำอยู่ จะทำให้ได้รับผลกระทบตามที่ตนเองกระทำ ทำให้ผู้ชมผู้ฟังมีสำนึกถึงบาป บุญ คุณ โทษ เช่น เพลงศีล 5 เป็นต้น นับว่าเป็นศิลปวัฒนธรรมประจำถิ่นที่สมควรส่งเสริมอนุรักษ์พัฒนาเพื่อให้คนรุ่นใหม่ได้รับชมและซึมซับศิลปวัฒนธรรมอันดีงามนี้ไว้เพื่อการสืบทอดให้คงอยู่คู่ชาวล้านนาต่อไป

คำสำคัญ: แนวทาง, คีตล้านนา, ศาสนาพุทธ

Abstract

“Kita Lanna” involves singing, playing musical instruments, and performing folk songs. The repertoire includes traditional folk music such as

Singing “Khao”, “Joy”, “Saw”, “Kham Mueang” folk songs, and “Luk Thung Kham Mueang”. These songs, also known as folk songs, reflect the way of life of the people, particularly in Lanna society. The lyrics are written in the native Lanna language, which adds to the charm of the performance. When we listen to these songs, we experience a profound sense of love for the local language and a desire to preserve this folk music for future generations. Folk songs convey important moral lessons, often rooted in Buddhist teachings. They serve as a reminder of the consequences of our actions, making us aware that engaging in immoral behavior will result in negative karma. The songs evoke a sense of guilt, merit, and responsibility, such as the ones based on the Five Precepts. This art form is deeply connected to local culture and should be promoted, preserved, and nurtured for the benefit of future generations. It is essential that they have the opportunity to witness and appreciate this valuable art and culture, ensuring its continuation within the Lanna community.

Keywords: Guidelines, Lanna Songs, Buddhist

บทนำ

ดนตรีเป็นศิลปะที่อาศัยเสียงเพื่อเป็นสื่อในการถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ ไปสู่ ผู้ฟังเป็นศิลปะที่ง่ายต่อการสัมผัส ก่อให้เกิดความสุข ความปลื้มปิติพึงพอใจให้แก่มนุษย์ได้ นอกจากนี้ได้มีนักปราชญ์ท่านหนึ่งได้กล่าวไว้ว่า “ดนตรีเป็นภาษาสากลของมนุษยชาติ เกิดขึ้นจากธรรมชาติและมนุษย์ได้นำมาดัดแปลงแก้ไขให้ประณีตงดงามไพเราะเมื่อฟังดนตรีแล้วทำให้เกิดความรู้สึกนึกคิด ต่าง ๆ” นั่นก็เป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้เราได้ทราบวามมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นชนชาติใดภาษาใดก็สามารถรับรู้รสชาติของดนตรีได้โดยใช้เสียงเป็นสื่อได้เหมือนกัน ศิลปะดนตรีนี้เกิดขึ้นจากธรรมชาติที่ได้นำมาดัดแปลงแก้ไขให้เกิดความประณีตงดงามและความไพเราะ ทำให้เกิดความรู้สึกนึกคิด รวมทั้งความรู้สึกทางอารมณ์ต่าง ๆ เช่น รัก โกรธ เกลียด กลัว โศกเศร้า หรือดีใจ และสามารถถ่ายทอดความรู้สึกดังกล่าวให้ผู้อื่นรับรู้ได้

(สุกรี เจริญสุข, 2533: 8-9)

รูปแบบคีตลักษณ์ หรือรูปแบบของดนตรี (Form) เป็นลักษณะของบทเพลงแต่ละแบบที่มีความแตกต่างกันโดยขึ้นอยู่กับผู้แต่งว่าจะดำเนินไปในทิศทางใด รูปแบบดนตรีเบื้องต้นมี 4 ประเภท คือ

เอกบท (Unitary Form) คือบทเพลงที่มีทำนองหลักเพียงทำนองเดียว อาจใช้สัญลักษณ์เป็น A เช่น เพลงชาติไทย เพลงสรรเสริญพระบารมี เพลงบัวขาว เป็นต้น

ทวิบท (Binary Form) คือบทเพลงที่มี 2 ตอน หรือ 2 ท่อน ที่มีทำนองหลักอยู่โดย 2 ลักษณะ (A B) ในการบรรเลงแบบเอกบทอาจบรรเลงซ้ำกันหลาย ๆ เทียบก็ได้เช่น A A B B หรือ A A B เป็นต้น

ตรีบท (Ternary Form) คือ บทเพลงที่แบ่งเป็น 3 ตอนหรือ 3 ท่อน หรือมีทำนองหลัก 3 ลักษณะ (A B A) หรือ (A A B A) เป็นรูปแบบที่ใช้สำหรับบทเพลงขับร้องเป็นส่วนใหญ่ บางครั้งเรียกว่า Song Form

รอนโด (Rondo Form) คือบทเพลงที่มีสร้อยเพลง ประกอบด้วยทำนองหลักและทำนองขัดแย้ง 2 แกน (A B A C A) บทเพลงที่มีรูปแบบแบบนี้ได้แก่ เพลงกราวกีฬา รักกันไว้เถิด สามัคคีชุมนุม ขาวดง เป็นต้น

เพลงพื้นบ้าน หมายถึง ทำนองที่มีเนื้อร้องของคนแต่ละท้องถิ่น เช่น ภาคกลางมีลำตัด เพลงฉ่อย เพลงอีแซว ภาคใต้มีเพลงเรือ เพลงลา เพลงบอก เพลงกล่อมทารก สวดมอลัย ภาคอีสานมีลำกลอน ลำยาวหรือลำลอง ลำภูไท ลำผญาโยย ภาคเหนือมีจ้อย, ซอ, ค่าว, ฮ่า เป็นต้น

ความสุขความเพลิดเพลินของมนุษย์มีหลายรูปแบบ บางคนก็อาจจะมีความสุขจากการสนทนาพูดคุย บางคนอาจจะมีความสุขจากการปฏิบัติธรรม สวดมนต์ บางคนมีความสุขจากการได้ฟังสำนวนโวหาร คำโคลงคำกลอนหรือดนตรี นาฏศิลป์ ร้องรำทำเพลง หรือการขับขาน จ้อย ซอ ในคิต ก็เหมือนกันก็สามารถทำให้คนมีความสุขระดับหนึ่ง คีตลำนาก็เป็นเครื่องกล่อมบรรเลงให้คนในสังคมได้มีความสุขประทับใจ ซึ่งใจ

คีตลำนานา โดยเฉพาะเพลงพื้นบ้านลำนานาไม่ได้เป็นเพียงเพลงสนุกสนานเท่านั้น แต่ยังสอดแทรกเนื้อหาสาระ ข้อคิดต่างๆ คำสอนของทางพระพุทธศาสนาเอาไว้ ซึ่งถือว่าเป็นนวัตกรรมที่ปรากฏอย่างหนึ่งในสังคมไทย ที่สะท้อนให้เห็นว่า เพลงคำเมืองไม่ได้มีแต่ความบันเทิง แต่มีเนื้อหาสาระคำสอนสอดแทรกอยู่เสมอและได้แสดงให้เห็นถึงความสามัคคี สภาพวิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ที่ปลูกฝังให้คนในสังคมมีจิตใจดี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เช่น แบบ

พี่น้อง ในสังคมปัจจุบันนี้มีปัญหามากมาย ทั้งปัญหาครอบครัว เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ทำให้สังคมขาดคุณธรรม จริยธรรม และการดำเนินชีวิตแบบไทย

ในเพลงคำเมืองเป็นศิลปะพื้นบ้าน ที่มีท่วงทำนองและสำเนียงภาษาที่เป็นเอกลักษณ์ ซึ่งมีการสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน ซึ่งเพลงคำเมืองยังสอดแทรกเรื่องราว เหตุการณ์ต่างๆ และหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา เช่น เรื่องเกี่ยวกับศีลห้า การสื่อสารออกมาในหลายรูปแบบ เน้นความสนุกสนาน เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจถึงความหมายที่เพลงคำเมืองได้สื่อออกมา และง่ายต่อการจดจำ เพราะเนื้อเพลงเป็นภาษาที่เข้าใจได้ง่าย ไม่ซับซ้อน และในปัจจุบันประชาชนมีทางเลือกในการเข้าถึงสื่อได้ง่ายขึ้น เช่น วิทยุ โทรศัพท์ อินเทอร์เน็ต เป็นต้น

คีตล้านนา

ล้านนา ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน เป็นภูมิภาคหนึ่งของประเทศไทยที่มีวัฒนธรรมประเพณีเป็นของตนเอง คือ มีศิลปะ ภาษา การพูด และบทเพลงเป็นเอกลักษณ์ของตนที่นำไปแสดงไปขับขานขับร้องในงานประเพณีต่าง ๆ แล้วแต่ช่วงฤดูกาล ซึ่งบทเพลงการขับร้องมีคตินิยมแฝงอยู่ในเนื้อเพลง เช่น เพลงอ้ายคำ เนื้อเพลงกล่าวถึงวิถีการดำเนินชีวิตของผู้หญิงแก่คนหนึ่งที่มีชื่อว่าอ้ายคำ เป็นบทเพลงของศิลปินเพลงจรัส มโนเพชร

คีตล้านนา หมายถึง เพลงขับขาน การขับร้อง การบรรเลง และการขับลำนำเพลงพื้นบ้าน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2564: 250) ได้แก่ การบรรเลงดนตรีพื้นบ้าน การขับขานคำว้า จ้อย ขอ เพลงโพล้ของคำเมือง และเพลงลูกทุ่งคำเมือง (กาญจนา อินทรสุนานนท์, 2525: 151)

ชีวิตของชาวล้านนาแต่เดิมนั้น ผูกพันอยู่กับเสียงเพลงเกือบตลอดเวลา ตั้งแต่วัยทารก มีเพลงขับกล่อม ในวัยเด็ก มีเพลงประกอบการละเล่นต่างๆ ที่ทำให้การละเล่นนั้นสนุกสนาน เมื่อถึงวัยหนุ่มสาว ก็มีประเพณีการแ้วสาว ซึ่งหนุ่ม ๆ จะนำเครื่องดนตรีประเภท สะล้อ ซึง เปีย ขลุ่ย บรรเลงไปตามทางขนะไปเยือนหญิงที่ตนหมายปอง มีการขับลำนำที่เรียกว่า จ้อย ส่วนในงานพิธีและงานรื่นเริงตามเทศกาลต่าง ๆ เช่นในพิธีขึ้นบ้านใหม่ พิธีบวชนาค ฟ้อนผีผดผีเม็ง เช่นผีบรรพบุรุษ จะประกอบไปด้วยการบรรเลงดนตรี การขับร้องเพลงและการแสดงเพลงปฏิพากย์ที่เรียกว่า “ขอ” แม้ในช่วงสุดท้ายที่ชีวิตดับสูญ เพลงก็มีบทบาทที่จะ

บรรเลงในพิธีชักปราสาทบรรจุศพเข้าสู่ป่าช้า ทั้งนี้ยังมีเพลงคำเมืองที่มีการสร้างสรรค์ประยุกต์ให้มีความสนุกสนานมากขึ้น คือการนำเอาคำเมืองมาใส่ทำนองเรียกสั้นๆ ว่า เพลงคำเมือง (พรพรรณ วรรณ, 2542: 63)

ประเภทของคิตลำนนา

คิตลำนนา หรือ เพลงพื้นบ้านลำนนา เน้นเพลงที่มีความสนุกสนาน สามารถใช้ร้องเล่นได้ทุกโอกาส ไม่จำกัดฤดู ไม่จำกัดเทศกาล ส่วนใหญ่นิยมใช้ร้องเพลงเพื่อผ่อนคลายอารมณ์ และการพักผ่อนหย่อนใจ โดยลักษณะการขับร้องและท่วงทำนองจะ อ่อนโยน ฟังดูช้า ๆ นุ่มนวล

คิตลำนนาประกอบด้วย การบรรเลงดนตรีพื้นบ้านลำนนา การขับขาน ได้แก่ คำว จ้อย ซอ เพลงเด็ก และเพลงคำเมือง

1. การบรรเลงดนตรีพื้นบ้านลำนนา เป็นการบรรเลงโดยใช้เครื่องดนตรีหลัก ได้แก่ ปี่ ซึง สะล้อ ซอด้วง เป็นต้น การบรรเลงท่วงทำนองจะอ่อนโยน ฟังดูเนิบนาบ นุ่มนวล

2. คำว (อำนาจ กล้าพัด, 2559: 191) ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.มณี พะยอมยงค์ ได้กล่าวว่าคำวเป็นชื่อของลักษณะการเรียบเรียงถ้อยคำให้เป็นระเบียบเหมือนห่วงโซ่ เพราะคำว่า “คำว” ตรงกับ “เงือกคำว” ของภาคเหนือ หมายถึงเชือกเส้นโต ๆ ยาว ๆ พระครูสีลสังวรวิจิตร กล่าวว่า “คำว” เป็นวรรณกรรม เป็นกลอนหรือกวีนิพนธ์อย่างหนึ่งของชาวลำนนา คำวแบ่งได้ดังนี้

1) คำวก้อม เป็นคำวสั้นๆ หรือสุภาษิตสั้น ๆ เป็นโวหารที่กินใจ มีเนื้อความจบลงในตัวเอง เช่น “เยยะหื้อเป็นฮัก ยากนักจักหวัง เยยะหื้อเป็นจัง กำเดียวก็ได้” หรือคำวนางจมของพระยาพรหมโวหาร “ยามเมื่อฮัก น้ำสั่มว่าหวาน ใจบ่เจยบาน น้ำตาลว่าสั่ม” เป็นต้น

2) คำว้อง เป็นคำวสั้นๆหรือสุภาษิตสั้นๆตามปกติจะเป็นคำวก้อมโดยที่คำสุดท้ายของคำวส่งไปสัมผัสกับท่อนหัวของคำวนั้น จนสามารถนำมาขับเป็นทำนองเสนาะที่เรียกว่า “จ้อย” วนเวียนไปมาได้โดยไม่รู้จบ เช่น “ ก่ำกั๊ดบ่ดี ก็ขายสะลี้ แล้วก็เปลี่ยนมานอนสาต ถ้าก่ำกั๊ดฉลาด เขาก็ขายสาต แล้วเปลี่ยนมานอน สะลี้...ก่ำกั๊ดบ่ดี...” วนไปเวียนมาเรื่อยๆ ไม่รู้จบ

3) คำวู้ เป็นคำยาวาวที่หนุ่มสาวเขียนเป็นจดหมายรักโต้ตอบกัน ถ้าใครเขียนไม่เก่ง ก็จ้างวานผู้อื่นเขียนให้

4) คำว่าฮ่ำ เป็นคำยาวที่พรรณนาถึงเหตุการณ์ต่างๆ เช่น คำว่าฮ่ำ 700 ปีเมืองเชียงใหม่ คำว่าประวัติครูบาทวีชัย

5) คำว่าซอ หรือคำว่าธรรม เป็นคำยาว ใช้แต่งเรื่องราวที่มาจากชาดกหรือเรื่องจักรวาลต่างๆ เช่น หงส์หิน เจ้าสุทนต์นางบัวคำ จันตะคาปูลี

6) คำว่าปล่อย เป็นคำที่เขียนขึ้นในลักษณะเพื่อคำผู้ที่มีพฤติกรรมอันไม่ถูกต้อง เพื่อประชดประชันสังคม หรือในลักษณะสนทนา มักจะไม่ระบุชื่อผู้แต่ง

3. จ้อย (พรพรรณ วรรณ, 2542: 63) คือการขับร้องเดี่ยวที่เอื้อนเสียงทอดยาวแบบเดียวกับการขับลำนำของไทยภาคกลาง เป็นการนำบทประพันธ์ของภาคเหนือ นำมาขับร้องเป็นทำนองสั้น ๆ โดยเนื้อหาเป็นการระบายความในใจ แสดงอารมณ์ความรัก ความเจ็บเหงา เนื้อหาอาจจะนำมาจากบทคำ ทั้งนี้ มีผู้ขับร้องเพียงคนเดียว โดยจะใช้ดนตรีบรรเลงหรือไม่ก็ได้ ยกตัวอย่าง เช่น จ้อยให้กับคนรักรู้คนในใจ จ้อยประชันกันระหว่างเพื่อนฝูง และจ้อยเพื่ออวยพรในโอกาสต่าง ๆ หรือจ้อยอำลา

4. ซอ (อำนวย กล้าพัด, 2559: 215) คือลำนำที่ขับร้องด้วยทำนองไพเราะ โดยมีเป็นเครื่องดนตรีให้ทำนอง ซอจะต้องขับร้องด้วยถ้อยคำที่สัมผัสคล้องจองกัน ตามถ่วงทำนองของเพลงซอนั้นๆ ซอแต่ละทำนองนั้นจะส่งคำสัมผัสและรับคำสัมผัสที่ไม่เหมือนกัน “คำซอ” หรือบทขับร้องนั้นจะไม่ส่งสัมผัสเหมือนบทคำหรือบทกวีเลย แต่จะสัมผัสโยงถ้อยคำในทำนองแต่ละเพลงนั้นโดยเฉพาะเท่านั้นทำนองซอนั้นมีอยู่ด้วยกันหลายทำนอง แต่ก็ไม่มีประวัติทราบแน่ชัดนักเกี่ยวกับผู้แต่งทำนองซอนั้นๆ นอกจากจะให้ชื่อทำนองซอนั้น ๆ ตามสถานที่ อันเป็นที่มาของคำซอนั้น ๆ เช่น ซอทำนองเชียงใหม่ ทำนองเชียงแสน ทำนองล่องน่าน ลำปาง ล่องน่านปั่นฝ้าย ซอพม่า ซอเงี้ยว ซอฮ่อ ซอจะปุ ซอละม้าย ซอพระลอ และซอเก็บบนก

5. เพลงเด็ก (เพลงพื้นบ้านในภาคเหนือ, 2562: ออนไลน์) มีลักษณะคล้ายกับเพลงเด็กของภาคอื่น ๆ คือ เพลงกล่อมเด็ก เพลงปลอบเด็ก และเพลงที่เด็กใช้ร้องเล่นกันได้แก่ เพลงกล่อมลูก หรือเพลงฮือลูก และเพลงสีกจุง-จา (สีก จุง-จา หมายถึง เล่นชิงช้า) ซึ่งการสีกจุง-จาเป็นการละเล่นของภาคเหนือ จะผู้เล่นมีกี่คนก็ได้โดยชิงช้าทำด้วยเชือกเส้นเดียวสอดเข้าไปในรูกระบอกไม้ซาง แล้วผูกปลายเชือกทั้งสองไว้กับต้นไม้หรือใต้ถุนบ้าน

6. เพลงคำเมือง (พรพรรณ วรรณ, 2542: 43) คือการนำเอาคำเมืองมาใส่ทำนองได้แก่ โพล์คของคำเมือง เพลงสตริงคำเมืองและเพลงลูกทุ่งคำเมือง

คีตลำนากับคำสอนทางพระพุทธศาสนา

เนื้อหาเพลงในคีตลำนามีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสอดแทรกในเนื้อหาเพลงมากมาย โดยเฉพาะหลักธรรมคำสอนในการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชน ซึ่งศิลปินในล้านนาได้นำเอาหลักธรรมต่างๆ มาแต่งเป็นบทเพลง ทั้งบทจ้อย บทขอ บทคำว และบทเพลงคำเมือง ปรากฏดังนี้

1) บทคำว และบทจ้อยสามารถใช้เนื้อหาสาระบทเดียวกันได้แตกต่างกันที่ท่วงนองที่ซับซ้อน

ความหลง โดยพ่อครูอำนวย กล้าพัต (อำนวย กล้าพัต, 2559: 182)

หลงจิตหลงใจ	บ้าดีแต่ๆ	บ้าเหมือนดังอัน	หลงตาง
หลงเข้าป่าไม้	ดงดอยหนาหนาม	กลับมาหาตาง	กำเดียวก็ได้
หลงจิตหลงใจ	ไฟไหนจักได้	บ่มีวันเนอ	เจื้อเตื่อะ
จักลำบากใจ	เมื่อไปเต็กเมอะ	จักสิ่งอัน	บ่กวร
หลงเหยหลง	หลงตางป่าไม้	แหนมหลงได้	ชาววัน
ยังกลับบ่อกบัก	คืนได้หนหลัง	หลงใจ-หลงกำ	หลงคืนบ่ได้
เพราะหลงอ่ใจ	หลงคอหลงไ้	หลงจักคืนไป	ยากล้า

ความลุ่มหลงเป็นสิ่งที่ไม่ดี เช่น การหลงทางในป่าลึกย่อมจะหาหนทางกลับออกมาได้ แต่ถ้าหากว่าหลงตัวเองเข้าไปแล้วยิ่งแย่ จะพบกับความยุ่งยากลำบากใจทีหลัง ฉะนั้นไม่บังควรอย่างยิ่งจะมาหลงตัวเอง เดินหลงป่าแม้ว่าจะนานถึงยี่สิบกว่าวันยังสามารถหาหนทางกลับคืนมาบ้านได้ แต่ถ้าหากว่าหลงใจเห็นถูกเป็นผิด และหลงด้วยความอยากค้นหา เป็นสิ่งที่ยากจะรังให้กลับคืนมาได้ หลักธรรมที่ปรากฏในบทคำวบทนี้ คือ ความหลงผิดตรงกับพระไตรปิฎกมูลสูตร (อง.เอกก. (ไทย) 20/70/275)

“พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย อกุศลมูล (รากเหง้าของอกุศล) 3 ประการนี้ อกุศลมูล 3 ประการ อะไรบ้าง คือ 1. อกุศลมูล คือ โลภะ (ความอยากได้) 2. อกุศลมูล คือ โทสะ (ความคิดประทุษร้าย) 3. อกุศลมูล คือ โมหะ (ความหลง)”

“โลภะจัดเป็นอกุศลมูล กรรมที่บุคคลผู้มีโลภะทำทางกาย วาจา และใจจัดเป็นอกุศลกรรม แม้กรรมของบุคคลผู้มีโลภะ ถูกโลภะครอบงำ มีจิตถูกโลภะกลุ้มรุม ก่อทุกขให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่นด้วยเรื่องที่ไม่จริง ด้วยการเบียดเบียน จองจำ ให้เสียทรัพย์ ติเตียน หรือขบไล่ โดยอวดอ้างว่า “เรามีกำลัง ทรงพลัง” ก็จัดเป็นอกุศลกรรม บาปอกุศลกรรมจำนวนมากเหล่า

นี้ที่เกิดจากโลภะ มีโลภะเป็นเหตุ มีโลภะเป็นแดนเกิด มีโลภะเป็นปัจจัยย่อมเกิดมีแก่บุคคลผู้มีโลภะนั้นด้วยประการฉะนี้

โทสะจัดเป็นอกุศลมูล กรรมที่บุคคลผู้มีโทสะทำทางกาย วาจา และใจจัดเป็นอกุศลกรรม แม้กรรมของบุคคลผู้มีโทสะ ถูกโทสะครอบงำ มีจิตถูกโทสะกลุ้มรุม ก่อทุกขให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่นด้วยเรื่องที่ไม่จริง ด้วยการเบียดเบียน จองจำ ให้เสียทรัพย์ ติเตียน หรือขับไล่ โดยอวดอ้างว่า “เรามีกำลัง ทรงพลัง” ก็จัดเป็นอกุศลกรรม บาปอกุศลธรรมจำนวนมากเหล่านี้เกิดจากโทสะ มีโทสะเป็นเหตุ มีโทสะเป็นแดนเกิด มีโทสะเป็นปัจจัยย่อมเกิดมีแก่บุคคลผู้มีโทสะนั้นด้วยประการฉะนี้

โมหะจัดเป็นอกุศลมูล กรรมที่บุคคลผู้มีโมหะทำทางกาย วาจา และใจจัดเป็นอกุศลกรรม แม้กรรมของบุคคลผู้มีโมหะ ถูกโมหะครอบงำ มีจิตถูกโมหะกลุ้มรุม ก่อทุกขให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่นด้วยเรื่องที่ไม่จริง ด้วยการเบียดเบียน จองจำ ให้เสียทรัพย์ ติเตียน หรือขับไล่ โดยอวดอ้างว่า “เรามีกำลัง ทรงพลัง” ก็จัดเป็นอกุศลกรรม บาปอกุศลธรรมจำนวนมากเหล่านี้เกิดจากโมหะ มีโมหะเป็นเหตุ มีโมหะเป็นแดนเกิด มีโมหะเป็นปัจจัยย่อมเกิดมีแก่บุคคลผู้มีโมหะนั้นด้วยประการฉะนี้”

2) บทขอ บทขอที่มีเนื้อหาสวดแทรกหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้แก่

ขอศีล 5 ทำนองเพลงอื้อ โดยแม่ครูสายทอง ทองเจริญ (สายทอง ทองเจริญ, 2562)

กำสอนพระพุทธองค์	เป็นหลักมั่นคงสัตย์ซื่อ
หื้อเฮาได้จำได้จื้อ	ประพฤติดีในความดี
ระยะเวลาเนิ่นนาน	มาตั้งสองพันกว่าปี
ตลอดกุ่มเงินจิว	ทรงพระคัมภีร์สอนสั่ง
ข้อที่หนึ่งป่านา	ท่านยกเอามาเป็นดีตั้ง
ป้อเฮาเป็นแบบอย่าง	เพราะมันเป็นสิ่งปดี
ห้ามฆ่าสัตว์ตัดชีวิต	หื้อคิดหลักเลียงถอยหนี
จะตกหม้ออเวจี	ตัวอย่างเป็นมีหื้อพ่อ
ศีลข้อสองอหินนา	ท่านสอนเฮามาใจใจ
ห้ามลักของน้อยของใหญ่	เอาของเป็นเป็นของเฮา
บ่าวาของน้อยของนัก	บ่าหื้อไปลักของเขา
บ่าวาช่วงชิงวิ่งราว	ขโมยลักเอาของท่าน

บ่าหื้อลักควายลักงัว
 ของนอกบ้านในบ้าง
 บะหื้อขโมยลักทรัพย์
 บ่าว่ารถเครื่องรถยนต์
 ศิลข้อสามกำเม
 เป็นตึงห้ามแต่เล่า
 บ่าห้ามกิเลสเฮาไว้
 คิदनอกใจผิวใจเมีย
 ถ้าไฟผิดศิลข้อสาม
 จำมบาลจะลาก
 จะได้ไปขึ้นตันจิว
 มีกำปากเหล็กปากตอง
 ศิลข้อสี่มูสา
 บ่าหื้อไปจูเป็นโชด
 จูหื้อเป็นได้เสียทรัพย์
 จูเสียแก้วแหวนเงินทอง
 ศิลข้อห้าสุรา
 อย่าได้ลวงละเมิด
 ยังว่าเอากินเข้าปาก
 จ้างเตียวไซเซไปมา
 บ่าว่ายาฝิ่นกัญชา
 จะหายนะวายวอด
 กินแล้ววอดเก่งอดกล้ำ
 จำมบาลจะเอา
 หื้อจำศิลภาวนา
 นับถือศิลห้าหื้อเคร่ง
 ถือป่าอากำมูสุ
 แก้วสามประก่านคุ้มครอง

ขอหื้อได้กลัวได้ผ่าน
 ตีมีเจ้าของบุคคล
 บ่าหื้อได้รับของโจน
 จะได้มีผลรับบาป
 อย่าได้หันเหเนอเจ้า
 อย่าไปเล่นจูสุเมีย
 มันจะเหมือนฝ้ายหลงเปีย
 ชอบหม้วนวเนียบใหม่
 จะได้รับกรรมวิบาก
 เฒ่ไปขึ้นหนามตันตอง
 บ่าได้ผิดพลีจ้องทอง
 จะคอยจ้องมองลงโตษ
 บ่าฮื้ออู้จำพูดปด
 จูเสียเบี่ยหยอยเงินทอง
 จูหื้อเป็นได้เสียของ
 จะต้องสนองรับบาป
 ขอไผอย่าได้เลยเถิด
 ห้ามไปดื่มเหล้าเมายา
 แล้วมันไปเมาตีชา
 ก่อเพราะสุราเป็นเหตุ
 ผงขาวยาบ้าตลอด
 บ่าหื้ออดมหลอดตมกว
 ไล่บับไล่ฆ่าสามหา
 น้ำฮ้อนในเต้าเข้าหลั่ง
 กำศาสนาบานเบ้ง
 เอาเป็นร่มแก้วโพธิ์ทอง
 มันตึงบ่ลุ่มบ่หมอง
 บ่อครูสายทองไหว่กราบ

บทชอด้กล่าวเบื้องต้นจะมีการสอดแทรกหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ในหลักเบญจศีล (ศีลห้า) ตรงกับอังคุตตรนิกาย (อง.ปญจก. (ไทย) 22/172/288) ซึ่งเป็นศีลธรรมเพื่อการครองเรือน เป็นศีลเบื้องต้นของพุทธศาสนิกชนนำไปประพฤติปฏิบัติในการดำรงชีวิตของสังคมได้อย่างมีความสุขและสังคมนั้นๆ ก็จะสงบสุขไปด้วย เนื้อหาของบทชอนั้นได้นำเอาหลักธรรมมาผสมผสานเข้ากับการดำรงชีวิตของประชาชนสมัยใหม่ทำให้เข้าใจในหลักธรรมได้ง่าย และเกิดความสนุกสนานรื่นเริง การเขียนบทชอศิลป์ผู้แต่งได้แต่งบทชอเป็นทำนองเพลงอื้อภาษาที่ใช้ขับขานบทชอส่วนมากจะเป็นภาษาพื้นบ้านล้านนาในการขับขานนั้นอาศัยการพ้องเสียงเป็นหลัก ภาษาในท้องถิ่นบางคำเมื่อเขียนเป็นภาษาไทยจึงไม่ตรงตามหลักไวยากรณ์ของการเขียนภาษาไทย เช่น “เป็น” ถ้าเขียนว่า “เป็น” เสียงขับขานก็จะเพี้ยนไป หรือคำว่า “ป้อ” ถ้าเขียนเป็น “พ่อ” เสียงจะเพี้ยนไป ซึ่งไม่ใช่ภาษาล้านนาและไม่ใช่บทชอล้านนาที่แท้จริง ศิลปินจึงเขียนบทชอให้เข้ากับการพ้องเสียงเป็นหลัก ดังนั้นหลักธรรมในเรื่องนี้จะสอนให้รู้ว่าให้ละจากการทำชั่วให้กลัวบาป ซึ่งเป็นหลักธรรมของการครองเรือน โดยศิลปินผู้แต่งบทชอของพุทธศาสนิกชนควรถือปฏิบัติ นั้นเรียกว่า เบญจศีล

3) บทเพลงคำเมือง เพลงศีล 5 โดยวงการันตี (วงการันตี, 2555)

ศีลข้อ 1 ปาณา

ศีลข้อหนึ่ง ปาณา องค์พระพุทธานุญาต ห้ามไม่ให้ฆ่าสัตว์ได้เพี้ยงพลั่ว ล้างล้างกระดากทำลาย ห้ามฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ตัวน้อยตัวนิดตั้งหลาย ถ้าเอาไปฆ่ามันตาย จะได้ไปอัปกรรมต่อ

จากบทเพลงศีลข้อ 1 ปาณา ศิลปินได้สอดแทรกหลักเบญจศีล (ศีลห้า) ข้อที่ 1 ปาณาติปาตา เวรมณี สิกขาปทสมาทิยามิตรงกับปาณาติปาตสูตร พระไตรปิฎกเล่มที่ 21 หน้า 97 เราจักถือศีลโดยเว้นจากการเบียดเบียนชีวิต แผ่งค์ใดไว้ในเนื้อเพลงเพื่อให้ผู้ชมผู้ฟังได้มีจิตสำนึกถึงการกระทำของตัวเองให้รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา ถึงแม้ผู้ที่ถูกเบียดเบียนจะเป็นสัตว์แต่ก็มีจิตใจ ความรู้สึกนึกคิด รักตัวกลัวตายเหมือนกัน ที่สำคัญบาปกรรมที่ตัวเองได้กระทำลงไปก็จะมาสนองกรรมกับตัวผู้กระทำในไม่ช้า เมื่อคนเรามีจิตสำนึกแล้วก็จะไม่ละเมิดศีลข้อนี้

ศีลข้อ 2 อทินนา

ศีลข้อสองคืออทินนา องค์พระพุทธานุญาตทรงสอนไว้ บ้าหื้อเอาหน้แก่รวกแกได้ ทำเป็นผู้อยายโมยโยจจัน ตั้งบ่ว่าเข้เล่มฝ้ายเส้น ห้ามแอบซ่อนเร้น เอามาเป็นของตน นน.. แม่..นกรรมจะเวียนวน ถึงตัววันหนึ่ง ช่วงชิงวิ่งราว ฆ่าเจ้าเอาของ มุ่งร้ายหมายปอง เอาของผู้อื่น จะตกอเวจีบ่มีวันพ้น หื้อคั่นปีกได้มาเกิด แถมนายิ่งไปลักทรัพย์ ของวัดของวา จะม้วย

มรณาจะกลายเป็นเปรต

จากบทเพลงศีลข้อ 2 อทินนา ศิลปินผู้แต่งได้สอดแทรกหลักเบญจศีล (ศีลห้า) ข้อที่ 2 อทินนาทานา เวรมณี สิกขาปทสมาทียามิ ตรงกับวิภังคปกรณ์ พระไตรปิฎกเล่มที่ 35 หน้า 423-425 เราจักถือศีลโดยเว้นจากการเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ โดยสอดแทรกเนื้อหาให้มีจิตสำนึกว่าไม่ควรเอาทรัพย์สินของผู้อื่นไม่ว่าทรัพย์สินนั้นจะมีราคามากน้อยเพียงใดถ้าเจ้าของไม่อนุญาตนั้นเรายังประพฤติดิตศีลข้อที่ 2 สักวันหนึ่งถ้าจะตามทันคนอื่นอาจจะมาลักขโมยทรัพย์สินของเราที่เราหวงแหนก็เป็นได้

ศีลข้อ 3 กำเม

ก้อยฟังนาอวอาหนุ่มเต๋า ศีลธรรมพระเจ้า ข้อสาม กำเม อย่าได้หันเห เมาเมียจาวบ้าน หื้อกลัวหื้อหย่าน ศีลข้อกำเม

จากบทเพลงศีลข้อ 3 กำเม รวมทั้งภาพและวิดิทัศน์ศิลปินผู้แต่งได้สอดแทรกหลักเบญจศีลคือศีล 5 ข้อที่ 3 กำเมสุมิจฉา จาราเว ระมะณี สิกขา ปะทังสะมาทียามิตรงกับที่ ฌานิกาย ปาฎิกวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ 11 หน้า 226 เราจักถือศีลโดยเว้นจากการประพฤตินี้ไม่เหมาะสมทางเพศ โดยไม่ประพฤติดิตในกาม ถ้าหญิงหรือชายมีคู่ครองอยู่แล้ว ก็ไม่ควรประพฤติดิตในกาม ถ้าผู้อื่นมาละเมิดคู่ครองของเรา เราก็จะรู้สึกเสียใจ ตรงกันข้าม ถ้าเราไปละเมิดคู่ครองของผู้อื่น เขาก็จะเสียใจเช่นกัน

ศีลข้อ 4 มุสา

ศีลข้อสี่นี้บ่หื้อมุสา ต่างๆนานากำจำกำอู้ หื้อเป็นได้หลงหื้อเป็นได้หลู่ บ่หื้อเฮาฟู้ ปั้น ปลอกหลอกลง จู้เป็นเสียทรัพย์สิน ของฮักของหวง ขี้วอกหลวกลง หวังเอาแต่ได้ จะตกอบายในหมอน้ำฮ้อน

จากบทเพลงศีลข้อ 4 มุสา ศิลปินผู้แต่งได้นำทั้งภาพและวิดิทัศน์ สอดแทรกหลักเบญจศีลข้อที่ 4 มุสาวาทา เวรมณี สิกขาปท สมาทียามิ ตรงกับมุสาสูตร พระไตรปิฎกเล่มที่ 21 หน้า 97 เราจักถือศีลโดยเว้นจากการกล่าวเท็จโดยสอดแทรกเนื้อหาและให้ความสำคัญกับการพูดเท็จการกระทำใดๆจะผิดหรือถูกจะจริงหรือเท็จถึงแม้ว่าไม่มีใครรู้แต่ตนเองก็ต้องรู้จะนั้น การพูดเท็จก็เป็นตราบาปที่ติดอยู่ในใจไปตลอด

ศีลข้อ 5 สุราเมรัย

สระเอหอลอสระอา ไม้โทคือสุรา เหล้าแดงเหล้าขาว กินไปแล้วเต๋วเป็นสะเดา เวลาเมาเป็นบ่หื้อซบรด มันผสมเลือดนก เลือดหนู ผสมเลือดงู ละเต๋วโก้งเต๋วกัดพองถูกรถจ

นพองไปจันใสรด ทานหื้อเฮางดตีมสุรายาเมา

พระพุทธองค์ ทรงสอนหื้อทราบ จ้างหลงทำบาป และผิดกฎหมาย จะเยี้ยะหื้อเสีย สุขภาพร่างกาย ทำหื้อจิตใจ เหี้ยมโหดโกรธกล้า กินเหล้าไปแล้ว ตึงบ่ากลัวไฟ ย้วยทำลาย อวดดีดีต้า จิม..แล..นอ

จากบทเพลงศิลป์ข้อ 5 สุราเมรัย เพลงสุราพาวิเวกและเพลงคนรุ่นใหม่ จาก บทเพลงศิลปินผู้แต่ง ได้สอดแทรกหลักเบญจศีล (ศีลห้า) ข้อที่ 5 สุราเมรัยมชขปมาทภูฐานา เวนมณี สิทธิขาปทสมาทียามิ ตรงกับที่ชานิกาย ปาฏิกวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ 11 หน้า 164-166 เราจักถือศีลโดยเว้นจากการบริโภคสุรายาเมาอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท โดยแทรก เนื้อหาให้มองเห็นโทษของการเสพสิ่งมีเมา เช่น สุรา ยาเสพติดและได้เตือนสติของผู้หลงเสพ พร้อมทั้งวิยรรยคุณใหม่

แนวทางการส่งเสริมจิตลัณนาเชิงพุทธ

กล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาแบบพื้นเมืองช่วยขัดเกลาและเสริมสร้างบุคลิกภาพ ของชาวลัณนาให้เป็นผู้มีความสุขุม นุ่มนวล ไม่ผลีผลาม โวยวาย อาฆาต โหดร้าย บุคลิกที่มีแต่ความอ่อนโยน การถ้อยทีถ้อยอาศัยเป็นทรัพย์อันประเสริฐ เป็นมรดกตกทอดมาถึงชาวลัณนาปัจจุบัน บทขอ คำขวัญ และคำสอนของพระพุทธศาสนานำมาถ่ายทอดเป็นบทเพลง ซึ่งในบทเพลงจะมีทั้งเนื้อร้องและบทพูด เพื่อให้เยาวชนคนรุ่นหลังให้เข้าใจง่ายและสนุกสนาน ทำให้เห็นถึงสภาพความเป็นอยู่ วิถีชีวิตของคนลัณนาเรา เพลงที่มีเนื้อร้องเป็นภาษาถิ่นลัณนา ซึ่งกล่าวได้ว่ามีกำเนิดและพัฒนาการส่วนหนึ่งต่อเนื่องมาจากเพลงพื้นบ้าน เพลงคำเมือง ซึ่งผู้เขียนได้เสนอแนวทางส่งเสริมจิตลัณนาเชิงพุทธ ไว้ดังนี้

1. สถานที่เรียนรู้และแหล่งเรียนรู้จิตลัณนา

บ้านครูภูมิปัญญา ศูนย์เรียนรู้พ่อครูแม่ครูขอ บุญศรี รัตนัง สายทอง ทองเจริญ เอื้องคำ รัตนกุล วัด และโรงเรียนต่าง ๆ ได้จัดการเรียนการสอนดนตรีและการแสดง ในวัฒนธรรมลัณนาให้แก่ักเรียนเพิ่มมากขึ้น นอกจากนั้นครู อาจารย์ ผู้สอน ยังได้สร้างนวัตกรรมด้านดนตรีและการแสดงในวัฒนธรรมลัณนาเพื่อนำมาใช้ในการเรียน การสอน กลุ่มสาระการเรียนรู้ด้านศิลปะในโรงเรียนต่าง ๆ ในภาคเหนือ

2. วิทยาการ ศิลปิน และครูภูมิปัญญา

1) พระครูโกวิทธรรมโสภณ (ศรีพ้อง โกวิท) เกิดวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ.2494 ปัจจุบัน อายุ 65 ปี 45 พรรษา การศึกษา พธ.บ.(กิตติมศักดิ์) นักธรรมชั้นเอก ปัจจุบันเจ้าคณะ

ตำบลหนองแห้ง อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่, เจ้าอาวาสวัดร้องเม็ง

2) นายจันทร์ หน่อท้าว เกิดวันที่ 9 กันยายน พ.ศ.2471 ปัจจุบันอายุ 88 ปี บ้านเลขที่ 20 หมู่ 8 บ้านป่าแดง อำเภอยางตลาด จังหวัดน่าน

ภาพที่ 1 พ่อครูบุญศรี รัตนัง

3) นายบุญศรี รัตนัง เกิดวันที่ 5 มีนาคม พ.ศ. 2496 ปัจจุบัน อายุ 64 ปี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จากศูนย์การศึกษาอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย อำเภอสันทราย ในปี พ.ศ.2556 ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 83 ศูนย์สืบสานรอยล้านนา ภูมิปัญญาท้องถิ่น รัตนังเสียงซิงสตูดิโอ บ้านหนองเต่าคำ หมู่ที่ 2 ต.ป่าไผ่ อ.สันทราย จ.เชียงใหม่ รหัสไปรษณีย์ 50210

ภาพที่ 2 พ่อครูสายทอง ทองเจริญ

4) นายสายัณห์ คำทิพย์โพธิ์ทอง (สายทอง ทองเจริญ) ชื่อในการแสดง แซ่ม ชู
ซ่าส์ วงการันตี เกิดเมื่อวันที่ 1 มิถุนายน 2490 อายุ 70 ปี ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 22/2 หมู่ที่ 5
บ้านป้อก ตำบลสะเมิงเหนือ จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ 3 พ่อครูประพันธ์ แก้วเก

5) **ครูประพันธ์ แก้วเก** ชื่อในการแสดง ลุงใจ วงการันตี เกิดเมื่อวันพุธที่ 11 มกราคม พ.ศ.2499 อายุ 61 ปี ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 115 หมู่ที่ 7 บ้านปาลาน ตำบลสองแคว อำเภอดอยหล่อ จังหวัดเชียงใหม่ จบการศึกษาปริญญาโท สาขารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นต้น

ภาพที่ 4 แม่ครูเอื้องคำ รัตนกุล

6) **แม่ครูเอื้องคำ รัตนกุล** ชื่อในการแสดง เอื้องคำ ขัษขานซอพื้นเมือง เกิดเมื่อวันพุธที่ 6 มิถุนายน พ.ศ.2501 อายุ 61 ปี ปัจจุบันอยู่บ้านเลขที่ 23 หมู่ที่ 4 ตำบลดอยหล่อ อำเภอดอยหล่อ จังหวัดเชียงใหม่ จบการศึกษาประถมศึกษาปีที่ 4 โรงเรียนวัดป่าสัก ตำบลบ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

3. หลักสูตรการเรียนการสอนด้านคีตล้านนา

หลักสูตรด้านคีตล้านนาเป็นการผลิตนวัตกรรมที่ใช้เป็นสื่อสำหรับการเรียนการสอนดนตรีและศิลปะการแสดงด้านวัฒนธรรมล้านนา เพื่อใช้ในการเรียนการสอนกลุ่มสาระศิลปะ (ดนตรีและนาฏศิลป์) ความพร้อมในด้านครูผู้สอน ครูผู้สอนต้องมีความรู้ ความสามารถ ดนตรีและศิลปะการแสดงด้านวัฒนธรรมล้านนา ความพร้อมในด้านอุปกรณ์ เช่น เครื่องดนตรี ความพร้อมของผู้เรียน สร้างหลักสูตร กำหนดวัตถุประสงค์และเนื้อหา การสร้างหลักสูตรการเรียนการสอนดนตรีและศิลปะการแสดงด้าน วัฒนธรรมล้านนา ต้องสอดคล้องกับความพร้อมต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว

4. ผู้เรียนและการถ่ายทอดด้านคีตล้านนา

ในการเรียนการสอนได้ส่งเสริมโดยใช้วิธีแทรกหลักสูตรองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาในการสอนบทเพลงหรือบทขอในการสอนเยาวชนสอนเพื่อการศึกษา ดนตรีและการแสดงในวัฒนธรรมล้านนาได้เข้ามามีบทบาทในด้านการเรียนการสอนในการศึกษาระบบโรงเรียนของการศึกษาขั้นพื้นฐานในเขตจังหวัดภาคเหนือมากขึ้น ซึ่งเป็นผลมาจากหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ได้กำหนดให้มีการสอนสาระเพิ่มเติมในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และมัธยมศึกษาตอนปลาย เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดรายวิชาเพิ่มเติมในกลุ่มสาระต่าง ๆ การกำหนดโครงสร้างหลักสูตรของสถานศึกษา สถานศึกษาสามารถกำหนดจำนวนชั่วโมง วิชาพื้นฐาน วิชาเพิ่มเติม และกิจกรรมมากกว่าที่หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 กำหนดไว้ได้ตามความเหมาะสม ซึ่งกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ เป็นกลุ่มสาระการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นการส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีจินตนาการทางศิลปะ ชื่นชมความงาม สุนทรียภาพ ความ มีคุณค่า ซึ่งมีผลต่อคุณภาพชีวิตมนุษย์ ดังนั้น กิจกรรมศิลปะสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาผู้เรียนโดยตรงทั้งทางด้านร่างกายจิตใจ สติปัญญา อารมณ์ และสังคม ตลอดจนนำไปสู่การพัฒนากระบวนการรับรู้ทางศิลปะ การเห็นภาพรวม การสังเกต รายละเอียด สามารถค้นพบศักยภาพของตนเอง อันเป็นพื้นฐานในการศึกษาต่อหรือประกอบอาชีพได้ ด้วยการมีความรับผิดชอบ มีระเบียบวินัยสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีความสุข

5. เวทีแสดงและฐานข้อมูล

การแสดงงานต่างๆ ได้เผยแพร่คดีในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ในสื่อประชาสัมพันธ์ต่างๆ ส่งเสริมแทรกหลักสูตรองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาในคีตล้านนา ส่งเสริมศิลปินใช้บทขอหรือบทเพลงธรรมะ ในงานบุญต่างๆ เยาวชนมีใจรักและห่วงแหนเพลงพื้นบ้าน ได้ส่งเสริมให้ยึดเป็นอาชีพ ส่งเสริมด้านอาชีพที่เป็นคีตล้านนา ประเภทคีตล้านนา 1) เพลงคำเมือง 2) ขอคำเมือง 3) การขับประเภทอื่นๆ และแนะนำลูกศิษย์การสร้างอาชีพ

ปัจจุบันมีการตื่นตัวในการอนุรักษ์ และเผยแพร่ดนตรีและการแสดงในด้านวัฒนธรรมล้านนา ซึ่งมีประโยชน์ทำให้เยาวชนในเขตภาคเหนือมีความสามารถและมีจิตสำนึกในการรักษามรดกทางวัฒนธรรมด้านดนตรีและการแสดงของท้องถิ่นล้านนา

องค์ความรู้จากการศึกษา

องค์ความรู้จากการศึกษาเรื่อง แนวทางการส่งเสริมคีตล้านนาเชิงพุทธ
สามารถสรุปได้ดังนี้

แนวทางการส่งเสริมคีตล้านนาเชิงพุทธ มีองค์ประกอบอยู่ 5 ประการ คือ 1. สถานที่เรียนรู้และแหล่งเรียนรู้คีตล้านนา 2. วิทยากร ศิลปิน และครูภูมิปัญญา 3. หลักสูตรการเรียนการสอนด้านคีตล้านนา 4. ผู้เรียนและการถ่ายทอดด้านคีตล้านนา และ 5. เวทีแสดงและฐาน

ข้อมูล องค์ประกอบทั้ง 5 ประการนี้ มีส่วนสำคัญที่จะต่อยอดสืบสานคีตล้านนาให้คงอยู่ต่อไป

สรุป

เพลงพื้นบ้าน เช่น จ้อย ค่าว ซอ ลูกทุ่งคำเมือง และอื่นๆ บ่งบอกถึงวิถีชีวิตของคนในสังคมโดยเฉพาะสังคมล้านนามีหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาสอดแทรกอยู่ในเนื้อเพลง และมีการใช้ภาษาล้านนาซึ่งเป็นภาษาประจำถิ่นในการนำเสนอ เมื่อเราได้ฟังแล้วจะทำให้เรามีความรู้สึกรักในภาษาถิ่น รู้สึกหวงแหน และอยากอนุรักษ์ ศิลปะเพลงพื้นบ้านให้ลูกหลานคนรุ่นใหม่ หลักธรรมที่สอดแทรกในเพลงพื้นบ้านจะทำให้เรารู้ว่าสิ่งใดที่กระทำลงไปทั้งๆ ที่รู้ว่าสิ่งนั้นผิดศีลธรรม แต่เรายังทำอยู่ จะทำให้ได้รับผลกระทบตามที่ตนเองกระทำ ทำให้ผู้ชมผู้ฟังมีสำนึกถึงบาป บุญ คุณ โศภ นั้บว่าเป็นศิลปวัฒนธรรมประจำถิ่นที่สมควรส่งเสริม อนุรักษ์และพัฒนาเพื่อให้คนรุ่นใหม่ได้รับชมและซึมซับศิลปวัฒนธรรมอันดีงามนี้ไว้และสืบทอดกันต่อไป

บรรณานุกรม

- กาญจนา อินทรสุนานนท์. (2525). **เพลงปฏิพากย์ บทเพลงแห่งปฏิภาณของชาวบ้านไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- พรพรรณ วรรณ. (2542). **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 9**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรม วัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรง พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุคส์.
- สายทอง ทองเจริญ. **บทขอ เรื่อง ศิล 5. 2562**. วงการันตี. ชุดศิลห้า. 2555.
- สุกรี เจริญสุข. (2533). **แนววิเคราะห์เพลงพื้นบ้านกับเพลงลูกทุ่งในเส้นทางเพลงลูกทุ่งไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- อำนวย กล้าพัต. (2559). **คำคมล้านนาภาษาปราชญ์ชาวบ้าน (คำบะเก๋า)**, เชียงใหม่: โรงพิมพ์ แม็กซ์พริ้นติ้ง.
- เพลงพื้นเมืองในภาคเหนือ. (2562). [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://sites.google.com/site/phayaolannastyle/phelng-phun-> [5 กันยายน 2562].

วารสารพุทธศิลปกรรม JOURNAL OF BUDDHIST ARTS

07

ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 | มกราคม - มิถุนายน 2566 | Vol. 6 No. 1 | January - June 2023

ISSN : 1905-534x (Print)
ISSN : 2697-6099 (ONLINE)

บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

พุทธบำบัดเชิงนิเวศ Buddhist Ecotherapy

วราลี ตั้งวินิต

Varalee Tangvinit

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

เกียรติศักดิ์ ไชยพัฒนะพฤษ

Keatisak Chaipatanapruck

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Chiang Mai University

varaleetangvinit1@gmail.com

บทคัดย่อ

แนวทางการบำบัดเชิงนิเวศ (Ecotherapy) คือการรักษาและกิจกรรมกลางแจ้งที่มีความหลากหลายท่ามกลางธรรมชาติ เพื่อช่วยฟื้นคืนสุขภาวะทางร่างกายและจิตใจ สร้างความเชื่อมโยงอย่างลึกซึ้งระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระดับจิตสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติ โดยมีรากฐานมาจากจิตนิเวศวิทยา นิเวศเชิงลึก และมนุษยวิทยา โดยกิจกรรมกลางแจ้งเหล่านั้นอาจอาศัยนักบำบัดชำนาญการ หรือ ปฏิบัติเองที่บ้าน และแนวคิดพุทธบำบัดเชิงนิเวศ (Buddhist Ecotherapy) เป็นแนวทางการรักษาและกิจกรรมเชิงพุทธ ที่ได้จากการวิเคราะห์ สังเคราะห์ แนวคิดนิเวศวิทยา แนวคิดการรักษาโรค และหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ได้แก่ หลักอริยสัจ 4 หลักอหิंस่า ปฏิจจสมุปบาท หลักไตรลักษณ์ และหลักโพชฌงค์ 7 มาปรับใช้เชื่อมโยงมนุษย์กับธรรมชาติ บำบัดร่างกายและจิตใจให้คลายความทุกข์ ความรู้สึกละแวก และความยึดมั่นต่างๆ จนเกิดความเข้าใจความจริงของชีวิต ผ่านกิจกรรมปฏิบัติ 6 อย่างคือ 1) สมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐาน 2) กัลยาณมิตรบำบัด 3) การแผ่เมตตาด้วยใจอันบริสุทธิ์ 4) อวาสสัปปายะ 5) มัตตัญญูตา การประมาณในการบริโภค และ 6) กตัญญูตเวทิตา เพื่อให้มนุษย์ปฏิบัติต่อกันด้วยความเมตตา ปฏิบัติต่อธรรมชาติด้วย

ปัญญา และเข้าใจความจริงของชีวิต ดำเนินชีวิตอย่างมีค่าเพื่อบรรลุศักยภาพสูงสุด แนวคิดนี้จะสร้างความเป็นหนึ่งเดียวให้กับทั้งมนุษย์และธรรมชาติ บนรากฐานของ ศิล สมาธิและปัญญา

คำสำคัญ: นิเวศวิทยา, พุทธบำบัด, การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

Abstract

This article has two objectives: (1) to study the concept of ecotherapy (Ecotherapy) and (2) to study the concept of Buddhist Ecotherapy.

The concept of ecotherapy (Ecotherapy) encompasses various treatments and outdoor activities amidst nature that aim to restore physical and mental health, foster a deep connection between humans and nature, and promote awareness of nature conservation. It has its roots in ecology, deep ecology, and anthropology. These outdoor activities may require the guidance of a skilled therapist or can be practiced at home.

The concept of Buddhist Ecotherapy, on the other hand, is a Buddhist approach to treatment and activities, derived from the analysis and synthesis of ecological concepts, disease treatment concepts, and the dharma principles in Buddhism, including the Four Noble Truths, Idappaccayatà: specific conditionality, The Three Characteristics and the Seven Enlightenment. It is adapted to establish a connection between humans and nature, providing treatment for the body and mind to alleviate suffering, feelings of alienation, and various commitments, ultimately leading to an understanding of the truth of life. This is achieved through six practical activities: 1) Concentration Meditation and Insight Meditation, 2) Friendship Therapy, 3) Radiation of loving-kindness, 4) Suitable abode, 5) moderation and 6) Gratefulness. Practicing gratitude allows humans to treat each other with kindness, treat nature with wisdom, and comprehend the truth of life, leading to a fulfilling existence that realizes their full potential. This concept fosters unity between humans and nature, based on precepts, concentration, and wisdom.

Keywords: Ecology, Buddhist healing, Environmental preservation.

บทนำ

ปัจจุบันสภาพแวดล้อมธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไปจนเกิดผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ เรามักได้ยินที่กล่าวกันว่า ดินเสีย น้ำเสีย อากาศเป็นพิษ เป็นต้น สิ่งแวดล้อมเป็นพิษได้อย่างไร หรือเพราะมนุษย์ช่วยกันทำให้สิ่งแวดล้อมเป็นพิษ เช่น ตัดไม้ทำลายป่า เผาเชื้อเพลิง ใช้ผลิตภัณฑ์สังเคราะห์ที่ไม่สลายตัว เช่น พลาสติก โฟม ใช้ผลิตภัณฑ์ต่างๆ แทนวัตถุดิบจากธรรมชาติ เช่น ใช้ไฟเบอร์กลาสแทนไม้ ผงซักฟอกแทนสบู่ เป็นต้น ใช้นานพาทะเช่น จักรยานยนต์ รถยนต์ เครื่องบิน เรือยนต์ เป็นต้น ผลจากการกระทำ การผลิตและการบริโภควัตถุต่างๆ เหล่านี้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมไม่มากนักน้อย และย้อนกลับมากระทบมนุษย์ในที่สุด

หากมองอย่างลึกซึ้ง ร่างกายมนุษย์ มีองค์ประกอบคือ รูปและนาม รูปเกิดจากการประชุมกันของธาตุ 4 (ดิน น้ำ ลม ไฟ) เป็นร่างกายให้นามหรือจิตใจได้ใช้เป็นที่อยู่อาศัย ซึ่ง อาหาร น้ำ อากาศ เหล่านี้เป็นเส้นทางสำคัญที่จะนำพิษภัยจากสิ่งแวดล้อมมาสู่สุขภาพของมนุษย์โดยตรง

ในปัจจุบันมีองค์กรต่างๆ และศาสตร์ความรู้มากมายเกิดขึ้น เพื่อดูแลวิกฤตทางธรรมชาติและอนามัยของผู้คน หนึ่งในนั้นคือแนวคิดการบำบัดเชิงนิเวศ (Ecotherapy)¹ ตามที่ Howard Clinebell ผู้เขียนหนังสือเรื่อง “Ecotherapy” ในปี ค.ศ.1996 ได้อธิบายไว้ว่า Ecotherapy หมายถึง “การรักษาและการเจริญเติบโตที่ได้รับการหล่อเลี้ยงจากการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับโลก” (Howard Clinebell, 2016: XXI) มนุษย์ในปัจจุบันส่วนใหญ่ไม่รู้จักรธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง แต่ยังมีสัญชาตญาณบางอย่างที่โหยหาธรรมชาติ นักนิเวศวิทยาชื่อดัง Edward O Wilson เรียกปรากฏการณ์นี้ว่า biophilia (Wilson EO, 1984: 157) หรือ ความใฝ่หาชีวภาพ ที่เชื่อว่าจิตของมนุษย์มีปฏิพัทธสัมพันธ์รักธรรมชาติ เราจึงรู้สึกเบิกบานเมื่อได้เห็นดอกไม้แย้มกลีบ รู้สึกชื่นใจเมื่อใบไม้ผลิ ต้นข้าวงอก เป็นต้น Howard Clinebell มีเป้าประสงค์ในการนำความโหยหาธรรมชาติมาใช้บำบัดเชื่อมโยงจิตใจมนุษย์กับธรรมชาติ และดึงเอาพลังธรรมชาติมาบำบัดรักษา เพราะชีวิตมนุษย์ต้องการธรรมชาติที่หลากหลายและสมบูรณ์ และ

¹ คำว่า Ecotherapy ยังไม่มีศัพท์บัญญัติเป็นภาษาไทย ผู้เขียนจึงแปลและบัญญัติศัพท์เพื่อใช้ในงานวิจัยนี้ว่า การบำบัดเชิงนิเวศ.

มนุษย์ก็เป็นส่วนสำคัญของโลกธรรมชาติที่จะช่วยหล่อเลี้ยงโลกให้คงสภาพที่ดีหรือทำให้โลกนี้อ่อนแอลงด้วย

ผู้เขียนมองว่าแนวคิดการบำบัดเชิงนิเวศ (Ecotherapy) มีความสอดคล้องกับพระพุทธศาสนา ซึ่งลักษณะอย่างหนึ่งของพระพุทธศาสนา คือ เรื่องของธรรมะ คือธรรมชาติหรือสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมดา ตามความเป็นจริง อันครอบคลุมเรื่องโลกจักรวาลตลอดทั้งกฎธรรมชาติของสรรพสิ่งที่เกิดขึ้นด้วยการอาศัยกันตามเหตุปัจจัย ไม่มีสิ่งใดที่จะอยู่ได้อย่างอิสระหรือเป็นใหญ่เฉพาะตน ดังกฎอิทัปปัจจยตาที่ว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เมื่อสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้จึงดับไป” (ส.นิ. (ไทย) 16/22/38) พระพุทธเจ้าทรงตระหนักถึงความเชื่อมโยงของสรรพสิ่ง การดูแลรักษาธรรมชาติก็เหมือนเป็นการบำบัดดูแลรักษาชีวิตมนุษย์ไปด้วยกัน

แนวคิดการบำบัดเชิงนิเวศ (Ecotherapy)

แนวคิดการบำบัดเชิงนิเวศ (Ecotherapy) ศัพท์นี้เพิ่งถูกบัญญัติได้ไม่นาน ช่วงราว ค.ศ. 1990 หลังจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม ทำให้มนุษย์ห่างจากโลกธรรมชาติอย่างต่อเนื่อง การบำบัดรักษาโรคมีความเป็นองค์รวมน้อยลง มนุษย์ต้องเผชิญปัญหาสุขภาพกายและจิตใจ สภาพแวดล้อมถูกทำลายให้เสื่อมโทรม ปัญหาต่างๆ เหล่านี้ เป็นปัจจัยให้เกิดเป็นแนวคิดการบำบัดเชิงนิเวศ (Ecotherapy) ขึ้น การบำบัดเชิงนิเวศ (Ecotherapy) เป็นทางเลือกในการบำบัดสำหรับทุกคน ที่ชี้ให้เห็นถึงความอับอายของวัฒนธรรม ความปรารถนาที่ไม่รู้จักพอของมนุษย์ เทคนิคที่ใช้นั้นเป็นการพัฒนาและเสริมสร้างจิตสำนึกทางนิเวศวิทยาเพื่อช่วยให้มนุษย์มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างลึกซึ้งมากขึ้น มีความสัมพันธ์กับชุมชนมากยิ่งขึ้น โดยเชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิตและการกระทำบางอย่าง จะช่วยพัฒนาและรักษาวัฒนธรรมที่รักษาสภาพแวดล้อมธรรมชาติ มุ่งเน้นการมีบทบาทร่วมกันของโลกและสุขภาพของมนุษย์ ทำให้มนุษย์ตระหนักกว่าการที่จะมีสุขภาพที่ดีนั้น ต้องประกอบด้วยปัจจัยทางร่างกาย จิตใจ สังคม และสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ดี แนวคิดการบำบัดเชิงนิเวศ (Ecotherapy) มีรากฐานมาจาก (1) จิตนิเวศวิทยา (Ecopsychology) ซึ่งเป็นส่วนประกอบของจิตบำบัด (psychology) ที่มองว่าพื้นฐานความเจ็บป่วยทางจิตเกิดจากความแปลกแยกระหว่างมนุษย์กับโลกธรรมชาติ หลักการเน้นไปที่การบำบัดจิตใจโดยใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องมือ (Buzzell L, Chalquist C (eds), 2009: 18) เป็นการศึกษาว่าธรรมชาติส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิต อารมณ์

และคุณภาพชีวิตมนุษย์ อย่างไร (Charlton Hall, 2561: ออนไลน์) เพื่อให้เห็นถึงสายสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม (Theodore Roszak, 1992: 88) จนเกิดความเข้าใจว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของโลก (2) นิเวศวิทยาแนวลึก (Deep Ecology) ซึ่งเป็นแนวคิดที่ว่ามนุษย์ไม่ได้เป็นศูนย์กลางของจักรวาล ไม่ใช่เจ้าของทรัพยากรธรรมชาติ มนุษย์ควรเคารพสิทธิของสิ่งมีชีวิตทั้งปวง ระบบนิเวศต้องพึ่งพาอาศัยกัน (Arné Naesse, 1993: 76) (3) มนุษยวิทยา (Anthropology) ในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในสังคม วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่อนุรักษ์ธรรมชาติ (เดวิด คินส์ลีย์, 2551: 77) เป็นต้น จากทั้ง 3 แนวคิด พัฒนามาเป็น การบำบัดเชิงนิเวศ (Ecotherapy) ซึ่งศัพท์คำนี้ปรากฏในสหรัฐอเมริกาในช่วงต้นทศวรรษที่ 1990 ในหนังสือของ Theodore Roszak ผ่านงานเขียนเรื่อง “The Voice of the Earth” ซึ่งเป็นหนังสือจิตนิเวศวิทยาที่มีชื่อเสียง แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม Roszak ระบุว่าสำหรับนักจิตวิทยาและนักจิตบำบัด การเข้าใจจิตใจของบุคคลมักมีขอบเขตเพียงแคตัวบุคคลไม่ได้ครอบคลุมไปถึงครอบครัว สังคม หรือสิ่งแวดล้อมอื่นๆ แต่การบำบัดเชิงนิเวศ (Ecotherapy) ให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติพร้อมทั้งพฤติกรรมของบุคคล โดยจิตนิเวศวิทยา (Ecopsychology) มีความเชื่อว่าในส่วนลึกของจิตใจมนุษย์นั้นเชื่อมโยงกับโลก ความกลมกลืนในตนเอง จะเกิดขึ้นได้จากความกลมกลืนกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ (พิณมาศ ชัยชาญทิพยุทธ, 2554: 36) ต่อมาแนวคิดการบำบัดเชิงนิเวศ (Ecotherapy) เริ่มเป็นที่รู้จักมากขึ้น ผ่านงานเขียนของ Howard Clinebell “Ecotherapy: Healing ourselves Healing the Earth” ในปี ค.ศ. 1996 การบำบัดเชิงนิเวศ (Ecotherapy) ไม่ใช่ จิตบำบัด แต่เป็นการสร้างมโนทัศน์ใหม่เพื่อให้มนุษย์มีสุขภาพจิตดีแบบองค์รวม สนับสนุนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระดับจิตสำนึก ไม่ใช่เพียงเพื่อความบันเทิงท่ามกลางธรรมชาติ หรือการนำธรรมชาติมาบำบัดรักษาเท่านั้น การบำบัดเชิงนิเวศ (Ecotherapy) เป็นการนำเครื่องมือ และเทคนิคของ จิตบำบัดเชิงนิเวศ (ecopsychology) มาใช้ในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม

ส่วนแนวคิดพุทธบำบัดเชิงนิเวศ (Buddhist Ecotherapy) ผู้เขียนมองว่า มีความเป็นมาพร้อมกับการกำเนิดพระพุทธศาสนา เป็นหลักปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าและพุทธบริษัท ถือนปฏิบัติ เพียงแต่ไม่ได้ระบุไว้อย่างเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน มีรากฐานมาจาก

(1) นิเวศวิทยาในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ทรงวางหลักพระธรรมวินัยอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติและตั้งอยู่บนรากฐานของความถูกต้อง สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสอนสามารถนำมาเป็นพื้นฐานทางความคิดและการสร้างจิตสำนึกอนุรักษ์ธรรมชาติได้เป็นอย่างดี

ดี เช่น สิกขาบทที่ห้ามภิกษุไม่ให้ทำลายชีวิตพืชและสัตว์ไม่ให้ทั้งเศษอาหารหรือของบูดเน่าลงในแม่น้ำ ให้รู้จักประมาณในการบริโภคปัจจัย 4 อย่างพอดี และเล็งเห็นถึงคุณค่าที่แท้จริงของปัจจัยเหล่านั้น ทรงสอนเรื่องความกตัญญูต่องานที่ต่อธรรมชาติ “บุคคลนั้นก็ตาม นอนก็ตามที่ร่มเงาต้นไม้ใดไม่ควรหักรานกิ่งต้นไม้เพราะว่าคนประทุษร้ายมิตรเป็นคนเลวทราม” (ขุ.ชา.ปณจก. (ไทย) 27/151/347) เป็นต้น ทุกชีวิตต่างก็มีคุณค่าในการดำรงอยู่ เมื่อทำลายป่าไม้ แม่น้ำ และพืชพันธุ์ ผลกระทบที่จะเกิดขึ้นก็เกิดแก่ทั้งสองฝ่ายคือทั้งฝ่ายที่ทำลายและฝ่ายที่ถูกทำลาย

(2) การบำบัดโรคในพระพุทธศาสนา ซึ่งเน้นทั้งด้านร่างกายและจิตใจ “การมองแบบแยกส่วนระหว่างร่างกายกับจิตใจเป็นสิ่งที่ค้นไม่พบในคำสอนแกนกลางของพุทธศาสนา” (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2560: 283) จิตมีบทบาทต่อร่างกาย “โรคทั้งหลายที่เกิดขึ้นกับร่างกายหรือจิตใจของมนุษย์ ทั้งหมดเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อความสมดุลหายไป” (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2560: 287) พระพุทธศาสนาไม่ได้ถือว่าโรคเป็นสิ่งแปลกปลอมที่เข้ามาในร่างกาย แต่เป็นปกติของร่างกายที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย การรักษาจึงเป็นไปอย่างธรรมชาติ โดยมีสมุฏฐานที่ครอบคลุมทุกมิติ คือนิยาม 5 (ส.นิ. (ไทย) 16/20/34; อ.เอกก. (ไทย) 20/137/385) ได้แก่ อุตุนิยาม พินนิยาม กรรมนิยาม จิตนิยาม และธรรมนิยาม ซึ่งเป็นกฎธรรมชาติที่ครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่าง พระพุทธองค์ตรัสว่า “สัตว์ผู้อ้างว่าตนเองไม่มีโรคทางกายตลอดระยะเวลา 1 ปีบ้าง 2 ปีบ้าง 3 ปีบ้าง 4 ปีบ้าง 5 ปีบ้าง 10 ปีบ้าง 20 ปีบ้าง 30 ปีบ้าง 40 ปีบ้าง 50 ปีบ้าง แม้ยิ่งกว่า 100 ปีบ้าง ยังพอมีอยู่ แต่สัตว์ผู้จะกล่าวอ้างว่าตนเองไม่มีโรคทางใจ ตลอดระยะเวลาแม้ครู่เดียวหาได้โดยยาก ยกเว้นท่านผู้หมดกิเลสแล้ว” (อ.จตุกก (ไทย) 21/157/217) โดยนัยนี้ พระพุทธองค์ให้ความสำคัญกับโรคทางใจมากกว่าโรคทางกาย ในแง่จุดมุ่งหมายสูงสุดของพุทธศาสนา สุขภาพกายเป็นเพียงบันไดให้มนุษย์ไต่ไปสู่จุดหมาย เพราะในที่สุดแล้วมนุษย์ควรจะมีชีวิตที่สมบูรณ์ด้วยการมีความสุขจิตที่สมบูรณ์ พระพุทธเจ้าทรงให้พระสาวกพิจารณาธรรมชาติภายในตนเองตามความเป็นจริงว่า กายแต่ละคนมีธาตุดิน น้ำ ลม ไฟอยู่ (ที.ม. (ไทย) 10/379/307)

แสดงได้ว่า มนุษย์มีส่วนประกอบจากธรรมชาติ หรืออาจกล่าวได้ว่าตัวมนุษย์ก็คือธรรมชาตินั่นเอง เนื้อหาในพระสูตรตันตปิฎก ได้กล่าวถึงการบำบัดโรคและการดูแลสุขภาพ ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 5 หัวข้อหลัก คือ

1) การบริโภคอาหาร พระพุทธเจ้าทรงสอนให้มีสติและรู้ประมาณในการบริโภค (ม.ม. (ไทย) 12/422/456) บริโภคอาหารที่ใช้อย่างง่าย ที่มีประโยชน์ ให้พิจารณาอาหารว่าเป็นเพียงธาตุชนิดหนึ่งเท่านั้น ไม่บริโภคเพื่อเล่น สนุกสนานเพลิดเพลิน ไม่บริโภคเพื่อความเมาไม่บริโภคเพื่อประดับ ไม่บริโภคเพื่อตกแต่ง บริโภคเพื่อให้ชีวิตดำรงอยู่ เพื่อป้องกันความลำบากคือความหิว และเพื่ออนุเคราะห์แก่การประพฤติพรหมจรรย์

2) การออกกำลังกาย พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีการออกกำลังกาย ด้วยทรงยึดหลักการปรับเปลี่ยนอิริยาบถทั้ง 4 (ยืน เดิน นั่ง นอน) ให้มีความสมดุล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอิริยาบถเดิน ที่พระองค์ทรงนำมาใช้สำหรับการออกกำลังกายเป็นประจำทุกวัน

3) ยารักษาโรค คือการใช้การใช้เภสัชสมุนไพร (วิ.ม. (ไทย) 5/260-1336/43-197) พระพุทธเจ้าทรงสอนให้รู้จักประมาณในการใช้ยา และใช้เมื่อจำเป็นเท่านั้น

4) การบริหารจัดการ พระพุทธเจ้าทรงถือหลักปฏิบัติในการบริหารจัดการด้วยหลักใหญ่ๆ ดังที่กล่าวไว้ในโอวาทปาติโมกข์ 3 ประการคือ “ละชั่ว ทำดี และทำจิตให้บริสุทธิ์” (ที.ม. (ไทย) 10/54/57)

5) การอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ ตลอดพระชนม์ชีพของพระพุทธเจ้าทรงอยู่ท่ามกลางธรรมชาติ ทรงประจักษ์ถึงประโยชน์ของธรรมชาติหลายประการ เช่น ให้อากาศบริสุทธิ์ ส่งเสริมให้มีสุขภาพดี ให้ความสงบเหมาะสมแก่การบำเพ็ญเพียร ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เมื่อเธอเข้าไปอยู่อาศัยป่าที่บนนั้น สติที่ยังไม่ปรากฏก็ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ตั้งมั่น” (ม.ม. (ไทย) 12/193/205) และ “ภิกษุทั้งหลายการทำสิ่งที่ เป็นสัปายะ เป็นอาหารของความไม่มีโรค” (อง.ทสก. (ไทย) 24/73/161) จากคุณค่าที่ได้จากธรรมชาตินี้ ทำให้พระองค์บัญญัติพระวินัยไม่ให้ภิกษุทำลายธรรมชาติไว้มากมาย

6) สุขอนามัยในวัตร 14 เช่น ข้อปฏิบัติในสังคม เช่น ข้อปฏิบัติของภิกษุผู้จรรยาของภิกษุเจ้าถิ่น ปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์ ต่ออาจารย์ ต่อลูกศิษย์ มารยาทในการฉันอาหาร การทำความสะอาดที่อยู่อาศัย การใช้ห้องส้วม ข้อปฏิบัติของภิกษุผู้อยู่ป่า ซึ่งเป็นธรรมเพื่อส่งเสริมชีวิตที่ร่วมกัน เพื่อความสัมพันธ์ในสังคม เพื่อความอยู่ดี และการอนุรักษ์ธรรมชาติ

(3) หลักธรรมในการบำบัดโรค ประกอบด้วย 1) อริยสัจสี่ (ความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ คือ การรู้ทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ความดับแห่งทุกข์ หลักปฏิบัติสู่ความแห่งทุกข์ ความเป็นเหตุเป็นผล ซึ่งเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์) 2) อิทัปปัจจยตา (ความเชื่อมโยงของสิ่งแวดล้อมและสรรพสิ่งต่างๆ) 3) ไตรลักษณ์ (หลักสากลของความเป็นจริงในธรรมชาติ ที่ต้อง

เปลี่ยนแปลง ไม่คงที่ และไม่มีตัวตนที่แท้จริง) และ 4) โพชฌงค์ 7 (เครื่องมือที่จะช่วยให้บรรลุจุดหมายที่ต้องการ คือ การมีสติ รู้จักเลือกเฟ้นธรรม มีความเพียร มีความอึดใจ มีความอ่อนคลาย มีสมาธิ และรู้จักวางใจเป็นกลาง) หลักธรรมเหล่านี้จะทำให้เรามีปัญญา มีสัมมาทิฐิ มองเห็นสังขาร-ธรรมชาติ ตามความเป็นจริง เข้าใจตนเอง เข้าใจผู้อื่น เข้าใจโลก เข้าใจธรรมชาติ และสามารถ ลด ละ อวิชชา กิเลสตัณหา คือความโลภ โกรธ หลง และอุปทาน ความยึดมั่นถือมั่นลงได้ มีปัญญาในการปฏิบัติต่อธรรมชาติ ไม่เบียดเบียน ซึ่งเป็นการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมปัจจุบันอย่างยั่งยืนถาวร และมีเมตตาในการปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหลาย

การบำบัดเชิงนิเวศ (Ecotherapy)

การบำบัดเชิงนิเวศ (Ecotherapy) หมายถึง กิจกรรมที่ช่วยฟื้นคืนสุขภาวะทางร่างกายและจิตใจของมนุษย์ โดยไม่แตกแยกจากสิ่งแวดล้อมธรรมชาติรอบตัว อย่างไรก็ตาม ไม่มีคำนิยามเดียวสำหรับ การบำบัดเชิงนิเวศ (Ecotherapy) แต่มักหมายรวมถึงกิจกรรมกลางแจ้งท่ามกลางธรรมชาติที่หลากหลาย ในภาษาอังกฤษ มีคำศัพท์ที่ใช้เรียกใกล้เคียงกันหลายคำ (มูลนิธิMind, 2561: ออนไลน์) เช่น psychoecology, Environmental psychology, green psychology, global therapy, Wilderness Psychology, Reearthing, nature-based psychotherapy, shamanic counseling, และ even sylvan therapy เป็นต้น นอกจากนี้ยังหมายรวมถึงกิจกรรมกลางแจ้งในธรรมชาติอื่นๆ เช่น green exercise, green care, green therapy, horticultural therapy เป็นต้น ส่วนภาษาไทยนั้นบางครั้งใช้คำว่า การบำบัดสีเขียว การบำบัดด้วยธรรมชาติ การบำบัดด้วยโลก จิตนิเวศรักษา เป็นต้น คำศัพท์ที่หลากหลายเหล่านี้ มักถูกใช้สลับกัน เพื่ออ้างอิงถึงกิจกรรมกลางแจ้งทั้งปวงที่แตกต่างกัน

ส่วนพุทธบำบัดเชิงนิเวศ (Buddhist Ecoterapy) หมายถึง กิจกรรมที่ช่วยฟื้นคืนสุขภาวะทางร่างกายและจิตใจของมนุษย์ โดยไม่แตกแยกจากสิ่งแวดล้อมธรรมชาติรอบตัว โดยอาศัยหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาและหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

จุดหมายของการบำบัด

การบำบัดเชิงนิเวศ (Ecotherapy) มีจุดหมายสำคัญ 4 ประการคือ (1) เพื่อแก้ไขปัญห สุขภาพกายใจของมนุษย์ เช่น ความรู้สึกแปลกแยก ความวิตกกังวล ความหงุดหงิด ภาวะซึมเศร้า สิ้นหวัง เป็นต้น การเชื่อมต่อกับโลกแห่งธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็น สวน สัตว์ ธรรมชาติ เช่น เดินออกไปข้างนอก หรือนำธรรมชาติมาสู่บ้านไม่เพียงแต่บรรเทาอาการเหล่านี้เท่านั้น

แต่ยังช่วยฟื้นฟูสุขภาพ เพิ่มความสุข ความนับถือตนเอง และ ความสัมพันธ์ทางสังคม (2) เพื่อร่วมแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม และการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ (3) เพื่อสร้างความเข้าใจถึงความเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ และ (4) เพื่อสร้างจิตสำนึกเชิงนิเวศ เปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิต โดยการออกแบบกิจกรรมบำบัดที่ยั่งยืนและสร้างสรรค์ เช่น การมีประสบการณ์จริงในการสัมผัสพลังธรรมชาติ เพื่อช่วยให้มนุษย์มีความสัมพันธ์ที่ดีกับธรรมชาติอย่างลึกซึ้งขึ้น และเผยแพร่ประสบการณ์นั้นๆ แก่ผู้อื่น เป็นการสร้างความสัมพันธ์ภายในชุมชน เพื่อช่วยกันดูแลโลก ดูแลผู้คน และ แบ่งปันทรัพยากรอย่างเป็นธรรม การบำบัดเชิงนิเวศ เน้นการมีบทบาทร่วมกันของโลกและสุขภาวะของมนุษย์ ทำให้มนุษย์ตระหนักว่าวิถีแห่งชีวิตอันเกื้อกูล จะนำไปสู่สมดุลในทุกๆ ด้านของชีวิต ทั้งคน สังคมและธรรมชาติ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2551)

แนวคิดพุทธบำบัดเชิงนิเวศ (Buddhist Ecotherapy) มีจุดหมายเพื่อรักษาจิตใจมนุษย์ให้กลับมาสู่ภาวะสมดุล มีความเข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริง และสามารถดำรงชีวิตอย่างสอดคล้องเหมาะสม พัฒนาตนเองได้อย่างเต็มกำลังบรรลุศักยภาพสูงสุด สามารถจัดการปัญหา คือ ความทุกข์ ทั้ง ทางกาย ทางใจ โดยมีหลักไตรสิกขาในการปฏิบัติ คือ (1) มีศีล เกิดจากการสังเกต รู้เท่าทันกายตนเอง จึงไม่เกิดการไม่เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่น และสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ (2) มีสมาธิ เกิดจากการรู้เท่าทันจิต อารมณ์ที่ปรุงแต่งจิต ตื่นรู้อยู่กับปัจจุบันขณะ มีสติตั้งมั่นในการกระทำสิ่งต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อกายใจตนเอง (3) มีปัญญา เกิดจากการรู้เท่าทันความคิด มีโยนิโสมนสิการ พิจารณาแยกแยะได้ว่า สิ่งนั้นเป็นเหตุเป็นผลหรือไม่ สมควรหรือไม่ ซึ่งการจะเกิดปัญญาได้นั้น ต้องมีความรู้พื้นฐานที่ควรรู้ หรือหัวใจแห่งธรรมะ คือหลักธรรมในการบำบัดโรค อันได้แก่ อริยสัจ 4 อิทัปปัจจยตา ไตรลักษณ์ และ โพชฌงค์ 7 เป็นต้น ศีล สมาธิ และปัญญา จะต้องดำเนินไปพร้อมกันจึงจะได้ผลสำเร็จอย่างยั่งยืน

ประโยชน์ของการบำบัด

ประโยชน์ของแนวคิดการบำบัดเชิงนิเวศ (Ecotherapy) และแนวคิดพุทธบำบัดเชิงนิเวศ (Buddhist Ecotherapy) คล้ายคลึงกัน คือ (1) ช่วยพัฒนาสุขภาพจิตใจ เช่น ลดความเครียด ลดภาวะซึมเศร้า ลดความโกรธและความวิตกกังวล เพิ่มความสุข เป็นต้น (2) ช่วยพัฒนาสุขภาพร่างกาย ธรรมชาติเสริมสร้างระบบภูมิคุ้มกัน และ ส่งเสริมการบำบัดรักษา (Charlton Hall, 2561: ออนไลน์) (3) ช่วยพัฒนาชีวิตทางสังคม เสริมสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัว เสริมสร้างความสัมพันธ์ชุมชน (4) ช่วยสร้างความเชื่อมั่น เพิ่มความสามารถในการ

แก้ไขปัญา (5) ช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์กับธรรมชาติ และ (6) ช่วยฝึกสติ ประโยชน์ทั้ง 6 นี้ เป็นระดับโลกียะ แต่มีความลึกซึ้งเพราะทั้งธรรมชาติและมนุษย์ต่างมีความสัมพันธ์เอื้อประโยชน์และเชื่อมโยงกัน ทำให้การบำบัดเกิดผลดีทั้งสองฝ่าย คือ มนุษย์ก็สามารถบรรเทาอาการเจ็บป่วยทางกายและจิต ในขณะที่เดียวกันธรรมชาติก็ได้รับการฟื้นฟูดูแลให้มีสภาพที่อุดมสมบูรณ์ต่อไป อย่างไรก็ดี ผู้เขียนมองว่า พุทธบำบัดเชิงนิเวศ (Buddhist Ecotherapy) มีมุมมองที่ลึกซึ้งกว่า เพราะหากผู้รับการบำบัด ได้นำความรู้ของแนวคิดพุทธบำบัดเชิงนิเวศ (Buddhist Ecotherapy) ไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ผู้รับการบำบัด จะเข้าใจสัจธรรมความจริงในชีวิต และสามารถปฏิบัติต่อธรรมชาติด้วยปัญญา ปฏิบัติต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยเมตตาอย่างเป็นธรรมชาติ อีกทั้งสามารถ ลด ละ กิเลสตัณหา ซึ่งเป็นเหตุแห่งทุกข์และปัญหาทั้งปวงในโลกให้เบาบางลงได้ ซึ่งเป็นทั้งระดับโลกียะและโลกุตระ

องค์ประกอบของการบำบัด

ทั้งสองแนวคิด มุ่งองค์ประกอบที่คล้ายคลึงกัน คือ (1) สัจธรรม-ธรรมชาติ (Natural Environment) คือ สิ่งแวดล้อมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ต้นไม้ ป่าไม้ สัตว์ แม่น้ำ เป็นต้น สามารถนำมาใช้เป็นองค์ประกอบในการบำบัดได้ทั้งสิ้น แต่ในส่วนของแนวคิดพุทธบำบัดเชิงนิเวศ (Buddhist Ecotherapy) นอกจากจะนำธรรมชาติภายนอกมาพิจารณาให้เห็นธรรมแล้ว ยังเน้นให้พิจารณาถึงธรรมชาติภายใน คือ ร่างกายและจิตใจของมนุษย์เอง จากการสังเกตและตระหนักถึง การกระทำ อารมณ์ความคิด ซึ่งส่วนนี้จะช่วยให้ผู้รับการบำบัดเข้าถึงความเป็นจริงและพัฒนาจิตสำนึกเชิงนิเวศได้ดียิ่งขึ้น (2) ผู้ให้การบำบัด (Therapist) ในกรณีนักบำบัดเชิงนิเวศ (Ecotherapist) คือผู้ที่มีความรู้เรื่องการบำบัดเชิงนิเวศ (Ecotherapy) หรือได้รับการฝึกอบรมในสาขาที่เกี่ยวข้อง แล้วนำเทคนิคไปประยุกต์ใช้ ในขณะที่พุทธบำบัดเชิงนิเวศ (Buddhist Ecotherapy) ผู้ให้การบำบัดคือบุคคลที่มีความรู้ความเข้าใจในหลักคำสอน และหลักธรรมต่างๆ ในพระพุทธศาสนา และเป็นผู้ที่ใส่ใจรักธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ใส่ใจสุขภาพ ซึ่งอาจเป็นใครก็ได้ไม่ว่า พระสงฆ์ หรือบุคคลทั่วไป (3) ผู้รับการบำบัด (Client Participant Recipient) กรณีการบำบัดเชิงนิเวศ (Ecotherapy) คือผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมการบำบัดเชิงนิเวศต่างๆ ซึ่งอาจเป็นผู้ที่มีปัญหาสุขภาพ หรือบุคคลทั่วไปที่สนใจดูแลสุขภาพและต้องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แต่ในส่วนพุทธบำบัดเชิงนิเวศ (Buddhist Ecotherapy) ผู้รับการบำบัด คือผู้ที่นำแนวคิดพุทธบำบัดเชิงนิเวศไปปฏิบัติพัฒนาตนเองเพื่อให้มีศาสนธรรม ซึ่งทุกคนสามารถทำได้โดยไม่จำเป็นต้องเป็นผู้ที่มีปัญหาสุขภาพ

วิธีการบำบัด

แนวความคิดการบำบัดเชิงนิเวศ (Ecotherapy) มีวิธีการบำบัดหลายวิธี สรุปได้ 6 ขั้นตอนดังนี้ (1) เปิดรับประสบการณ์ เรียนรู้สิ่งรอบๆ ทางสัมผัส ทางความรู้สึก ทางจินตนาการ และสัญชาตญาณ (2) เขียนแผนผังชุมชนเพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของแต่ละบุคคลในชุมชน (3) ตั้งคำถามเพื่อกระตุ้นให้ผู้ตอบตระหนักถึงความเชื่อมโยงและความเข้าใจในโลกที่ตนเองอยู่อาศัย (4) แยกลักษณะถิ่นที่อยู่สำรวจแง่มุมทางนิเวศวิทยาภายในถิ่นที่อยู่อาศัย (5) จัดตั้งกลุ่มสนับสนุนทางจิตใจ เพื่อสานสัมพันธ์ผู้คนภายในชุมชนที่อยู่อาศัย (6) ติดตามจิตวิญญาณ เพื่อขยายการตระหนักรู้ให้บุคคลรู้สึกเชื่อมโยงกับธรรมชาติในมิติใหม่ กิจกรรมการบำบัดเชิงนิเวศ (Ecotherapy) ต่างๆ อาจครอบคลุมวิธีการทั้งหมดนี้ หรือเน้นเพียงข้อใดข้อหนึ่งก็ได้ (พิณมาศ ชัยชาญทิพยุทธ, 2554: 33)

ส่วนแนวคิดพุทธบำบัดเชิงนิเวศ (Buddhist Ecotherapy) นั้น มุ่งการเปลี่ยนแปลงระดับบุคคล ซึ่งมีวิธี ดังต่อไปนี้ (1) การสังเกต คือ การตระหนักรู้เท่าทันในสภาวะใจของตนเอง กับความเป็นจริงที่เผชิญอยู่ มีสติรู้เท่าทันกายคือมีศีล มีสติรู้เท่าทันใจคือมีสมาธิ และมีสติรู้เท่าทันความคิดคือมีปัญหา (2) การสำรวจ คือ การสำรวจถึงความรู้สึกนึกคิด อารมณ์ของตนเอง ต่อสิ่งที่เกิดขึ้นว่าเป็นเช่นไร (3) การตรวจพิจารณา ความคิด ความรู้สึก รวมทั้งการกระทำของตนเองต่อสิ่งที่เกิดขึ้น หรือความเป็นจริงที่เผชิญอยู่ จนเกิดความตระหนักรู้ ู้เห็นความจริง อันได้แก่ หลักไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) เป็นต้น (4) การแก้ปัญหา เกิดจากการที่ได้ตระหนักรู้ถึงใจตนเอง เข้าใจในความรู้สึก ความคิดของตนเอง ต่อเรื่องราวที่รบกวนจิตใจ เห็นทุกข้ออย่างชัดเจน จนเกิดการยอมรับ รวมทั้งสามารถแก้ไขปัญหาดังนั้นได้ (5) การเกิดความองกาม เป็นการพัฒนาความคิด ทำที่การแสดงออกต่อสิ่งต่างๆ รอบตัว สามารถอยู่กับสิ่งรอบตัวได้อย่างกลมกลืน สอดคล้องกับความเป็นจริง (6) การเข้าใจเห็นจริงของธรรมชาติและชีวิต เพราะมีปัญหา สามารถใช้ชีวิตอย่างสอดคล้องกลมกลืนกับโลกตามความเป็นจริงอย่างเต็มที่ (พิณมาศ ชัยชาญทิพยุทธ, 2554: 33)

กลุ่มกิจกรรม

แนวความคิดการบำบัดเชิงนิเวศ (Ecotherapy) มีกลุ่มกิจกรรมปฏิบัติที่หลากหลาย แต่โดยรวมมักเป็นกิจกรรมกลางแจ้งท่ามกลางธรรมชาติ เช่น การผจญภัยบำบัด (Adventure therapy (AT)) การช่วยเหลือจากสัตว์ (Animal assisted interventions (AAI)) การบำบัด

ด้วยสัตว์ (Animal assisted therapy (AAT)) การทำฟาร์ม (Care Farming) กิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (Environmental conservation) การออกกำลังกายในธรรมชาติ (Green exercise Therapy) การทำศิลปะท่ามกลางธรรมชาติ (Nature arts and crafts) การทำสวนหรือการจัดแบ่งที่ดินเพาะปลูกอาหาร (Social and therapeutic horticulture (STH)) การบำบัดด้วยป่า (Wilderness therapy) เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมบำบัดที่กล่าวมานี้เป็นกลุ่มกิจกรรมที่ต้องอาศัยนักบำบัดผู้มีประสบการณ์ อย่างไรก็ตาม ยังมีกิจกรรมอื่นๆ ที่สามารถดำเนินการได้ด้วยตนเองที่บ้าน เช่น การปลูกต้นไม้ การปลูกผักสวนครัว การเดินเล่นในสวนสาธารณะ การทำเกษตรกรรมแบบยั่งยืน ทำสวนผักอินทรีย์ ขบวนการเคลื่อนไหวของพลังงานทางเลือก การทำสิ่งเล็กๆ เพื่อสิ่งแวดล้อม เช่น ช่วยเก็บเศษขยะตามชายทะเล เป็นต้น กิจกรรมการบำบัดเชิงนิเวศจะช่วยเพิ่มความตระหนัก ว่าสิ่งใดที่เราทำเพื่อธรรมชาติ คือสิ่งที่เราทำเพื่อตัวเราเอง กิจกรรมที่ช่วยอนุรักษ์รักษาสีเขียวคือ กิจกรรมที่ช่วยรักษาตัวเราเอง ซึ่งเป็นขบวนการสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม

ส่วนกิจกรรมของพุทธบำบัดเชิงนิเวศ (Buddhist Ecotherapy) วิเคราะห์ได้ 6 กิจกรรมหลัก คือ

(1) สมถะและวิปัสสนากรรมฐาน สมถกรรมฐาน เน้นให้มีสติ มีสมาธิ การรู้ตัว เพื่อนำไปใช้เดินปัญญาต่อไป เช่น การสวดมนต์ ส่วนวิปัสสนากรรมฐาน จะเน้นให้เกิด ปัญญา การรู้แจ้ง ส่วนการฝึกวิปัสสนากรรมฐาน ในที่นี้จะยกการปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐานสี่ (พระธรรมมงคลจารย์ วิ.(หลวงปู่ทอง สิริมงคล), 2555: 33) คือ 1) รู้ทันอาการที่ปรากฏทางกาย เช่น การยืน เดิน นั่ง นอน (อิริยาบถใหญ่) การคู้เหยียด (อิริยาบถย่อยต่างๆ) เป็นต้น 2) รู้ทันอาการที่ปรากฏทางเวทนา เช่น ความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือ เฉยๆ 3) รู้ทันอาการที่ปรากฏทางจิต เช่น รู้ว่าจิตมีอารมณ์อย่างไร มีราคะ มีโทสะ มีโมหะ หดหู่ ฟุ้งซ่าน เป็นต้น 4) รู้ทันอาการที่ปรากฏทางธรรม เช่น ความจำได้หมายรู้ ความนึกคิดต่างๆ เช่น ชอบ ไม่ชอบ ง่วง ฟุ้ง สงสัย ก็กำหนดรู้อยู่กับปัจจุบัน (ส.ส (ไทย) 15/10/10) ทั้งสองกิจกรรมนี้จะทำให้เกิด สติ ศีล สมาธิ ปัญญา มองเห็นความจริงของโลกและชีวิต ช่วยคลายความทุกข์ และดำเนินชีวิตได้อย่างกลมกลืนกับธรรมชาติมากขึ้น

(2) กัลยาณมิตรธรรมบำบัด ผู้รับการบำบัดบางคน อาจจะยังคิดไม่เป็น หรือไม่รู้แนวทาง จึงต้องอาศัยกัลยาณมิตรมาช่วยชี้แนะ การมีเพื่อนที่ดี รับฟังพูดคุย ให้คำแนะนำที่ดี ทำให้มีกำลังใจในการทำกิจกรรม โดยเพื่อนที่ดี ในที่นี้ หมายถึง ผู้ให้การบำบัด สังคม ชุมชน

สมาชิกในครอบครัว หรือใครก็ได้ที่จะคอยชี้แนะแนวทางที่ดี ที่ถูกต้อง กระบวนการนี้เพื่อชักนำให้ผู้รับการบำบัดมีโยนิโสมนสิการ คือให้เขารู้จักคิด คิดเป็น มีศรัทธา

(3) การแผ่เมตตาด้วยใจอันบริสุทธิ์ กิจกรรมนี้ ทำให้ใจเกิดความผ่องใส ปิติ สุข อิกมมมอหนึ่งโรคบางอย่างไม่สามารถรักษาได้ด้วยการแพทย์ทั่วไป ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นโรคกรรม การแผ่เมตตาสามารถช่วยรักษาได้โดยการอโหสิกรรมของเจ้ากรรมนายเวร

(4) อวาสาสปปายะ ในแง่ของระบบนิเวศที่มนุษย์สร้างขึ้น คือรักษาให้ สะอาด เป็นระเบียบเรียบร้อย และมีกตัญญูทเวทิตา เห็นคุณค่าของสิ่งเหล่านั้นที่ให้ความสะดวกสบาย ไม่ว่าจะเป็นบ้านเรือน ถนนหนทาง หรือเครื่องอุปโภคบริโภคต่างๆ ก็ไม่มีจิตคิดทำลายให้เกิดความเสียหาย แต่มีจิตถนอมรักษาไม่ให้เสื่อมโทรม และใช้ประโยชน์สูงสุดจากสิ่งเหล่านั้น

(5) มัตตัญญูตา รู้จักประมาณในการบริโภค (อง.จตุกก. (ไทย) 21/37/66) ปัจจัย 4 ต่างๆ อย่างพอดี ไม่ฟุ่มเฟือย และเล็งเห็นคุณค่าอันสูงสุดของธรรมชาติ ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ

(6) กตัญญูทเวทิตา การรู้คุณค่าต่อสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ดังเช่นพระพุทธเจ้าแสดงความกตัญญูแก่ต้นไม้ราวป่าที่มีคุณูปการในการตรัสรู้ของพระองค์ และทรงสอนว่า “บุคคลนั้นก็ตาม นอนก็ตามที่ร่มเงาต้นไม้ใด ไม่ควรหักรานกิ่งต้นไม้ นั้นเพราะว่าคนประทุษร้ายมิตรเป็นคนเลวทราม” (ขุ.ชา.ปญจก. (ไทย) 27/151/347) สำนึกบุญคุณต่อธรรมชาติที่ให้อาศัย ให้อาตุ 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และใช้สอยทรัพยากรธรรมชาติอย่างพอดี เช่น กตัญญูต่ออาหาร โดยการไม่กินทิ้งขว้าง กตัญญูต่อสิ่งแวดล้อม โดยการไม่ตัดไม้ทำลายป่า กตัญญูต่อแผ่นดิน โดยการไม่ปล่อยสารพิษลงสู่แผ่นดิน กตัญญูต่อน้ำไม่ปล่อยของเสียลงในแม่น้ำ กตัญญูต่อท้องฟ้า ไม่ปล่อยมลพิษขึ้นสู่อากาศ กตัญญูต่อโลก โดยไม่สร้างอาวุธนิวเคลียร์ และ กตัญญูต่อตนเอง คือ รู้ว่าร่างกายของเรานี้เป็นอุปกรณ์สำคัญที่เราจะได้อาศัยใช้ในการทำความดี ใช้ในการสร้างบุญกุศลเพื่อความสุข จึงต้องทะนุถนอมดูแลร่างกายรักษาสุขภาพให้ดี ไม่ทำลายด้วยการดื่มเหล้า เสพสิ่งเสพติด เป็นต้น เมื่อทุกคนในสังคมปฏิบัติได้เช่นนี้แล้ว ก็ทำให้สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติอยู่ในสภาวะที่ดีและสามารถฟื้นคืนสภาพได้ตามขีดความสามารถของธรรมชาติ ธรรมชาติเหล่านั้นก็จะให้ผลดีกลับคืนมาสู่ชีวิตมนุษย์ทุกคน เป็นวัตถุดิบชีวิตที่ดี ตามหลักกรรมนิยาม ในนิยาม 5 ในขณะเดียวกันเมื่อทุกคนเกิดปัญญา มีสัมมาทิฐิ ก็ทำให้ปฏิบัติต่อกันและกันด้วยความเมตตา จนสามารถแผ่เมตตาด้วยจิตอันบริสุทธิ์ให้แก่กันและกันได้อย่างสนิทใจ กระบวนการเหล่านี้ จึงก่อให้เกิดพุทธบำบัดเชิงนิเวศที่สมบูรณ์

องค์ความรู้จากการศึกษา

องค์ความรู้เรื่อง “พุทธบำบัดเชิงนิเวศ” สามารถสรุปกระบวนการได้ดังนี้

องค์ความรู้เรื่อง “พุทธบำบัดเชิงนิเวศ” มี ๖ กระบวนการสำคัญ คือ 1. สมถะและวิปัสสนากรรมฐาน 2. กัลยาณมิตรธรรมบำบัด 3. การแผ่เมตตาด้วยใจอันบริสุทธิ์ 4. อาวาสสัปปายะ 5. มัตตัญญูตา และ 6. กตัญญูกตเวทิตา ความผสมผสานกันของแนวคิดการบำบัดเชิงนิเวศ (Ecotherapy) และแนวคิดพุทธบำบัดเชิงนิเวศ (Buddhist Ecotherapy) นั้นไม่ใช่การบำบัดแบบใหม่ แต่อันที่จริงแล้วมีมาช้านานพร้อมกับการกำเนิดเผ่าพันธุ์มนุษย์ และกำเนิดพระพุทธศาสนา เพราะมนุษย์มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับธรรมชาติมาช้านาน เพียงแต่นำมานิยามและบัญญัติขึ้นใหม่ให้เห็นภาพที่ชัดเจนขึ้น แนวคิดการบำบัดเชิงนิเวศ (Ecotherapy) ถูกบัญญัติขึ้น ราว ค.ศ. 1990 มีรากฐานมาจาก จิตนิเวศวิทยา (Ecopsychology) นิเวศวิทยาแนวลึก (Deep Ecology) และ มนุษยวิทยา (Anthropology) โดยแนวคิดการบำบัดเชิงนิเวศ

(Ecotherapy) หมายถึง กิจกรรมกลางแจ้งต่างๆ ในธรรมชาติ ซึ่งอาศัยผู้ให้การบำบัดชำนาญการ หรือปฏิบัติเองที่บ้านก็ได้ มีหลักการสำคัญ จุดหมาย เพื่อแก้ไขปัญหาสภาพจิตใจของมนุษย์ เพื่อแก้ไขปัญหาล้างแวล้อม เพื่อสร้างความเข้าใจถึงความเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ และเพื่อสร้างจิตสำนึกเชิงนิเวศ โดยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่งหรือทั้งหมด ได้แก่ เปิดรับประสบการณ์กับธรรมชาติ เขียนแผนผังชุมชน ตั้งคำถาม สำรวจเอกลักษณ์ถิ่นที่อยู่ การจัดตั้งกลุ่มสนับสนุนทางจิตใจ และติดตามจิตวิญญาณ

สรุป

แนวคิดพุทธบำบัดเชิงนิเวศ (Buddhist Ecotherapy) มีมาพร้อมพระพุทธศาสนา เป็นหลักปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าและพุทธบริษัทถือปฏิบัติ เป็น แนวทางการรักษาและกิจกรรมเชิงพุทธต่างๆ ที่มีรากฐานมาจาก นิเวศวิทยาในพระพุทธศาสนา การบำบัดโรคในพระพุทธศาสนา และหลักธรรมต่างในการบำบัดโรค เช่น อริยสัจ 4 อิทัปปัจจยตา ไตรลักษณ์ และ โพชฌงค์ 7 จุดหมาย เพื่อรักษาจิตใจมนุษย์ให้กลับมาสู่ภาวะสมดุล เข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริง โดยมีหลักไตรสิกขาเป็นฐาน คือ ศีล (รู้เท่าทันกาย) สมาธิ (รู้เท่าทันจิต) ปัญญา (รู้เท่าทันความคิด) อาศัยการสังเกต สำรวจ ตรวจสอบพิจารณา แก้ปัญหา เกิดความงอกงาม และเข้าใจเห็นจริง ผ่านกิจกรรมเชิงพุทธ เช่น สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน กัลยาณมิตรธรรมบำบัด การแผ่เมตตาด้วยใจอันบริสุทธิ์ อวาสสัปปายะ มัตตัญญูตา การประมาณในการบริโภค กตัญญูทวเวิทิตาต่อตนเองและสิ่งแวดล้อม กิจกรรมเชิงพุทธเหล่านี้ จะช่วยให้ผู้รับการบำบัดเกิดความตระหนักรู้ เข้าใจความจริง ก่อให้เกิดปัญญาในการปฏิบัติต่อธรรมชาติ และเกิดเมตตาต่อผู้อื่น โดยทั้งการบำบัดเชิงนิเวศ และพุทธบำบัดเชิงนิเวศ ก่อให้เกิดประโยชน์ที่คล้ายคลึงกัน คือ ช่วยพัฒนาสุขภาพร่างกายและจิตใจ พัฒนาสังคม และช่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

บรรณานุกรม

- เดวิด คินส์ลีย์. (2551). **นิเวศวิทยากับศาสนา**. แปลโดย ภาพรณ ศุภมันตรา. กรุงเทพมหานคร: สวณเงินมีมา.
- พระธรรมมังคลาจารย์ วิ. (หลวงปู่ทอง สิริมังโล). (2555). **คู่มือปฏิบัติสติปัฏฐาน**. เชียงใหม่: หจก.ไตรรงค์การพิมพ์.

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2551). **สุขภาวะองค์รวมแนวพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พิณมาศ ชัยชาญทิพยุทธ. (2554). ผลของกลุ่มพุทธจิตตนิเวศรักษาต่อความเป็นเนื้อเดียวกันกับธรรมชาติและปัญญาในภาวะความสัมพันธ์เชื่อมโยงของนิสิตนักศึกษา. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. คณะจิตวิทยา: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มูลนิธิMind.(2561). “**What is Ecotherapy?**”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.mind.org.uk/information-support/tips-for-everyday-living/nature-and-mental-health/about-ecotherapy-programmes/#.W4Zdk84zblU> [29 ส.ค 2561].
- สุมาลี มหณรงค์ชัย. (2560). แนวคิด “สุขภาพ” ในพุทธศาสนาเถรวาท. **ศรีนครินทร์ เวชสาร**. 32(3): หน้า 283.
- อรอุมา เลหาพิบูลย์กุล. (2557). วิธีการบำบัดรักษาสุขภาพเชิงพุทธบูรณาการ. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- Arné Naesse. (1993). **Ecology Community and life Style: Outline of an Ecosophy**. Cambridge: Cambridge University.
- Buzzell L. Chalquist C (eds). (2009). **Ecotherapy: healing with nature in mind**. San Francisco CA: Sierra Club Books.
- Charlton Hall. (2561). “**Ecotherapy: An Introduction**”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://mindfulecotherapy.org/wp-content/uploads/2017/10/Ecotherapy-An-Introduction PowerPoint.pdf>

[24 ส.ค 2561].

Howard Clinebell. (2016). **Ecotherapy: Healing Ourselves Healing the Earth**. New York: Routledge.

Theodore Roszak. (1992). **The voice of the Earth**. New York: Simon and Schuster.

Wilson EO. (1984). **Biophilia**. Harvard: University Press.

XAVIER. (2562). **วัฒนธรรมยั่งยืน**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://permaculture.in.th/วัฒนธรรมยั่งยืน-permaculture-คืออะไร/> [3 มีนาคม 2562].

วารสารพุทธศิลปกรรม JOURNAL OF BUDDHIST ARTS

08

ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 | มกราคม - มิถุนายน 2566 | Vol. 6 No. 1 | January - June 2023

ISSN : 1905-534x (Print)
ISSN : 2697-6099 (ONLINE)

บัณฑิตศึกษา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

“เฮือนผ้า” ความเชื่อของคนลาว “Huenpha” Belief of Lao People

Monechai Chantala

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

สมหวัง แก้วสุฟอง

somwang Kaewsufong

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Chiang Mai University

Corresponding Author, Email: chantalamonechai@outlook.co.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา “เฮือนผ้า” ความเชื่อของคนลาว พบว่า พิธีกรรม สร้างบ้านให้ผู้ตายดั้งเดิม ลูกหลาน ญาติพี่น้อง จะสร้างไว้ที่ป่าช้า เพราะเชื่อว่าผู้ตายจะมีวิมานหรือที่อยู่อาศัยทำให้วิญญาณของผู้ตายไม่เร่ร่อน และจะเตรียมอาหารสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆให้ผู้ตายหรือผี ใช้ก่อนที่จะไปเกิดในภพใหม่ ซึ่งผู้คนส่วนใหญ่จะนับถือพระพุทธศาสนา แต่พิธีกรรมการสร้างบ้าน ก็ยังคงสืบทอดประเพณีเดิมของตนเองที่มักจะทำที่ป่าช้า โดยสร้างเป็นเรือนแอ่วหรือเฮือนผืนตรงพื้นที่ที่มีการเผาหรือฝัง

ต่อมา เมื่อได้รับอิทธิพลพระพุทธศาสนาเข้ามาจึงเกิดการผสมผสานลักษณะของการสร้างเรือนน้อยกับประเพณีแบบเดิม เช่น มีการสร้างบ้านแล้วเอาไปถวายให้วัดหรือพระสงฆ์ แล้วทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว โดยเชื่อว่าผู้ตายจะได้รับบุญและจะได้ไม่อดอยาก เฮือนผ้าจะมีลักษณะเหมือนบ้านทำจากโครงไม้และตกแต่งหรือกรุด้วยผ้าทั้งหลัง ซึ่งภายในจะมีข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันเพื่อให้ผู้ตายนำไปใช้ในภพหน้า ประเพณีเฮือนผ้าเป็นประเพณีที่แสดงออกถึงความรักความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ การจัดงานจึงเป็นการรวมญาติแสดงออกถึงความรักสามัคคีในหมู่ญาติพี่น้อง เป็นการสร้างความเข้มแข็งในชุมชน ผ่านวัฒนธรรมประเพณีความเชื่อเรื่องเฮือนผ้า

คำสำคัญ: เชื้อนผ้า, ความเชื่อ, ลาว

Abstract

The purpose of this article is to study “Huan Pha,” a belief held by the Lao people. It has been observed that a ritual involving the construction of a house for the deceased, their descendants, and their relatives takes place at the cemetery. The belief is that this house will provide a residence for the departed soul, preventing it from wandering. Additionally, it is customary to prepare food, objects, and utensils for the deceased or ghost, to be used before their rebirth in the new world. Despite the prevalent respect for Buddhism, many people continue to uphold their old traditions by constructing a boat house or a ghost house in the designated area, which is later burned or buried.

Over time, the influence of Buddhism led to a combination of building practices, such as constructing a small house and offering it to a temple or monks as a means of making merit and dedicating it to the deceased. It is believed that through this act, the departed will receive merit and not suffer from hunger. Huan Pha resembles a wooden house adorned or covered with fabric. It contains various utensils for the deceased’s everyday use in the afterlife. The Huan Pha Festival serves as a tradition to express love and gratitude towards ancestors. Consequently, organizing this event brings relatives together, fostering love and unity among family members. It aims to strengthen the community by preserving its culture, traditions, and beliefs surrounding Huan Pha.

Keywords: Huan Pha, belief, Lao

บทนำ

สังคมลาวเป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งตั้งอยู่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดินแดนแห่งนี้ เป็นเขตภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมที่สำคัญ หากเราเปรียบกับชนานพื้นที่

ภูมิประเทศอื่น ประเทศลาวมีวัฒนธรรมประเพณีเฉพาะตัวที่น่าสนใจ เพราะประเทศลาวเป็นดินแดนอันอุดมสมบูรณ์ มีหลักฐานการสร้างบ้านแปลงเมืองมาตั้งแต่ในอดีต มีผู้คนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นกลุ่มใหญ่กลุ่มน้อย อยู่ร่วมกัน ไปมาหาสู่กัน ถือได้ว่าภูมิประเทศนี้เป็นดั่งเป้าหลอมทางวัฒนธรรมที่สำคัญ

ประเทศลาวมีชาติพันธุ์หลายชนเผ่ารวมกัน 49 ชนเผ่า และแตกเป็นกลุ่มย่อยได้ 160 กลุ่ม รวมกันมีประชากรลาวมีประมาณ 6.1 ล้านคน (Population Census 2005, 2011: ออนไลน์) ที่อาศัยอยู่ในภูมิศาสตร์นี้ ทำให้เกิดมีอัตลักษณ์ที่หลากหลายจนสามารถรับรู้ได้จากลักษณะภายนอก ไม่ว่าจะเป็นหน้าตา ท้องถิ่นฐานบ้านเรือน การอยู่อาศัย วิถีชีวิต ศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณี โดยมีลักษณะคล้ายคลึงกันเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีและการทำบุญ

ความเชื่อชีวิตกับผี

ชนเผ่าลาวดั้งเดิมมีวัฒนธรรม ความเชื่อแบบ “วิญญาณนิยม” “Animism” เชื่อในสิ่งลึกลับ มองไม่เห็น แต่อาจจะปรากฏเหมือนมีตัวตน มีทั้งดีและร้ายให้ทั้งคุณและโทษได้ เรียกรวมนๆ ว่า ผี ผีตามการรับรู้ของชาวลาว มีอยู่มากมายหลายชนิด ผีให้คุณ จะได้รับบูชาเช่น ไห้ว ส่วนผีที่ให้โทษ ก็ใช้วิธีคล้ายกัน แต่ได้มีการวิงวอนไม่ให้ทำอันตรายต่อตัวเอง หรือต่างคนต่างอยู่ แต่เดิมนั้นเชื่อเรื่องผีบางตัว เช่น ผีบ้านผีเรือน รุกขเทวดา นางไม้ (ทวิวัฒน์ ปุณทริก วิวัฒน์, 2553: 284) กล่าวคือ ชนเผ่าดั้งเดิมของลาวมีการนับถือผี ได้แก่ ผีพ่อ ผีแม่ ผีปู่ย่า ตายาย และเปลี่ยนมาเป็นผีบ้าน ผีเรือน ผีเมือง ผีฟ้า ผีแกน ต่อมาความเชื่อของคนลาวได้มีการขยายตัวเป็นความเชื่อแบบผีพราหมณ์ และพุทธ (ทรงคุณ จันทจร, 2551: 15) ในประเทศลาวจึงมีลักษณะเป็นการผสมผสานลัทธิความเชื่อทางศาสนา อันได้แก่ ศาสนาพุทธมหายาน ศาสนาพราหมณ์ และพุทธศาสนา ซึ่งรวมเรียกได้ว่าศาสนาในวิถีของชาวลาว

ผีตามความเชื่อของคนลาว “ผี” ตามความเชื่อของคนลาว คือ บรรพบุรุษ บุพการี ผู้ล่วงลับ เช่น ผีพ่อผีแม่ ผีปู่ย่า ผีตา (ผีพ่อตาแม่ตา) ผีบ้าน ผีเรือน ผีเมือง ผีฟ้า ผีแกน ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นสายใยแห่งจิตวิญญาณของธรรมชาติ แสดงให้เห็นว่าคนลาวมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติ (มหาสิลา วีระวงส์, 2001: 45) โดยความเชื่อผี และพลังอำนาจจะอยู่ควบคู่กับสังคม พื้นที่จะเป็นเสมือนเครื่องมือแห่งอำนาจ ที่เป็นกลไกหมุนกระบวนการทางสังคม ให้ดำเนินต่อไป ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับผีอยู่บนพื้นที่ทางสังคม ที่มีความสัมพันธ์กับกลุ่มคนและอยู่บนฐานของเพศ เครือญาติ สายตระกูลสู่โครงสร้างทางสังคม สิ่งเหล่านี้ถูกกระทำ และผลิต

ผ่านบรรทัดฐานทางสังคม ในรูปแบบพิธีกรรม การแต่งกาย ข้อห้าม และความขัดแย้งในสังคม (ขนิดา ตั้งถาวรสิริกุล, 2541: 43) ดังที่ ศรีสักร วัลลิโกดม ได้กล่าวถึง ความเชื่อเรื่องผีว่า “เป็นศาสนาที่เกี่ยวพันกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งคนเชื่อถือเคารพกราบไหว้ ผีเป็นเครื่องควบคุมจิตใจและชีวิตให้อยู่ในกรอบธรรมชาติ” (ศรีสักร วัลลิโกดม, 2552: 57)

นักสังคมวิทยา ได้ให้มุมมองไว้ว่า ความเชื่อเรื่องผีโยงกับเรื่องขวัญ โดยมีแนวคิดคล้ายกับกฎแห่งชีวิตของ (Animism) โดยชนเผ่าลาวเรียกว่า “ชีวิต” ว่า “มิ่ง” และเรียก “วิญญาณ” ว่า “ขวัญ” รวมคำควบคู่กันว่า มิ่งขวัญ เป็นคำที่แยกจากกันยาก เป็นคติที่ฝังลึกในใจ เมื่อมิ่งหรือชีวิต กับขวัญหรือวิญญาณ พลันกันอย่างนี้ คนสมัยก่อนจึงกำหนดให้วิญญาณมีตัวตนเป็นผี โดยผี คือ วิญญาณของคนที่ยาไป โดยยังมีวาระและการจัดวางโครงสร้างเช่นเดียวกันกับคน” (เสถียรโกเศศ, 2515: 56)

ความเชื่อเรื่องผีมีทั้งนัยที่แสดงความเป็นปัจเจกบุคคลและความเป็นชุมชน คือ ผีเป็นส่วนหนึ่งทางความเชื่อของปัจเจกบุคคล ในการจำแนกตนเองออกจากผู้อื่น และในอีกด้านหนึ่ง ผีก็เป็นปัจจัยสำคัญในการรวมปัจเจกบุคคลเข้าเป็นกลุ่มสังคมด้วยเช่นกัน ผีจึงเป็นพลังอำนาจที่สามารถควบคุมปัจเจกและกลุ่มให้สำนึกเป็นกลุ่มเดียวกัน ผ่านบรรทัดฐานและอำนาจให้คุณให้โทษของผี

ดังนั้น ความเชื่อเรื่องผีจึงฝังรากลึกอยู่ในจิตใจมาช้านาน ผีสำหรับคนลาวนั้นจะดำรงอยู่ในทุกสภาวะของการมีชีวิต บางครั้งก็กระตุ้นให้เกิดความสนใจในฐานะผู้พิทักษ์หรือผู้ช่วยเหลือ บางครั้งก็มุ่งร้ายหมายขวัญ คนลาวเชื่อว่าผีเป็นสิ่งที่มิพลังอำนาจ มีฤทธิ์สามารถบันดาลทั้งความทุกข์ความสุข ความสิ้นหวังและความสมหวังให้แก่มนุษย์ได้ การบวงสรวงและการประกอบพิธีกรรมต่างๆ แม้แต่การทำเฮือนผ้าให้ผู้ตายเป็นลักษณะการสร้างสรรคโดยผ่านกระบวนการปลุกฝังและสืบทอดต่อกันมา จึงทำให้เกิดการเรียนรู้ ผนวกเข้ากับความเชื่อดั้งเดิมที่ติดแน่นอยู่กับวิถีชีวิตของคนลาว พิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีจึงได้รับการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง ด้วยความสำนึกว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องส่งต่อแก่บุตรหลาน เพื่อจะได้ใช้เป็นแนวปฏิบัติที่ถูกต้องตามประเพณีและความเชื่อที่มีมาแต่อดีตสืบไป

ความหมายและที่มาเฮือนผ้า

“เฮือนผ้า” หมายถึง การสร้างบ้านให้ผี ซึ่งบ้านจะมีขนาดเล็กทำจากโครงไม้และใช้ผ้ากรุหรือทำด้วยไม้ทั้งหลัง บางท้องถิ่น เรียกว่า “หอผ้า” เป็นพิธีกรรมของชาวบ้าน คำว่า

เอือนผ้า เป็นภาษาถิ่น หมายถึง เอือนน้อย บ้านน้อย เอือนผี (ทรงยศ วีระทวีมาศ, 2548: 51) ในทีนี้ทานเอือนผ้า (อง.อภุจก.(ไทย) 126/211-223) หมายถึง ถวายทานนั่นเอง หรือการทำบุญ อุทิศ ส่วนบุญกุศลให้แก่ผู้ที่ล่วงลับไป ความเชื่อของชาวไชยบุรี เกรงว่าคนเมื่อตายไปแล้วอาจจะตกทุกข์ได้ยาก อดอยาก และทุกข์เวทนา ฉะนั้น ลูกหลาน ญาติพี่น้อง จึงได้ทำบุญโดยการทานเอือนผ้าไปให้ (สัมภาษณ์ จิต ยอดบุชา (ผู้ใหญ่บ้าน), 15 เมษายน 2019) เมื่อเสร็จงานแล้วจะได้เอาไปไว้ในป่าช้า

ดวงเดือน บุญยาวง ได้ให้ความหมายว่า เอือน หมายถึง เรือน พร้อมทั้งถ้วยชาม และเครื่องใช้ต่างๆ ไว้ในเรือนสำหรับคนตาย แต่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเถียงหรือตูบ อันหมายถึง เรือนผี ซึ่งสอดคล้องกับในพงศาวดารได้ระบุว่า ถ้าไปส่งข่าน้ำทุกวันไม่ได้ให้แปลงไว้ในเรือนแล้วให้ผีมากิน การแปลงเถียงหรือเรือนผีจึงสัมพันธ์กับหิ้งผีในเรือน และมีความหมายอย่างเดียวกัน โดยให้หิ้งผีเป็นตัวแทนของตำแหน่งที่ส่งสการและเอือนผีในป่าช้า ซึ่งคำว่า หิ้ง หรือ หิ้ง ก็มีคามหมายถึงคำเรียกผี หรือร้านบูชาผี (ดวงเดือน บุญยาวง และโอทอง คำอินชู, 2540: 163-249)

ตามหลักฐานประเพณีการปลุกเอือนสำหรับผู้ตายในลักษณะของเอือนผี ในบริเวณที่ทำการเผาหรือฝังศพน่าจะเป็นแบบแผนปฏิบัติ แบบเก่าของคนลาว ดังจะเห็นได้จากในพงศาวดารตอนหนึ่งว่า

“คนที่ออกจากมากน้ำเต้าปุงมานั้น บ่รู้ภาวะเลียงอัตมาของตนแล การวาดก็บ่รู้ ปู่ลุงเชิง จึงสั่งสอนวิชาทำมาหากินให้ แลบอกให้เขาเอากันเป็นผัวเมีย แปลงยาว แปลงเอือน สั่งให้จำแยงพ่อแม่ หรือ คนที่เฒ่าแก่กว่าตน แลบอกให้เมียนคราบส่งสการ ผู้ตาย คือ ผูกออกทางสู่วั้นนั้นตายให้เผา ผูกออกทางสู่วั้นนั้นตายให้ฝัง แล้วคันตุงขึ้นแล แปลงเถียงไว้ ส่งข่าน้ำ ถ้าไปส่งข่าน้ำได้ให้แปลงไว้เอือนแล้วเอือนผีนั่นมากิน” (จารุวรรณ ธรรมวัตร, ม.ป.ป.: 3-4; คณะราชการกรมพระคลังมหาสมบัติ, 2473: 5-6)

ตัวอย่างที่เห็นชัดเจนที่สุด คือ ประเพณีของชาวไทดำ ซึ่งเมื่อมีผู้เสียชีวิตลงชาวไทดำจะใช้วิธีเผาเป็นส่วนใหญ่ บางส่วนอาจฝัง (ภักทิยา ยิมเรวัต, 2543: 248) เมื่อเผาศพแล้วก็จะขุดหลุมตรงที่เผานั้น ฝังให้บรรจุอัฐิที่เผาแล้ว ทำเป็นเนิน แล้วล้อมรั้วบริเวณเนิน จากนั้นจึงสร้างเอือนหลังน้อยเรียกว่า “เอือนแฮ่ว” (เอือนในป่าช้า) เหมือนบริเวณดินดินนั้น (ภักทิยา ยิมเรวัต, 2543: 252) เอือนแฮ่วจะมีข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ยกเว้นเตาไฟ ระหว่างตัวเอือนและดินดินใต้ถุนเอือน จะมีเส้นฝ้ายสีขาวโยงจากที่นอนของผู้ตายขึ้นมาสู่ดินบริเวณที่ฝังกระดูก

เรียกว่า สายเจว เพื่อเป็นเส้นทางให้ผู้ตายขึ้นใช้ข้าวของและกินอาหารบนเฮือน เฮือนมักทำเป็นรูปสี่เหลี่ยมหลังคาหลังจั่วตั้งขึ้นคล้ายศาลพระภูมิ เฮือนน้อยอาจตั้งไว้ในป่าช้าตรงที่ที่เผาศพ (ภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 เฮือนแฮ้ว ป่าช้า บ้านนาทอง เมืองคำ แขวงเชียงขวาง (สปป ลาว)

ภายนอกเฮือนนี้จะปักเสาทำ กอแฮ้วหรือกอธาตุ ซึ่งบนยอดของกอแฮ้วจะเป็นร่มบนเสาหลักนี้จะปักไม้แยกออกไปสองข้าง เป็นที่ห้อยธงผ้าสีขาว สีแดง มีตัวม้า ตัวนก สำหรับเป็นพาหนะในการเดินทางสู่เมืองฟ้าของผู้ตาย บนเสาไม้นี้ยังปักไม้เป็นชั้นๆคล้ายกับบันไดให้วิญญาณเดินขึ้นไปใช้หลังม้าที่แขวนอยู่บนยอดเสา ที่ปักไม้เป็นกิ่งออกมาจากเสาหลักนี้จะแขวนเสื้อผ้า ผ้าโพกหัวต่างๆ เพื่อให้ผู้ตายเอาไปใช้เมืองผี (ภททิยา ยิมเรวัต, 2543: 256) โดยสังเกตว่าเฮือนแฮ้วนี้ชาวไทดำไม่ได้เอาอัฐิที่เผาแล้วใส่ไว้ในเฮือนด้วย แต่เฮือนแฮ้วที่ทำไว้ก็เพื่อให้เป็นที่อยู่ของผู้ตายให้มีที่อาศัย แม้ว่าอาจจะเป็นเพียงระยะเวลาหนึ่งก่อนที่จะเดินทางไปสู่เมืองฟ้า เพราะเฮือนแฮ้ว จะถูกทิ้งไว้ในป่าช้า และก็จะผุพังไปในที่สุด

ตัวอย่างการปลูกเฮือนแฮ้วหรือเฮือนผียังพบในกลุ่มของชาวไชยบุรี เมื่อเผาศพแล้วจะทำการปลูกตูป ทำหิ้งหรือร่างไว้วางสิ่งของให้ผู้ตายแล้วล้อมรั้ว ในวันที่สองลูกหลานจะแต่งพาข้าวแล้วเรียกวิญญาณผู้ตายมากิน ในวันที่สามลูกๆจะนำเอาเสื้อผ้าสิ่งของเครื่องใช้ไป

เช่น แต่งพาข้าวและนำเอาหน่อกล้วย อ้อย ต้นพริก ต้นไม้ที่กินหมาก และอื่นๆไปปลูกลงไว้ในบริเวณใกล้ๆหลุมศพนั้น ซึ่งต่อมามีเวลาได้รับอิทธิพลทางพุทธศาสนาเข้ามา พิธีกรรมเหล่านี้ ก็มาการผสมผสานเข้ากัน อดีตคือเอาข้าวของเครื่องใช้ไปไว้ในป่าช้า ต่อมาเมื่อได้รับนับถือพระพุทธศาสนาประเพณีการสร้างเฮือนน้อยแบบเดิม แต่มีการปรับเปลี่ยนวิธีการแบบเดิมคือให้สร้างเฮือนน้อยหรือสร้างเป็นกุฏิ ศาลา แล้วถวายแด่พระสงฆ์แทน เพื่อเป็นอาณิสย์แด่ผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว และลูกหลานที่ยังมีชีวิตอยู่ ดังที่ปรากฏในบทเทศน์ฉลองข้าวแจก ตอนหนึ่งว่า “พราหมณ์ผู้หนึ่งอาศัยอยู่ที่เมืองสาวัตถี ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ขณะนั้นพระองค์ประทับที่เชตวันมหาวิหาร พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ พราหมณ์จึงเอาดอกไม้ธูปเทียนของหอมเพื่อไปถวายพระพุทธเจ้า และกล่าวว่า “ข้าขอไหว้พระพุทธเจ้า นรหญิงชายในโลกนี้ ครั้นเขาตายไปสู่ปรโลกเบื้องหน้า ผู้อยู่เบื้องหลังได้แต่งชายหญิงไว้อุปฐากรักษาโดยสร้างปราสาทไว้ที่ป่าช้า พร้อมเอาเสื่อสาธ อาสนะ ฯลฯ ก็จะมีอาณิสย์ต่อผู้ตาย พระพุทธเจ้าเทศนาแก่พราหมณ์ว่า ท่านพราหมณ์ผู้มีข้าวของเป็นอันมาก อันว่าจะให้เป็นผลานิสย์แก่ผู้ตาย ควรทำบุญให้ท่านแก่พระสงฆ์ทั้งหลายแล้วอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปหาผู้ตายจึงจะได้อาณิสย์ และพ้นจากทุกขเวทนา” (พระมหาสาตี อานุจาโร, 2533: 53) อย่างไรก็ตาม นี่เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชาวลาวมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบจากเดิม แต่ลักษณะของเฮือนน้อยในป่าช้ายังคงมีอยู่ส่วนหนึ่ง

วิถีปฏิบัติ

วิถีปฏิบัติของคนลาวต่ออุพการี เป็นความเชื่อของชาวไชยบุรี ที่ให้ความสำคัญต่อครอบครัว และแสดงความกตัญญูต่อครอบครัว บรรพบุรุษ ถึงแม้ว่าพวกเขาเหล่านั้นจะจากไปแล้ว โดยการทำบุญที่เรียกว่า “เฮือนผ้า” ซึ่งผู้ที่จะเป็นคนกำหนดวันทำบุญมักจะเป็นผู้ที่ได้ดูแลครอบครัว (พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย) การทำบุญเฮือนผ้า จะกระทำกันในเดือนสามของลาวหรือราวเดือนกุมภาพันธ์โดยทั่วไป ซึ่งการจัดเตรียมเครื่องไหว้หรือเครื่องทำบุญนั้น จะเล็กหรือจะใหญ่ขึ้นอยู่กับฐานะทางครอบครัว ธรรมเนียมการปฏิบัติที่สืบทอดกันมาของชาวไชยบุรีแสดงให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องวิญญาณควบคุมไปกับความศรัทธาในพระพุทธศาสนา กลายเป็นวิถีปฏิบัติที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ทั้งนี้ นอกจากวิถีปฏิบัติของเฮือนผ้าแล้วยังมีส่วนที่เป็นองค์ประกอบต่างๆ ดังนี้

องค์ประกอบของเฮือนผ้า

ประการแรกการแต่งตา ในเฮือนผ้าจะประกอบด้วยเครื่องใช้ ของใช้ที่ใช้ในชีวิตประจำวันเช่น ที่นอน หมอน ผ้าห่ม มุ้ง อาสนะ เสื้อผ้า ได้แก่ ผ้าถุง กางเกง เสื้อ ผ้าเช็ดหน้า รองเท้า หวี กระจก ของใช้ในครัวเรือน ได้แก่ครก สาก หม้อไห กาละมัง ทัพพี ถ้วย จาน ชาม ช้อน ส้อม เขียง มีด เต้าอั้งโล่ หม้อนึ่งข้าว อุปกรณ์การประกอบอาชีพ ได้แก่ เสียม จอบ และที่ จะขาดไม่ได้คือ หมาก เมียง บุหรี่ สิ่งต่างๆเหล่านี้ เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความกตัญญูกตเวที และเป็นการระลึกถึงผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ทั้งนี้ถือเป็นคติความเชื่อของบรรพบุรุษที่สืบทอดกันมา โดยแฝงไว้ซึ่งความหมายทางปรัชญา (สัมภาษณ์ ผื่น อินทราช, 15 เมษายน 2019)

เมื่อใกล้ถึงกำหนดวันจัดงานเจ้าภาพและญาติพี่น้องจะมาพร้อมหน้ากันเพื่อ ปรีกษาหารือเรื่องการจัดงาน เช่นบรรดาเครือญาติประกอบด้วย ญาติฝ่ายชายและญาติฝ่าย หญิง ได้แก่ ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ลูก พี่ชาย น้องชาย หลานชาย พี่สะใภ้ น้องสะใภ้ หลานสะใภ้ พี่ เขย น้องเขย น้องสะใภ้ นอกจากนี้ยังมีแขกในชุมชนและบ้านใกล้เคียงมาร่วมงาน ในขณะที่ เดียวกันถ้าใครมีของอะไรก็จะเอามาร่วมทำบุญกันเช่น ของกิน ของใช้ที่จะเอาใส่ในเฮือนผ้า

ก่อนเริ่มวันงานเจ้าภาพต้องไปปรึกษาพ่ออาจารย์ (ผู้ประกอบพิธีทางศาสนา) เรื่อง การประกอบพิธีเฮือนผ้าและพิธีกรรมทางศาสนา และขอให้พ่ออาจารย์ไปนิมนต์พระสงฆ์ เพื่อ มาดำเนินพิธี หรืออาจให้เจ้าภาพไปนิมนต์พระสงฆ์เอง หลังจากนั้นเจ้าภาพซึ่งต้องเป็นผู้ใหญ่ และเป็นเพศหญิงก็ไปบอกบุญกับชาวบ้านในหมู่บ้านทุกหลังคาเรือนลักษณะการบอกบุญของ ชาวบ้านเป็นดังนี้ ถ้าเจ้าบ้านอยู่นอกตัวบ้าน แยกต้องเชิญเจ้าบ้านให้เข้าไปในบ้าน เมื่อเจ้าบ้าน และแขก (เจ้าภาพของงาน) นั่งกับพื้นเป็นที่เรียบริ้ว แยก จึงค่อยพูดเรื่องการทำบุญเฮือนผ้า ซึ่งแขกจะทำแบบนี้กับทุกหลังคาเรือน ดังปรากฏจากภาพด้านล่าง

ช่วงเวลาของการทำเฮือนผ้า

ช่วงเวลาของการทำพิธีจะกระทำ 2 วัน โดยวันแรกจะเป็นวันแต่งตา (จัดเตรียม) และวันที่สองเป็นวันถวายเป็นเฮือนผ้าและเครื่องไทยทานต่าง ๆ

การแต่งตานี้จะมีการแบ่งคนออกเป็นสามกลุ่ม กลุ่มแรกคือชายหนุ่มและชายสูง อายุจะช่วยกันทำเฮือนผ้า ซึ่งมีรูปทรงเหมือนบ้านโดยทั่วไปมีความกว้าง 1 เมตร ยาว 1.5 หรือ 2 เมตร สูงประมาณ 1.20 เมตร ซึ่งทำจากไม้ไผ่หรือไม้ประเภทอื่นๆ ตามฐานะของครอบครัว เป็นโครงสร้างของบ้านและตกแต่งด้วยผ้า ไม่ว่าจะเป็นส่วนของผนัง หลังคา หรือผ้ามา่านที่อยู่

ในตำบลบ้าน ดังนั้น จึงเรียกว่าเฮือนผ้า กลุ่มที่สองคือหญิงสาวและหญิงสูงอายุจะทำคายนมกลหรือคายนมดมกล (คายนมดมกลประกอบด้วย บาตรน้ำมันต์ กรวยดอกไม้ 100 อัน โดยกรวยดอกไม้จะมีขนาดเล็กสูงประมาณ 2 นิ้ว) หรือเรียกอีกอย่างคือเครื่อง 100 ซึ่งคายนมดมกลนี้จะใช้เพื่อประกอบพิธีสวด คล้ายทำบุญเฮือนเย็น (ทำตอนเย็น) โดยมีจำนวนพระสงฆ์ไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับเจ้าภาพหรือปริบทของสังคม เพื่อมาสวด และเทศน์ กลุ่มที่สามหนุ่มสาวจะช่วยกันไปตัดใบตองเพื่อนำมาห่อขนม ข้าวต้มมัด และช่วยกันทำอาหารเลี้ยงแขก (สัมภาษณ์ แดง แก้ววิสัย, 15 เมษายน 2019)

ตอนกลางคืนจะมีพระมาสวดและเทศน์ที่บ้านเจ้าภาพ เรียกว่าสวดมณฑล การเทศน์จะมี 4 กัณฑ์ คือ ปิณฎาปารมี อุณหสวีย์ ยันทุน และ สารการวิชาสูตร จากนั้นเจ้าภาพจะถวายจตุปัจจัย และเครื่องไทยทานทั้งหลายแก่พระสงฆ์ เป็นอันเสร็จพิธี ส่วนเจ้าภาพและแขกที่มาร่วมงานก็จะอยู่ทำงานจนสว่าง ระหว่างที่อยู่นั้นก็จะมีการร้องรำทำเพลงเป็นที่สนุกสนาน ครึกครื้น (ภาพที่ 2-3)

ภาพที่ 2-3 การจัดแต่งเฮือนผ้าหรือหอผ้าเป็นวันดาจะเอาไปถวายและอุทิศบุญไปหาผู้ตาย สถานที่บ้านปากตุง เมืองปากลาย แขวงไชยบุรี

วันที่สองเป็นวันถวายเฮือนผ้า ในตอนเช้าจะมีการนิมนต์พระสงฆ์มารับบาตรที่บ้านเจ้าภาพ พระสงฆ์ที่นิมนต์มามีจำนวน 5 รูป หรือแล้วแต่เจ้าภาพ ขึ้นอยู่กับปริบทของสังคมนั้น ๆ หลังจากตักบาตรเจ้าภาพต้องจัดสำรับอาหาร ก่อนจะถวายข้าวทิพย์เจ้าภาพจะยก

สำหรับออกไปนอกบ้าน จำนวน 2 สำหรับเสร็จแล้วเจ้าภาพก็วางพาข้าว (พา หมายถึง ภาชนะที่ใส่อาหาร) ไว้ที่เหมาะสมจากนั้นเจ้าภาพจุดเทียน โดยทุกพาข้าวก็จะมีเทียน เจ้าภาพจะเอามือของตนตบดิน แล้วเล่าถึงผีसाง เทวดา และผีบรรพบุรุษเพื่ออัญเชิญผีเหล่านั้น มารับส่วนบุญส่วนกุศล เพราะผีบางรูปอาจไม่สามารถเข้าบ้านได้ หลังจากนั้นเจ้าภาพจะยกสำรับอาหารไปตั้งไว้ที่เฮือนผ้า (ภาพที่ 4) หนึ่งสำรับ และอีกหนึ่งสำรับยกไปถวายพระสงฆ์เพื่อกรวดน้ำตามพิธีกรรมต่อไป สำหรับอาหารนี้ เรียกว่า พาข้าวทิพย์ (พาข้าวทิพย์จะเป็นพาที่มีไว้สำหรับผู้ตาย) แต่ละสำรับจะมีกับข้าว 9 อย่างรวมทั้งหมาก เมี่ยง บุหรี่ สุรา จากนั้นเจ้าภาพ จะยกพาข้าวจำนวน 8 สำรับเข้ามาวางหน้าพระสงฆ์ พร้อมพาจ้งหันซึ่งพระสงฆ์สามารถฉันภัตตาหารได้ เมื่อให้พระสงฆ์ฉันเสร็จเจ้าภาพและแขกผู้มาร่วมงานก็รับประทานอาหารร่วมกัน

ภาพที่ 4 เครื่องใช้ในเฮือนผ้าหรือหอผ้าเพื่อจะอุทิศบุญไปหาผู้ตาย สถานที่บ้านปากตุง เมืองปากลาย แขวงไชยบุรี

จากนั้นพระสงฆ์เทศน์ 2 กัณฑ์ คือทิพยมนต์ โดยพระสงฆ์จะเทศน์ในบ้านเจ้าภาพ และมีการหว่านข้าวสารที่ปนด้วยดอกไม้ เงิน และลูกอม และเทศน์นอกบ้านเรียกว่าฉลองข้าวแจก ซึ่งพระสงฆ์รูปเดียวที่จะเทศน์หน้าเฮือนผ้า (ภาพที่ 5-6)

ภาพที่ 5 เือนผ้าหรือหผ้าทำด้วยไม้ไฟเพื่อจะอุทิศบุญไปหาผู้ตาย สถานที่ บ้านปากตุง
เมืองปากลาย แขวงไชยบุรี

ภาพที่ 6 กำลังจะเทศน์ฉลองเือนผ้าหรือหผ้า เพื่อจะอุทิศบุญไปหาผู้ตาย สถานที่บ้าน
ปากตุง เมืองปากลาย แขวงไชยบุรี

หลังจากนั้นเจ้าภาพก็จะถวายเือนผ้าแก่พระสงฆ์และ กรวดน้ำ เมื่อเสร็จพิธีเจ้าภาพและผู้มาร่วมงานก็จะแห่เือนผ้าไปวัด เมื่อถึงวัดแล้วจะแห่เือนผ้าโดยเวียนซ้ายสามรอบพระวิหาร และยกเือนผ้าขึ้นบนวิหาร เพื่อถวายพระสงฆ์ (ภาพที่ 7)

ภาพที่ 7 เชื่อนผ้าหรือหอผ้า ที่เอามาวัดตุงแก้วไชยราม สถานที่บ้านปากตุง เมืองปากลาย
แขวงไชยบุรี

คุณค่าของประเพณีเชื่อนผ้า

คุณค่า หมายถึง สิ่งที่มีประโยชน์หรือมีมูลค่าสูง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546: 253) คุณค่าเป็นสิ่งที่มนุษย์กำหนดขึ้นและทุกสิ่งย่อมมีคุณค่าในตัวเองแต่อาจมีคุณสมบัติที่ ต่างกัน คุณค่าทางจริยศาสตร์มี 2 แบบ คือ คุณค่าในตัว (Intrinsic value) และคุณค่านอกตัว (Extrinsic value) (วิทย์ วิศทเวทย์, 2535: 31) คุณค่าในตัว (Intrinsic value) เป็นคุณค่าที่ ตรงกับ จุดหมายสุดท้ายคือเป้าหมายของสิ่ง หรือการกระทำนั้นอยู่ในตัวเองไม่ เป็นวิถีหรืออุปกรณ์นำไปสู่สิ่งอื่นอีก เช่น นักเรียนขยันเรียน เพราะเขาเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีการขยันเรียนมีจุดหมายในตัวเอง นักปรัชญาเรียกคุณค่าประเภทนี้ว่าคุณค่าที่แท้จริง คุณค่านอกตัว (Extrinsic value) เป็นคุณค่าที่ อยู่นอกตัว สิ่งหรือการกระทำนั้น ๆ เป็น เพียงวิถีทางหรืออุปกรณ์ที่จะนำไปสู่จุดหมายสุดท้าย ไม่มีคุณค่าในตัวเอง แต่คุณค่าของมันอยู่ที่ ผู้กระทำปรารถนา เช่น เงิน เป็นสิ่งที่มีค่าเป็นคุณค่านอกตัวเพราะมีเงินต้องนำไปซื้อเพื่อให้สำเร็จ สมความมุ่งหมาย

หลังจากผู้วิจัยได้ศึกษา “เชื่อนผ้า” ความเชื่อของคนลาวนั้น ประเพณีเป็นการแสดงถึงการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับฤดูกาลและธรรมชาติอย่างชาญฉลาดของชาวบ้านแต่ละท้องถิ่นและมีความผูกพันกับความเชื่อและพระพุทธศาสนา ประเพณีจะเป็นบรรทัดฐานทางสังคมอย่างหนึ่ง ประเพณีเชื่อนผ้าจะทำหน้าที่สร้างและขัดเกลาบุคลิกภาพของคนลาว เพื่อให้คนลาวมีเอกลักษณ์ แต่ถึงกระนั้นตามวิถีคิดความเชื่อเชื่อนผ้า เป็นรากเหง้าทางสังคม

วัฒนธรรม ที่ยังดำรงอยู่ในสังคมลาวบางท้องถิ่น ในขณะที่ความเชื่อเือนผ้าที่ถ่ายทอดถึงคุณค่าของประเพณี ได้แก่

คุณค่าระดับครอบครัวคือก่อให้เกิดความรักความผูกพันในครอบครัว เพราะการที่พี่น้องได้มาอยู่ร่วมกันทำกิจกรรมร่วมกันก่อให้เกิดความรักความสามัคคีเป็นการสร้างขวัญกำลังใจให้แก่กันเพื่อสืบทอดการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ และเป็นการสร้างความเคารพรักต่อผู้ใหญ่ ผู้มีพระคุณ ถึงแม้ว่าเือนผ้าจะทำให้ผ่ายไปหาผู้วายชนม์แต่เจตนาการทำมิได้มีความหมายเฉพาะผู้วายชนม์เท่านั้น หากแต่หมายถึงเป็นการแสดงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณทั้งที่ยังมีชีวิตอยู่และล่วงลับไปแล้ว

คุณค่าระดับสังคมเกิดความศรัทธาในการทำบุญให้ทาน เพื่อให้พระสงฆ์มีสิ่งของใช้สอย มีเครื่องใช้ที่จำเป็นในการดำรงชีพ เพื่อที่จะสามารถปฏิบัติธรรมด้วยความศรัทธา และทำให้สืบทอดอายุพุทธศาสนาจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ประเพณีที่สง่างามย่อมส่งผลถึงความสัมพันธ์ทางจิตใจอย่างลึกซึ้งทั้งแก่ผู้ให้และผู้รับ และยังมีความเคารพนับถือมากประเพณีที่จัดขึ้นก็ยิ่งงดงามด้วยศิลปะและความหมายที่สูงค่ายิ่ง อีกคุณค่าหนึ่งที่ได้แฝงไว้อย่างแยบคายคือความสามัคคีในครอบครัว สังคม ชุมชน และประเทศชาติ ความสามัคคีในระดับครอบครัวคือการที่สมาชิกในครอบครัวช่วยกันทำความสะอาดบ้านเรือน จัดเตรียมของทำบุญ ฯลฯ เป็นการส่งเสริมให้สมาชิกในครอบครัวมีความรักความผูกพันกันมากขึ้น ด้านสังคม ชุมชนมีการทำนุบำรุงวัดของตนให้งดงามและเจริญยิ่งขึ้นไป

คุณค่าระดับประเทศประเพณีเือนผ้าช่วยให้คนลาวมีความรัก ความผูกพันกัน สามารถพึ่งพาอาศัยกันได้ มีจิตสำนึกความเป็นพวกเดียวกัน มีปณิธานที่จะสืบสานประเพณีให้คงอยู่และสามารถพัฒนาต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง

แต่ถึงกระนั้นก็ตาม ประเพณีเือนผ้ายังแสดงออกถึงความผูกพันระหว่างบรรพชนผู้ล่วงลับไปแล้วและลูกหลานที่ยังมีชีวิตอยู่ เป็นการเชื่อมโยงทางด้านจิตใจให้ลูกหลานตระหนักถึงรากเหง้าของตนเอง เพื่อที่ลูกหลานจะได้มีชีวิตอย่างมีความหมาย และก้าวต่อไปอย่างมั่นคง รวมทั้งคุณค่าด้านความเชื่อทางพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่สะท้อนถึงแนวคิด ความเชื่อ และวิถีการดำรงชีวิต ความเป็นมาในอดีต ซึ่งมีความสำคัญเป็นอย่างมากพอเป็นสังเขปดังนี้

แนวทางการอนุรักษ์ประเพณีฮีอนผ้า

เมื่อเวลาเปลี่ยนไป ปัจจัยในการดำรงชีพก็เปลี่ยนไปตามยุคและสมัย วิถีความเป็นอยู่ของผู้คนในยุคใหม่ก็ถูกปรับเปลี่ยนไป เราจึงต้องให้ความสำคัญที่จะต้องเก็บรักษารากเหง้า ความเป็นคนลาว ผ่านขนบธรรมเนียมประเพณี โดยเฉพาะประเพณี ฮีอนผ้า ที่เราทุกคนควรที่จะอนุรักษ์ และสืบสาน โดยอาศัยความร่วมมือจากทุกคน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สถาบันครอบครัวที่จะเป็นเครื่องมือในการช่วยกันปลูกฝังอัตลักษณ์ของชนชาติลาวไม่ให้กลับหายไปตามกาลสมัย วิธีดังนี้

ประการที่หนึ่ง การรณรงค์เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกความรับผิดชอบในด้านการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีให้กับคนลาวทุกคน เพื่อให้ตระหนักถึงความสำคัญของวัฒนธรรมประเพณีว่าเป็นเรื่อง que ทุกคนต้องรับผิดชอบรวมทั้งภาคเอกชนร่วมกันในการส่งเสริมสนับสนุน การบริการความรู้ วิชาการ และทุนทรัพย์สำหรับทำกิจกรรมทางวัฒนธรรมให้กับชุมชน

ประการที่สอง ส่งเสริมให้ใช้ศิลปวัฒนธรรมเป็นสื่อกลาง ในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกันทั้งวัฒนธรรมท้องถิ่น วัฒนธรรมภายในประเทศและวัฒนธรรมระหว่างประเทศ

ประการที่สาม ปลูกฝังทัศนคติว่าทุกคนมีส่วนช่วยเสริมสร้างฟื้นฟู และดูแลสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นสมบัติของชาติให้ทุกคนเข้าใจว่า สิ่งเหล่านี้มีผลต่อความเป็นอยู่ของทุกคน

ประการที่สี่ ต้องมีการรวบรวมข้อมูลทางวัฒนธรรมประเพณีทั้งจากคนในท้องถิ่น และเอกสารที่ได้มีการบันทึกไว้ เพื่อนำมาศึกษาวิจัยให้เข้าถึงแก่นแท้ เอกลักษณ์และคุณประโยชน์ของประเพณีนั้น ๆ ซึ่งจะช่วยให้คนรุ่นใหม่ยอมรับและนำไปปรับใช้ในชีวิตปัจจุบันได้

ประการที่ห้า ส่งเสริมให้เห็นคุณค่าของประเพณีโดยเฉพาะประเพณีในท้องถิ่นให้คนท้องถิ่นตระหนักถึงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ซึ่งจะก่อให้เกิดความมั่นใจและสามารถปรับตัวให้เข้ากับ ความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมอื่นๆที่เข้ามาได้รวดเร็ว และสามารถปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตได้ถูกต้องดีงาม

อาจกล่าวได้ว่า การอนุรักษ์ฮีอนผ้าเป็นการเชื่อมโยงวิถีชีวิตระหว่างคนตายกับคนเป็น คือ แม้ว่าคนตายจากไปแล้วแต่คนเป็นก็ยังมีความรู้สึกที่ดียังห่วงหาอาวรณ์ โดยพยายามทำสิ่งต่างๆ ให้กับคนตาย อีกทั้งเป็นการสืบทอดคติความเชื่อที่ว่าวิญญาณของผู้ตายจะได้ไปสู่สุคติ ซึ่งความเชื่อนี้ถือเป็นรากฐานความคิดของชุมชน นอกจากนี้ระหว่างการทำฮีอนผ้าก็ถือเป็นการทำกิจกรรมร่วมกันในหมู่เครือญาติและชุมชน ก่อให้เกิดความรักความสามัคคี

ประเด็นสุดท้ายที่สำคัญคือเป็นการสร้างขวัญกำลังใจและเกิดความสบายใจให้กับญาติที่ต้องสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก

ดังนั้น หากทุกภาคส่วนได้เห็นความสนใจช่วยกันสนับสนุนส่งเสริมให้มากยิ่งขึ้น เพราะประเพณีต่าง ๆ ที่มีในสังคมลาวล้วนมีความสำคัญและมีคุณค่ายิ่ง สมควรที่คนลาวจะร่วมกันอนุรักษ์และสืบสานจรรโลงประเพณีที่ดั้งเดิมเช่นนี้ไว้ให้คงอยู่สืบต่อไปตลอดกาล

สรุป

การทำบุญเฮือนผ้าคือการทำบุญไปให้ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้ว จะจัดขึ้นสองวันคือวันเตรียมงานและวันทำบุญ เป็นโอกาสที่ญาติมิตรพี่น้องและชาวบ้านจะได้กลับมาพบปะกัน ประเพณีเฮือนผ้าจะจัดขึ้นหลังฤดูการเก็บเกี่ยวซึ่งคนส่วนใหญ่จะว่างจากภารกิจการทำงาน แม้งานนี้อาจเป็นประเพณีท้องถิ่นในบางพื้นที่ แต่เมื่อก้าวถึงคุณค่าของประเพณีกลับยิ่งใหญ่และช่วยให้สังคม เป็นสังคมที่เข้มแข็งทั้งด้านจิตวิญญาณและวัฒนธรรม สมควรที่ลูกหลานคนลาวจะสืบทอดประเพณีที่ดั้งเดิมนี้ไว้คู่กับประเทศชาติต่อไป

บรรณานุกรม

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (ม.ป.ป.). **พงศาวดารลาว ฉบับกระทรวงศึกษาธิการลาว**. มหาสารคาม : สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาลัษศรีนครินทร์วิโรฒ มหาสารคาม.
- ชนิดา ตั้งถาวรสิริกุล. (2541). **สื่อสัญลักษณ์ผ้าลาวเวียงจันทน์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ดวงเดือน บุนยาว และโอทอง คำอินชู. (2540). **ฮีตคองประเพณีในมหากาพย์ท้าวฮุ่งท้าวเจ็อง**. กรุงเทพมหานคร: มติชน.
- ทรงคุณ จันทจร. (2551). **แขวงหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว: เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม**. มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ทรงยศ วีระทวีมาศ. (2548). **คติสัญลักษณ์ของพื้นที่และการจัดการใช้พื้นที่ของวัดในชุมชน**

หมู่บ้านผู้ไท: รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์. ขอนแก่น: คณะสหปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์. (2553). **พุทธศาสนากับสังคมการเมืองในอุษาคเนย์.** หนังสือที่ระลึกฉลองครบรอบ 10 ปีโครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา. กรุงเทพมหานคร: คณะศิลปศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.ปรานิ วงษ์เทศ. (2543). **สังคมและวัฒนธรรมในอุษาคเนย์.** กรุงเทพมหานคร: ศิลปวัฒนธรรม.

คณะกรรมการพระคลังมหาสมบัติ. (2473). **พงศาวดารล้านช้าง.** พิมพ์แจกในงานฌาปนกิจศพ. โรงพิมพ์ธรรมพิทยาคาร.

พระมหาสาลี อานฺจโร. (2533). **เทศนาฉลองต่างๆ 50 กัน.** สหวันเขต.

ภททิยา ยิมเรวัต. (2544). **ประวัติศาสตร์สิบสองจุไท.** กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์.

มหาสิลา วีระวงส์. (2001). **ประวัติศาสตร์ลาว ตั้งแต่โบราณถึง 1975.** เวียงจันทน์: หอสมุดแห่งชาติ.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542.** กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์.

วิทย์ วิศทเวทย์. (2535). **มนุษย์โลกและความหมายของชีวิต.** กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์.

ศรีศักร วัลลิโภดม. (2552). **เรือนไทย บ้านไทย.** กรุงเทพมหานคร: เมืองโบราณ.

เสถียรโกเศศ. (2515). **ศาสนาเปรียบเทียบ.** กรุงเทพมหานคร: บรรณาการ.

Population Census 2005. (2011). [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : Lao Statistics Bureau: <http://www.nsc.gov.la/> [19 May 2019].

สัมภาษณ์ จิต ยอดบูชา (ผู้ใหญ่บ้าน). **การทำบุญหาผู้ตาย.** ที่บ้านปากตุง เมืองปากลาย แขวงไชยบุรี, สปป. ลาว. 15 เมษายน 2019.

สัมภาษณ์ แดง แก้ววิลัย. **ที่มาของเฮือนผ้า.** ที่บ้านปากตุง เมืองปากลาย แขวงไชยบุรี, สปป. ลาว. 15 เมษายน 2019.

สัมภาษณ์ ฝัน อินทรราช. **เรื่ององค์ประกอบของเฮือนผ้า.** ที่บ้านปากตุง เมืองปากลาย แขวงไชยบุรี สปป. ลาว, 15 เมษายน 2019.